

ANTHONY STEVENS

JUNG

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 136

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 136

D

Anthony Stevens

Bilhassa Jung konusunda kaleme aldığı yazı ve yapıtlarla dünya çapında tanınan psikiyatr. Oxford Üniversitesi'nde tıp eğitimi görmüş ve çeşitli ülkelerde konuk öğretim görevlisi olarak ders vermiştir.

Stevens, Anthony
Jung
ISBN 978-975-298-504-9 / Türkçesi: Nursu Örge
Ocak 2014, Ankara, 219 sayfa
Kültür Kitaplığı: 136; Psikoloji: 13

Jung

Anthony Stevens

DOST

ISBN 978-975-298-504-9

Jung
Anthony Stevens

Birinci baskı, Ocak 2014, Ankara

Türkçesi, Nursu Örge

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Erdal Akalın - Dost Kitabevi
Sertifika No: 12386
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Sertifika No: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
588. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

Chuck ve Sue Schwartz'a

ÖNSÖZ

Jung ve psikolojisine (Freud'un arı bilim sınıfına giren *psikanaliz*inden ve *deneysel psikoloji*den ayrı tutmak amacıyla kullanılır) dair geniş kapsamlı bir anlatıyı yalnızca 212 sayfadan oluşan incecik bir kitaba sığdırmak oldukça zor bir iş. Jung hem çok bilgili biri, hem de oldukça üretken bir yazardı: Psikolojiye, psikiyatriye ve tıp bilgisine ek olarak, mitoloji, din, felsefe, gnostisizm ve simya konularında geniş bir bilgi dağarcığına sahipti; İngilizce, Fransızca ve Yunancaya en az anadili Almanca kadar hâkim olmakla birlikte, bu dillere ait edebi eserlere de aşinaydı. Her ne kadar bu devasa bilgeliğiyle asla övünmese de, yazdığı her şey bu bilgeliğinin birer kanıtı gibidir. Öte yandan çalışmalarını düzenlemek konusunda pek iyi olmaması nedeniyle yirmi kalın ciltten oluşan C. G. *Jung'un Toplu Eserleri*, konuya uzak bir okurun gözünü korkutan bir görünüm yaratır.

Jung ulaşılabilir olma konusunda çektiği sıkıntının ("Hiç kimse kitaplarımı okumuyor" ve "İnsanların ne demek istediğimi görmelerini bir türlü sağlayamıyorum" demişti) farkındaydı, ancak bu farkındalık çalışmalarını gözden geçirmesine ve Freud gibi bir düzene oturtmasını sağlamaya yetmedi. İşte, tüm bu nedenlerden ötürü,

Jung'u özgün notlarından ve kitaplarından anlamaya çalışmak çok fazla zaman ve emek ister; Jung'un zengin mirasından kendine bir pay edinmek isteyen biri ise, her ne kadar bu gerekli çabadan kaçamayacak da olsa, bu küçük kitapta sunulan kısa girişle hedefini daha az çetin kılabilir.

TEŞEKKÜR

C. G. *Jung'un Toplu Eserleri*'nden alıntı yapmama izin verdikleri için Routledge ve Princeton University Press'e; Aniela Jaffé'nin kaydettiği ve düzenlediği, C. G. Jung'un *Anılar, Düşler ve Düşünceler*'inden alıntı yapmama izin verdiği için Random House, Inc.'a ve *Jung Üzerine*'de s. 49'da yer alan şemayı kullanmama izin verdiği için Routledge'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, sekreterim Norma Luscombe'a orijinal elyazmasını sonsuz bir dikkat ve titizlikle bilgisayara geçirdiği ve Mary Worthington'a da çalışmanın son halini ortaya çıkaran editoryal becerisi için teşekkür etmem gerek.

1. Carl Gustav Jung (1875-1961).

I. Bölüm

YAŞAMI VE PSİKOLOJİSİ

Jung paradoksların insanıydı. Bir yandan bireyci ve eksantrik, bir yandan da evrensel insanın vücut bulmuş haliydi. Yaşamı boyunca insanın içindeki gizil gücü anlamaya çalıştı; aynı zamanda taviz vermekten uzak, kendine özgü bir yaşam biçiminden de asla vazgeçmedi. Eğer bu insanları üzmek anlamına gelecektiyse, ki çoğu zaman böyle oluyordu, bunu pek fazla kafasına takmamış olduğu aşikârdır. "Normal olmak," derdi, "başarısız insanın biricik idealidir."

Kendisini her ne kadar akılcı bir biliminsanı olarak görse de, dikkatinin büyük bir bölümünü öteden beri akılcılıktan uzak ya da ezoterik olarak yaftalanan konulara vermekten de geri kalmıyordu; üstelik bu tip konulara duyduğu ilgi nedeniyle bilimin sınırları dışına itilmek de onu pek fazla kaygılandırmışa benzemiyordu. Onun görüşüne göre, insan psikolojisi karşısında tümden akılcı bir tutum sergilemek salt yetersiz değil, tarihin de ışığında, mantıksızdı da. Kendi gözlerinden gördüğü gerçekliğe

olan inancına sıkı sıkıya tutunmalıydı ve bu durum da onu çağdaşlarının derin önyargılarla ve kaygılarla karşıladığı düşüncelerin ve deneyimlerin içine çektiyse de, bu onun hatası değildi. "Bana öyle geliyor ki, kendi yolunu çizen biri, çıktığı bu yolculukta keşfettiklerini toplumla paylaşma ödevi de taşır," diye yazmıştı.

> Bu keşiflerin doğruluğuna ya da yanlışlığına karar verecek olanlar, eleştirel yorumlarıyla kimi çağdaşlarımız değil, gelecek kuşaklar olacaktır. Bugün bazı şeyler var ki gerçeklikleri şüpheli ya da bu gerçekliklerle yüzleşmeye cesaretimiz yok; fakat yarın bu değişebilir. Dolayısıyla kaderinde kendi yolunu çizmek olan her insan, bu süreçte içine düşeceği yalnızlığın ve onun getirdiği tehlikelerin de bilincinde olmalı ve hem umutla, hem de dikkatle hareket etmelidir. (*TE* VII, s. 201)

Akıntıya karşı gelmenin alınyazısı olduğuna dair düşüncesi Jung'un ilginçliğini pekiştiren bir karakteristik. Dolayısıyla, Jung psikolojisi üzerine herhangi bir kitap yazılacaksa, onun yaşamını ve kişiliğini de mutlaka dikkate almak gerekiyor; dahası, Jung, insana dair algısının temelini, tüm diğer psikologlardan daha fazla olmakla birlikte, her şeyden önce kendi kişiliğini kavramaya dayandırmıştı.

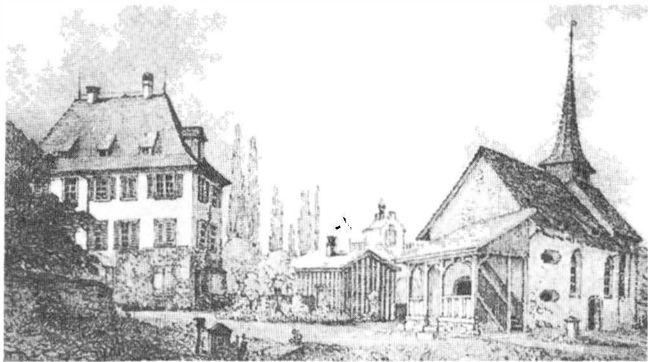
Jung, uzun süren yaşamı boyunca dışarıdaki dünyanın insanları ve olaylarından çok, iç dünyasındaki düşlerle ve imgelerle ilgilenen, son derece içekapanık biri oldu. Çocukluğundan itibaren sahip olduğu üstün içsel gözlem yetisi, bilincin sınırlarının ötesinde ya da gerisinde gerçekleşen deneyimleri –pek çoğumuzun neredeyse hiç farkında

olmadığı deneyimler– yakından izleyebilmesini sağladı. Bu yeteneğin kaynağı ise –en azından bir bölümü– doğumu ve yetiştirilme tarzındaydı.

Kökleri

26 Temmuz 1875'de Bodensee'nin İsviçre kıyılarında, Kesswil adlı bir köyde doğan Jung, köyün papazı Paul Achilles Jung ve kızlık soyadı Preiswerk olan Emilie Jung'un tek oğluydu. Vaftiz adını aldığı büyükbabası Carl Gustav Jung (1794-1864) Basel Üniversitesi'ne rektör olmuş ve İsviçre Mason Locası'nda Büyük Üstat mertebesine yükselmiş saygıdeğer bir doktordu. Goethe'nin gayri meşru oğlu olduğuna dair söylentiler dolaşırdı. Her ne kadar büyük şairle aralarındaki fiziksel benzerlik dikkat çekici de olsa, bu, muhtemelen gerçeklikten uzak bir efsaneden ibaretti.

Jung'un annesi, cennette konuşulan dilin İbranice olduğuna inanan ve bu nedenle tüm yaşamını bu dili incelemeye adamış, tuhaf olmakla birlikte oldukça tanınmış bir ilahiyatçı olan, Samuel Preiswerk'in (1799-1871) en küçük kızıydı. Samuel Preiswerk Siyonizmin ilk savunucularından biriydi ve hayaller görür, ölülerle konuşurdu. Emilie de evlendiği güne dek, babası vaazlarını kaleme alırken şeytan omzunun üstünden eğilip bakmasın diye arkasında oturmak zorundaydı. Preiswerk ailesinin erkek fertlerinin çoğu din adamlarından oluşuyor ve Samuel'in doğaüstüne olan ilgisini paylaşıyorlardı. Tıptı, ilahiyattı, spiritüalizmdi derken, oluşan bu Jung-Preiswerk karışımından Carl'ın zihinsel gelişimi elbette etkilenmişti.

2. Laufen'deki kilise ve papaz konutu.

Aile, Jung'un çocukluk yıllarında iki kez taşınır: İlkinde altı aylık olduğu sırada Ren Nehri'nin şelaleleri yakınındaki Laufen'e; dört yaşına geldiğinde de Basel'in hemen dışında yer alan Klein-Hüningen'e yerleşirler. Barındıkları büyük papaz konutlarının hiçbiri büyümekte olan bir çocuk için mutlu bir ortam sağlamaz. Jung, özyaşamöyküsü *Anılar, Düşler ve Düşünceler*'de ev yaşamını "boğucu" olarak nitelendirir: Her yere sinen ölüm, melankoli ve huzursuzluğun yanında anne ve babası arasındaki o "belli belirsiz sorun"un altında nasıl ezildiğini dile getirir. Yatak odalarının ayrı olduğunu ve küçük Carl'ın babasıyla uyuduğunu anlatır bize. Üç yaşına geldiğinde annesi bir sinir krizi geçirir ve aylarca hastanede kalması gerekir. Gelişiminin bu kritik evresinde yaşadığı bu zorunlu ayrılık, Jung'u tüm yaşamı boyunca etkilemişe benzer. John Bowlby ve takipçilerinin geliştirdiği yaklaşıma göre, küçük bir çocuğun annesine en çok ihtiyaç duyduğu dönemde

onu kaybetmesi, onu derin bir umutsuzluğa iter; dolayısıyla Jung için ortaya çıkan benzer sonuçlar pek şaşırtıcı değildir. İşte, böylesine bir yıkım gerçekleştiğinde, çocuklar bir şekilde hayatlarına devam edebilseler de, kendilerini savunmak amacıyla duygusal bir kopukluk geliştirirler ve haddinden fazla içedönük, kendinden başka hiç kimseye güvenmeyen bireylere dönüşürler. Bu tip çocuklarda sıklıkla görülen bir diğer özellik de çevrelerine karşı ilgi ve şefkat gösterebilme kapasitelerinden duydukları derin kuşkudur. Ayrıca tuhaf davranış biçimleri geliştirme ve duygusal anlamda soğuk birine dönüşme eğilimindedirler ki bu da başkalarına pek çekici gelmez. Annesinin yokluğunda her ne kadar Carl'la ilgilenen bir teyzesi ve dadısı olsa da, bu yokluk, hafızasında "derin bir sıkıntı" olarak yer eder: Sinirsel egzamaya ve korkunç kâbuslar görmesine neden olur. "Ondan sonra," der, "ne zaman 'sevgi' sözcüğünü duysam hep bir güvensizlik duygusu hissettim. 'Kadın' sözcüğü uzunca bir süre bende güvenilmez olanla eşdeğer bir anlam taşıdı" (*ADD* 23).

Jung'un babası hoşgörülü ve iyi bir insandı, fakat oğlunun gözünde zayıf ve duygusal açıdan gelişmemiş biri oldu hep. Papazlığının daha ilk dönemlerinde inancını yitirmiş olmasına karşın, başka bir geçim kapısı olmaması nedeniyle kilisedeki görevini sebatla sürdürdü. İnancının zayıflığına rağmen dindar bir görünüm sergilemek adına gösterdiği yoğun çaba, onu, sürekli yakınan ve kuruntulu bir kimseye dönüştürdü; bu da karısı ve oğlunun ona karşı sevgi ve saygı göstermesini güçleştiriyordu.

1884'te kızkardeşi Gertrud doğana dek tek çocuk olan Carl, hem iç dünyasından uzaklaşmak zorunda kaldığı,

hem de diğer çocuklara karşı yabancılık çektiği için okul hayatında da mutsuz biri oldu: Şizoide yakın yapısı (çekingen, soğuk, içedönük) onu aranan biri yapmıyordu ve okul da kendini rahat hissedebileceği bir ortam olmaktan çok uzaktı. Bu hayatta yalnız olduğu duygusunu daha da ağırlaştıran bazı travmatik olaylar da buna eşlik etti. Bir keresinde öğretmenlerinden biri, büyük bir gayretle hazırladığı bir kompozisyondaki düşüncelerini başkasından çalmakla suçladı onu. Masum olduğunu dile getirdiğinde ise sınıf arkadaşları bile öğretmenin tarafını tuttu. Böylesi deneyimler onu "damgalanmış" ve tam anlamıyla yalnız biri gibi hissettirdi. Bir başka çocukla itişirken yere düşerek başına aldığı darbeden sonra sık sık bayılma nöbetleri geçirmesi nedeniyle uzunca bir dönem okuldan uzak kaldı. (Yerde yattığı sırada, ki gereğinden fazla bir süreydi bu, kendi kendine şöyle düşündü: "Artık okula gitmek zorunda değilsin.") Olabildiğince kendi kendine vakit geçirmeye çalıştı. "Düşüncelerimle baş başa kalıyordum. Her şeyden çok bunu seviyordum. Tek başıma oyunlar oynuyor, hülyalara dalıyor ya da yine bir başıma ormanda dolaşıyordum ve yalnızca bana ait gizli bir dünyam vardı" (*ADD* 58).

Bu gizli dünya ona yalnızlığını unutturuyordu. Çocukluğa özgü ve sıklıkla görülen fanteziler ve ritüeller onda kendini çok daha yoğun bir biçimde gösteriyordu ve bu da geri kalan tüm yaşamını büyük ölçüde etkiledi. Örneğin, yetişkin yaşamında, Zürih'teki bir göl kıyısında bulunan Bollingen'de kendisi için inşa ettiği bir kulede tek başına çalışmaktan aldığı büyük keyfin kaynağı, papaz konutunun çatı katında bir kalem kutusu içinde sakladığı ve tahtadan oyduğu bir adamla gerçekleştirdiği ritüeldi. Za-

3. Jung'un anne ve babası, 1876.

man zaman onu ziyaret eder ve bu kuytu çatı katının korunaklılığının içinde ona kendi kitaplığını oluşturması için gizli bir dilde yazdıklarını sunardı. Bu da Carl'a "yeni bir güvenlik" duygusu vererek babasının rahatsız edici tavırlarından, annesinin depresif hallerinden ve okulda yaşadığı "yabancılaşma"dan uzaklaşabilmesini sağlardı. "Kimsenin bulup yok edemeyeceği bir sırrım vardı. Güvende hissediyordum ve kendi içimdeki çatışmaların yarattığı ıstırap kaybolmuştu" (*ADD* 34).

Bir diğer çocukluk ritüeli ise daha sonra psikolojide *yansıtma*nın önemine dair düşüncelerine önayak oldu. Kendi uydurduğu bu oyunu bahçedeki büyükçe bir taşın üzerinde oturarak oynardı. İçinden, "Bu taşın üstünde oturuyorum ve o da benim altımda," derdi. Hemen arkasından taş cevap verir ve, "Bu yamacın üstündeyim ve o da benim üstümde oturuyor," derdi. Sonra Carl da kendi kendine, "Ben bu taşın üstünde oturan kişi miyim, yoksa ben *onun* üstümde oturduğu taş mıyım?" diye sorardı. Bu da ona "meraklandıran ve aklını alan karanlık bir duygu" verirdi; öte yandan, bu taşla kurduğu gizli iletişimin çok derin bir önemi olduğunun bilincindeydi de (*ADD* 33). Jung'un simyanın gizlerine duyduğu, daha sonra gelişen ilgisinin kökensel izini bu oyuna dek takip edebiliriz – simyacılar laboratuvarlarında, üzerinde çalıştıkları maddelere kendi ruhlarının özünü *yansıtırlar*.

Jung'un ergenlik döneminde Klein-Hüningen'deki papaz konutundan çıkıp Basel'deki okuluna her gün yaptığı yürüyüşlerinde düşlediği bir başka fantezisi ise, yaşamının sonraki yıllarında yalnızlıktan aldığı hazzın, simya çalışmalarının ve ruhsal dönüşümün dinamikleri üzerine yaptığı

araştırmalarının habercisi gibiydi. Her şeyin çok daha güzel olduğu ideal bir dünyanın düşüydü bu. Okul diye bir şey olmayacak ve kendi arzu ettiği biçimde yaşayabilecekti. Gölün içinden yükselen bir kayanın üzerine sağlamca oturan, yüksek içkalesiyle, gözetleme kulesiyle içinde ufak bir Ortaçağ kasabası barındıran ve yaşlılardan oluşan bir meclisin idare ettiği bir kale hayal ederdi. Kendisini buranın Sulh Hâkimi olarak düşleyen Carl, arada sırada ortaya çıkarak "insanlara seslenir"di. Limanda da kendisine ait, bir dizi ufak topla silahlandırılmış iki direkli bir yelkenlisi vardı.

Bu fantezideki kilit öğe içkaledir: İçinde yalnızca Carl'a ait olan muhteşem bir giz barınır. Kulenin içinde, siperlerden başlayıp tonozlu mahzenlere kadar inen ve bir insan kolu kalınlığında bakırdan bir sütun vardır: En tepesinde incecik dallar ya da teller göğe doğru uzanır. Bunlar atmosferdeki "ruhsal özüt"leri çeker ve havadaki bu maddeleri altına dönüştürdüğü laboratuvarının bulunduğu mahzene kadar iletir. "Bu kesinlikle bir sihirbazlık numarası değildi; bu, doğanın kadim ve hayati önem taşıyan bir gizinin kapılarının önümde açılmasıydı. Bu nasıl olmuştu bilmiyordum ve bu sırrı yalnızca yaşlılar meclisinden değil, kendimden bile saklamam gerektiğini duyumsuyordum" (*ADD* 87).

Dünyadan saklanabilmek için bir sığınak yaratmak şizoid yatkınlığa sahip kişilerin karakteristiklerindendir. Genç Carl'ın kalesi güçlü bir savunmaya sahipti ve anakarayla olan yegâne bağlantısı, ortasından geniş bir kanal geçen ve bir asma köprüyle bağlanan dar bir kıstaktı. Carl daha sonra müstahkem mevzilerle çevrelenmiş kale modelleri yapmaya başladı ve saatler boyunca Vauban'ın geçilmesi neredeyse olanaksız müstahkemlerini inceledi.

Carl, bu içsel sığınağının emniyetinde kendini iki farklı kişilikle tanımladı: Sırasıyla No.1 ve No. 2 olarak. No. 1'in bir annesi ve babası vardı; okula giderdi ve olabildiğince yaşamını sürdürmeye çalışırdı. Öte yandan, No. 2 ise çok daha yaşlıydı ve insanların dünyasından uzak dururdu; ancak doğaya ve hayvanlara, düşlere ve de Tanrı'ya çok yakındı. No. 2'yi "tanımlanamaz bir karakter – doğan, yaşayan ve ölen, her şeyi kapsayan bütüncül bir yaşam algısı" (*ADD* 92) olarak düşünüyordu. Bir psikiyatrist olduğunda, iki farklı kişilik barındırmasının salt kendine özgü olmadığını ve tüm insanlarda görülebildiğini anladı. Yine de, herkesin onun kadar bu durumun bilincinde olmadığının da farkındaydı; özellikle de No. 2'ydi bunu bilen. "Yaşamımda No. 2'nin yeri her zaman öncelikli bir yere sahipti ve oradan çıkıp gelmek isteyen her şeye yer açmaya çalıştım" (*ADD* 55). Çok sonra, bu iki kişiliğe verdiği adları değiştirerek, onlara Ego ve Benlik diyecek ve aralarındaki atak ve karşı atakları kişisel gelişimi şekillendiren en temel dinamik olarak gösterecekti.

2 No'lu kişiliğinin kendisine, babasının mahrum olduğu bir ayrıcalık bahşettiğine inanıyordu; yani, tanrısal akla doğrudan ulaşabilmek. Bunun ispatı, gördüğü vahiy benzeri rüyalardaki imgelerdeydi ve bunların kaynağı kendisinden çok daha öte bir şey olmalıydı. Örneğin, henüz üç yaşındayken düşünde gördüğü fallik bir yeraltı tanrısı ve umarsızca direndiği bir başka güçlü görüntü yeterli bir kanıttı: Altın bir tahtta oturan yüce Tanrı'nın Basel Katedrali'nin çatısına dışkılaması (ona göre bu, ki haklı olarak, Tanrı'nın kiliseye pek fazla saygı duymadığını simgeliyordu). Bu rüyalarla açığa çıkanlar, babasının ruhani

kafa karışıklığına karşı onu tahammülsüzleştiriyor ve aralarında hararetli tartışmalar yaşanmasına neden oluyordu. Carl onu ne zaman dini sorularla sıkıştırsa, papaz hırçınlaşıyor ve savunmaya geçiyordu: "Hep *düşünmek* istersin zaten," diye serzenişte bulunmuştu. "İnsanın düşünmesi değil, *inanması* gerekir," diyordu. Oğlan içinden, "Hayır, insan deneyimlemeli ve bilmeli!" diye geçirirken, yüksek sesle, "Öyleyse bana o inancı ver," diyor ve bunun üzerine de babası omuz silkip tartışmayı sonlandırıyordu.

Carl'ın kiliseye kabul töreni, onu buna hazırlayan babasıyla aralarındaki sorunları iyiden iyiye tırmandırdı. Hayatındaki bu en önemli dinsel tecrübe anında herhangi bir şey hissetmediğini fark etmek onu dehşete düşürdü. "Yoğun bir acıma" duygusu beslediği babasıyla aralarında, kapanması imkânsız bir uçurum açılmıştı. "O anda mesleğinin ve yaşamının ona getirdiği trajedinin ayrımına varmıştım... Kilise ve onun dini öğretileri arasında nasıl umutsuzca kapana kısılmış olduğunu görmüştüm... Artık Kilise'nin de, babamın da ve diğer herkesin inancından tamamen kopmuştum" (*ADD* 64-5).

Benzer bir durumda başka çocuklar muhtemelen akranlarıyla dertleşmeyi seçerdi, oysa hiç arkadaşı olmayan Carl Jung, içindeki No. 2'ye sığınmayı tercih etti. Ergenliği boyunca Benlik, onun için tanrısal bir boyut teşkil etti ve bu içindeki "öteki"ye olan bağlılığının gücü, diğer tüm ilişkilerinin gölgede kalmasına yol açtı. İnsanların arasına karışmak yerine, Tanrı'yla yalnız olması gerektiğini duyumsuyordu.

Neticede Kilise'ye kabul edilmek yerine, yalnızlığına gömüldü: "Diğer insanların bambaşka dertleri var gibiydi.

Emin olduğum hiçbir şeyi başkalarıyla paylaşamıyordum. Biriyle konuşma ihtiyacını her zamankinden daha fazla duyumsuyor, fakat danışabileceğim tek bir kişi bile bulamıyordum... Neden kimse benimle benzer şeyler yaşamıyordu? Bunu merak ediyordum... Neden bir tek bendim?" (*ADD* 71)

Bir gün babası bir tanıdıklarına oğlunun geleceği için nasıl derin bir kaygı duyduğunu anlatırken buna kulak misafiri olan Carl, o günden sonra kendini iyileştirerek bayılma nöbetlerini sonlandırdı. Okula geri dönerek kendini derslerine verdi. Benzer zihin yapısına sahip pek çok kişi gibi iletişim becerileri zayıftı. O da edebiyata, felsefeye ve din tarihine yöneldi. Tıpkı Goethe ve Meister Eckart gibi Herakleitos da tüm yaşamı boyunca gözdelerinden oldu. Onu en çok heyecanlandıran ise Schopenhauer'in *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*'sıydı ve Kant'ın *Arı Usun Eleştirisi*'yle bir araya geldiklerinde öylesine büyük bir aydınlanma yaşadı ki, dünya ve yaşam karşısındaki duruşu üzerinde tam bir devrim etkisi yarattıklarını söylerdi. Goethe'nin *Faust*'unda ise 2 No'lu kişiliğinin efsanevi dengini buldu ve bu, içindeki korunaklı bölgeye dair hislerini salt pekiştirmekle kalmadı ve –biraz gecikerek de olsa– ona "insanlığa ait olma duygusu" (*ADD* 93) verdi.

Öğrencilik yılları

Jung 1895'te Basel Üniversitesi'ne kaydoldu. Ondan da bekleneceği üzere araştırarak değil, düşlerinden etkilenerek doğa bilimleri ve tıp okumaya karar verdi. Baba-

sının elli dört yaşındaki erken ölümü sırasında Jung yirmi birindeydi ve bu olaya ek olarak öğrencilik yaşamı da onun üzerinde özgürleştirici bir etki yarattı. (Annesi ona donuk bir edayla, "Senin için doğru bir zamanda öldü," demişti.) "Artık her şeye karşı büyük bir açlık hisseder olmuştum. İstediğimin ne olduğunu biliyordum ve onun peşine düştüm. Ayrıca daha konuşkan, ulaşılabilir ve fark edilen birine dönüştüm" (*ADD* 93).

Herakleitos'tan edindiği düşüncelerden özellikle bir tanesi onun için belirleyici olmuştu: Tüm varlıkların karşıtlarına yönelmelerini sağlayan doğal bir eğilim olduğu düşüncesiydi bu. Herakleitos bu eğilime *enantiodromia* (Yun., kelime anlamı: tersine koşmak) diyordu. Jung' a göre, bu, harekete bağlı tüm dizgelerde ortak bir özellikti ve aile de bu duruma en iyi örnekti: Çocuklar büyüdükçe ebeveynlerinde gördükleri başarısızlıkları ödünleme eğilimi göstermeye başlar. Bu eğilim özellikle de Jung'da kendini gösteriyordu ve yaşamının pek çok yönüne baktığımızda, babasında gördüğü yetersizlikleri aşma çabasında olduğunu görmek mümkün.

Paul Jung ruhsal açıdan tutuk, zihinsel meraktan yoksun, dogmaları olduğu gibi kabul etmeye eğilimli ve duygusal anlamda gelişmemiş, en temel sorunlarından kaçan biriyken Carl, bunun aksine, ruhsal açıdan cesurdu, yoğun bir zihinsel çaba içindeydi ve karşısına çıkan her tür dogmaya meydan okuyordu. Yaşamı boyunca kişilik gelişimini anlamaya yönelik teknikleri geliştirmeye çalıştı ve, zaman zaman dışlanmak ya da kınanmak pahasına bile olsa, karşısına çıkan tüm önemli meseleleri şevkle çözmeye çalışan biri oldu hep.

Bu aynı ödünleme eğilimi onu bir gnostiğe (Yun., *gnostikos*, bilen kişi) dönüştürdü – doğrudan deneyimle ve kişisel keşifle ruhun gerçekliğini öğrenmeye adanmış bir kimseydi. İşte, bu ruhani bilgiye ulaşma çabası, düşlerine, fantezilerine ve görülerine büyük bir önem atfetmesine neden oldu. Daha sonra onları anlamlandırabilmek adına edebiyata, felsefeye, dine yöneldi ve en sonunda da meslek olarak psikiyatriyi seçti.

Basel'de eğitimine başlamasından kısa bir süre sonra oldukça belirleyici bir düş gördü. Düşünde geceydi. Yoğun bir sis ve güçlü bir rüzgârın ortasında zar zor ilerlemeye çalışıyordu. Ellerinin arasında her an sönecekmiş gibi olan, titrek ve cılız bir ışık vardı. Arkasından bir şeyin geldiği hissiyle dönüp baktı ve devasa boyutlarda siyah bir şeklin onu izlediğini gördü. Çok korkmuştu ama rüzgârın ve karanlığın içinde titreşen ışığı yandığı sürece her şeyin yolunda gideceğini de biliyordu. "Uyandığımda, gördüğüm şeklin bir 'Brocken hayaleti' olduğunu anlamıştım. Hareket halindeki sisin üzerine düşen gölgem, elimde taşıdığım zayıf ışığın etkisiyle bir varlığa dönüşmüştü. Bu zayıf ışığın bilincim olduğunu da biliyordum; elimdeki tek ışıktı. Kendi aklım, sahip olduğum yegâne ve en değerli hazineydi " (*ADD* 93).

Bilgiye karşı duyduğu ve yaşamı boyunca sürecek olan adanmışlığı, eğitimini olabilecek en kısa sürede tamamlamasıyla daha öğrencilik yıllarında kendini gösterdi. Sosyal tecritinden kurtularak İsviçre Zofingia Öğrenci Birliği'nin Basel koluna katıldı. Böylelikle özgün ve sağlam düşünceleri vasıtasıyla insanları etkileyebilme yetisini keşfetti. Öğrenci Birliği'ne sunduğu ilk metnin başlığı "Müspet

İlimlerin Sınırları Üstüne"ydi ve burada biliminsanlarının katı materyalist tutumlarını eleştiriyordu. Daha sonraki bir konuşmasında, ruhun, her ne kadar maddesel olmasa da ve uzay ve zamanın dışında var olsa da, hipnoz, uyurgezerlik ve medyumistik iletişim gibi olaylar aracılığıyla deneysel araştırmaya elverişli bir yapısı olduğunu ileri sürdü. Sunumları geniş bir dinleyici kitlesi çekti ve hararetli tartışmalara yol açtı.

Düşüncelerini test etmeyi kafasına koyan Jung, hâlâ bir öğrenciyken Hélène Preiswerk adında ve aynı zamanda kuzeni olan genç bir medyumun seanslarına katıldı ve çeşitli notlar aldı. İki yıllık bir süre içinde toparladığı, titizlikle detaylandırılmış gözlemleri, 1902'de Basel Üniversitesi'ne teslim ettiği ve "Okült Olarak Adlandırılan Olayların Psikolojisi ve Patolojisi Üzerine" adını verdiği doktora tezinin temelini oluşturdu.

Jung bu konuya yaklaşımında, Theodore Flournoy'nın (1854-1920) trans durumuna geçtiğinde önceki yaşamından ayrıntılar veren Catherine Muller (takma adı Helen Smith daha çok bilinir) adlı bir medyum üzerine yaptığı incelemeden etkilenmiştir. Flournoy, Muller'in ağzından dökülenlerin "bilinçaltında üretilen birtakım hikâyeler" olduklarını ve bu durumun bilinçdışı aklımızın mit yaratısal gücünün bir kanıtı olduğunu düşünür.

Jung, kuzeninin seanslarının en çok iki yönünden etkilenir. Birincisi "ruhlar"ın ona ne kadar gerçek geldikleridir: Jung'a şöyle demişti: "Onları hemen önümde görebiliyorum. Onlara dokunabiliyor ve tıpkı seninle konuştuğum gibi onlarla her şey hakkında rahatlıkla konuşabiliyorum. Onlar kesinlikle gerçek olmalı" (*TE* I, s. 43). Diğeri ise,

4. Hélène Preiswerk.

Hélène transa geçtiğinde büründüğü oldukça farklı, daha ağırbaşlı kişilikti. Onu "kontrol" altına alan ruh, adının "Ivenes" olduğunu söylüyor ve Hélène'in taşralı Basel ağzının aksine, oldukça düzgün bir Almanca konuşuyordu. Jung bundan "Ivenes"in aslında Hélène'nin bilinçdışında gelişen olgun ve yetişkin kişiliği olduğu sonucunu çıkardı. Seanslar ise bu gelişimin sürebilmesi için kullanılan bir yöntemden ibaretti.

Bu araştırmanın Jung için önemi, ona kazandırdığı doktoradan çok daha fazlaydı. Yine bu araştırmaya baktığımızda, daha sonra analitik psikoloji uygulamalarında merkezi önem taşıyan iki düşüncenin temellerini görmek mümkündür: (1) Bilinçdışı psişede var olan kişilikler ya da "kompleksler", translar, rüyalar ve sanrılar esnasında "canlanabilir" ve (2) kişisel gelişim süreci esas olarak bilinçdışı bir düzlemde gerçekleşir.

Bu düşüncelerle birlikte ortaya (1) sağaltıcı bir yöntem (*aktif imgelem*) ve (2) teleolojik bir kavram (*bütünleşme/bireyselleşme*) ortaya çıktı: Kişisel gelişimin amacının *bütünlük* sağlama olduğu düşüncesi, yani kişinin koşulları el verdiği ölçüde eksiksiz bir insan olabilmesi. Bu konulara ileriki bölümlerde tekrar değineceğiz.

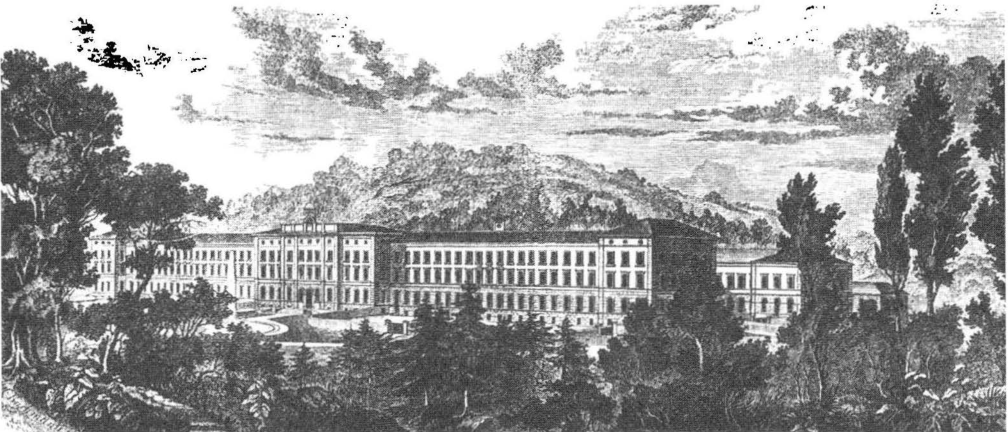
Jung tıp eğitiminin sonlarına yaklaştığında Krafft-Ebing'in *Psikiyatri Ders Kitabı*'na kendini öylesine kaptırdı ki o andan sonra bir psikiyatrist olmaya karar verdi. Kitabın salt Önsöz'ü bile üzerinde o kadar büyük bir etki yaratmıştı ki kalbi hızlanmış ve ayağa fırlayarak derin bir nefes alması gerekmişti. Onu asıl heyecanlandıran ise, Krafft-Ebing'in psikozları (şizofreni ya da ağır manik-depresyon gibi mantığın kullanımını engelleyen belli başlı akıl

hastalıkları) "kişilik hastalıkları" olarak tanımlaması ve psikiyatri üzerine kitapların doğaları gereği öznel olmaları gerektiğine dair yaklaşımıydı.

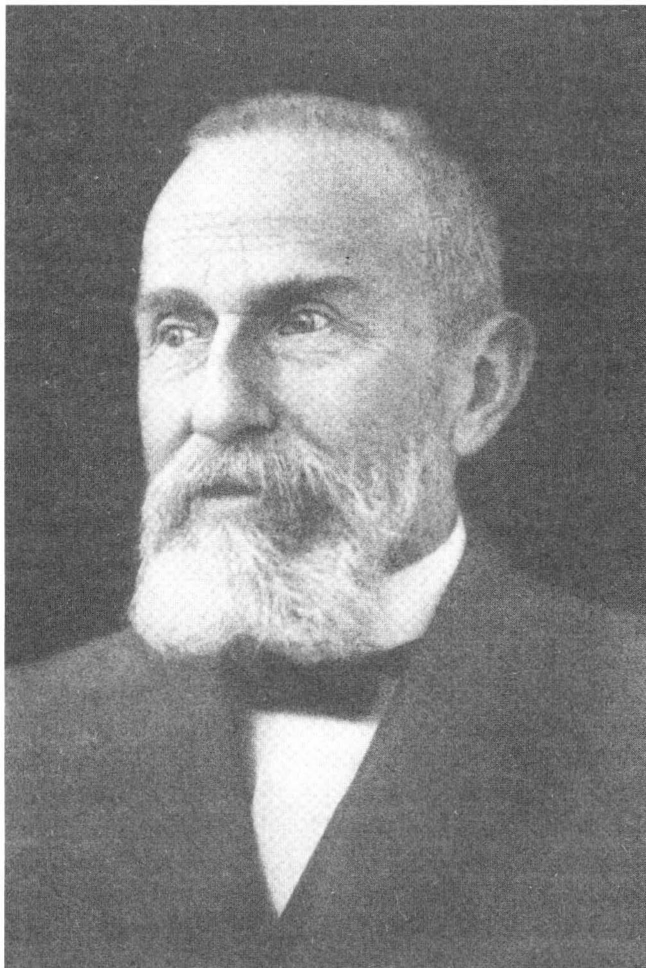
Jung bizlere yaşadığı bir "aydınlanma anı"yla psikiyatrinin onun için nasıl tek olası disiplin haline geldiğini anlatır: "Bir tek burada iki farklı ilgi alanım birleşiyor ve ortak bir nehrin yatağını oluşturuyordu. Tam burada fiziksel ve ruhsal olgular ortak bir deneysel alana sahipti ki bunu her yerde aramış fakat bir türlü bulamamıştım. Doğanın ve ruhun birlik olduğu gerçeğini en sonunda burada bulmuştum" (*ADD* 111).

Çıraklık yılları

Jung öğretmenlerine ve diğer öğrenci arkadaşlarına psikiyatri alanında uzmanlaşmaya karar verdiğini söylediğinde bunu hayretle karşıladılar ve yeteneklerini nasıl ziyan edeceğinden yakındılar: Tıp alanında psikiyatri en az saygı gören uzmanlıktı ve Jung'un bir doktor olarak daha parlak bir geleceği olduğuna inanıyorlardı. "Eski yaram, dışlanmış olma duygum ve başkalarına karşı yabancılaşmam yeniden sızlamaya başlamıştı" (*ADD* 111). Gelgelelim, 1900 yılının sonunda iyi bir dereceyle tıp alanından mezun olduktan sonra, zamanın önde gelen psikiyatristlerinden ve şizofreni terimini ilk kez kullanan Eugen Bleuler'e (1857-1939) asistanlık yapmak üzere Zürih'teki Burghölzli Psikiyatri Hastanesi'ne kabul edilme şansı yakaladı. Burghölzli, Zürih Üniversitesi'nin Psikiyatri Kliniği olarak saygın bir konumdaydı ve Jung için de burada asistanlık yaptığı yıllar

5. Burghölzli Akıl Hastanesi.

6. Eugen Bleuler.

eşsiz bir değere sahipti. Bleuler, Jung'un parlak zekâsını çok geçmeden fark etti ve onu kendisini temsil eden biri olarak tanıttı; onu ayakta tedavi bölümünün başına getirdi ve Zürih Üniversitesi'nde psikiyatri ve psikoterapi bölümüne öğretim üyesi olarak atanması için bir görüşme ayarlayarak kariyerinde yükselmesi adına elinden geleni yaptı. Bleuler'in en önemli katkılarından biri de, Jung'u Galton'un sözcük çağrışım testi üzerinde çalıştırmasıydı. Bu araştırması sonrasında Jung, psikoloji dünyasında hatırı sayılır bir ünle birlikte Sigmund Freud'un dostluğunu da kazandı.

Her psikoloji öğrencisinin aşina olduğu sözcük çağrışım testini ilk kez Sir Francis Galton (1822-1911) tasarlamış ve Wilhelm Wundt da (1832-1920) bunu geliştirmiştir. Yapılan işlem gayet basittir. Deneyi gerçekleştiren kişi deneğe titizlikle hazırlanmış bir listede yer alan bir dizi sözcüğü, deneğin aklına gelen ilk sözcükle karşılık verebilmesi için her birinin ardından kısa bir süre durarak yüksek sesle okur. Karşılık olarak verilen sözcük deneğin ağzından çıkana dek geçen süre saniye üzerinden not edilir. Tüm sözcüklerin okunmasının ardından süreç tekrar edilir ve denekten bir önceki yanıtların aynısını vermesi beklenir.

Jung'dan önce bu test üzerinde çalışan araştırmacılardan bir diğeri de Theodor Ziehen'di; sözcükler deneğin zihninde rahatsız edici ya da huzursuzluk veren bir düşünceyle ilişkilendirilirse tepki süresinde bir gecikme yaşandığını tespit etmişti. Şayet denek tüm sözcüklere geç tepki vermişse, bazen bu sözcüklere bütün olarak bakıldığında birbiriyle ilintili bir grup düşünceyi tespit etmek mümkün olabiliyordu – Ziehen buna "duygusal çıkışlı bir simgeler

kompleksi" demişti. Özellikle de bu bulgu Jung'un ilgisini çekti, çünkü Hélène Preiswerk'in transları üzerine yaptığı incelemede, birbirinden kopmuş bilinçdışı bileşenlerden oluşan farklı kişilik parçalarının varlığına dair bir işareti daha öncesinde fark etmişti. Jung'un Burghölzli'den ayrıldıktan sonra 1902'de kısa bir süreliğine Paris'te yanında çalıştığı Fransız psikolog Pierre Janet (1859-1947) bu bileşenleri benzer bir biçimde "sabit bilinçaltı düşünceler" olarak tanımlıyordu. Jung bunları Ziehen'in "kompleksler"iyle ve Freud'un *Düşlerin Yorumu* (1900) kitabını okuduktan sonra da Freud'un nevrotik belirtilerin ve rüyaların içeriklerinin sorumlusu olarak gördüğü "bastırılmış arzular" ve "travmatik anılar"la eşleştirdi.

Jung yaptığı araştırmalarda en çok şu soruya yanıt aradı: Bir akıl hastasının içinde aslında neler oluyordu? Ondan önce ya da sonra gelen psikiyatristlerin çoğunun aksine, şizofren hastalarının söylediklerini ve yaptıklarını yoğun bir dikkatle izledi ve bu sayede hezeyanlarının, sanrılarının ve el kol hareketlerinin salt "delilik" olarak nitelendirilemeyeceklerini, pek çok psikolojik anlam taşıdıklarını gösterebildi. Örneğin, elli yıl boyunca Burghölzli'de kapalı tutulan ve sürekli ayakkabı diker gibi el hareketleri yapan yaşlı bir kadının, aslında sevdiği tarafından terk edildikten kısa bir süre sonra hastalandığını ve sevgilisinin de bir ayakkabı tamircisi olduğunu ortaya çıkarmıştı.

Jung her ne kadar psikotik olayların hastanın kanında dolaşan biyokimyasal bir toksinin varlığıyla ilişkili olduğunu kabul etse de, yine de, şizofreninin "içe dönük libido" gibi psikanalitik tanımlamalarla kavranmasının mümkün olabileceğini iddia ediyordu – dış dünyanın gerçekliğinden

koparak içe dönen ve iç dünyanın fantezi, rüyalar ve mit yaratısal dünyasına sığınan libido. Jung, şizofren kişinin aslında uyanık bir dünyada düş gören biri olduğunu ileri sürdü. Gözlemlerini 1907'de *Erken Bunamanın Psikolojisi*'nde (The Psychology of Dementia Præcox) yayınlayarak hatırı sayılır ününü araştırmacı bir psikiyatrist olarak daha da pekiştirdi.

Freud'la dostluğu

Deneysel buluşlarının, Freud'un *bastırma* kuramına nesnel bir destek niteliğinde olduğunu anlayan Jung, *Sözcük Çağrışımı Üzerine Araştırmalar* kitabı 1906'da basıldığı zaman bir kopyasını da ona gönderdi. Freud'un coşkulu yanıtı Jung'u yüreklendirdi ve Mart 1907'de onunla buluşmak üzere Viyana'ya gitti. Bu ilk buluşmalarında öylesine iyi anlaştılar ki tam on üç saat aralıksız sohbet ettiler. Entelektüel açıdan birbirlerinden oldukça etkilendiklerine hiç kuşku yok. Aralarında gelişen dostluk, ağırlıklı olarak mektuplaşmalar üzerinden ilerleyerek yaklaşık on altı yıl boyunca sürdü.

Tıpkı Bleuler gibi Freud da Jung'un enerjisinden, coşkusundan ve adanmışlığından etkilenmişti. Ona karşı derin bir bağ geliştirmişti; onu "şimdiye dek bana katılan en yetenekli yardımcı" diye tanımlıyor ve bir gün psikanalitik hareketin başına gelecek en uygun halefi olarak görüyordu. Tanıştıklarında henüz ellisinde olan Freud tam bir hastalık hastasıydı ve yalnızca on iki yıl daha ömrü kaldığına dair batıl bir endişe taşıyordu. Dolayısıyla "halef"ini

7. Sigmund Freud.

emniyete almak onun için öncelikliydi ve bu rol için Jung mükemmel bir seçim olacaktı. Keskin bir zekâya sahip olmanın yanında, Avrupa'nın en saygın hastanelerinden birinde başarılı bir psikiyatrist olarak görev yapmaktaydı ve, belki de en önemlisi, ne bir Viyanalı ne de bir Yahudiydi. Freud, çocuk cinselliği üzerine fikirleri nedeniyle de maruz kaldığı anti-Semitist tehlikenin açıkça farkındaydı ve bunun sonucunda psikanaliz toptan reddedilebilir ya da baskı altına alınabilirdi. Dolayısıyla bayrağı İsviçreli bir Hıristiyan olan Jung'a teslim ettiği takdirde, başlattığı hareketin önünü bu itibarda birinin açabileceğini düşünüyordu.

Üstelik Jung psikanalitik kurama ve uygulamaya çok önemli katkılar da sağlayabilirdi. Sözcük çağrışım testleri bilinçdışı komplekslerinin gücüne ve varlığına dair salt sağlam ve deneysel kanıtlar sunmakla kalmıyor, aynı zamanda, şizofreni hastalarıyla yaptığı çalışmalarla da psikanalitik kavramları Freud'un ulaşamayacağı alanlara taşıyordu. (Freud nöroloji eğitimi almıştı ve psikiyatri tecrübesi bir akıl hastanesinde kısa bir süreliğine vekâleten çalışmaktan ibaretti). Dahası, Jung'un mitoloji ve karşılaştırmalı dinlere duyduğu yoğun ilgiyi Freud da paylaşıyordu. Gerçi bu oldukça talihsiz sonuçlara gebeydi; çünkü iki adamın bu konulara yaklaşımları arasında dağlar kadar fark vardı.

Jung'a gelince, onun Freud'un dostluğuna duyduğu arzu, profesyonel olduğu kadar kişiseldi de. Kendisinden yaşlı ve daha tecrübeli bu adamı akıl hocası olarak görüyordu – inancı zayıf bir din adamı olan kendi babasının aksine, entelektüel açıdan cesur bir babayı simgeleyen seçkin bir meslektaştı. Her ikisi de bu durumun farkınday-

8. Uluslararası Psikanaliz Birliği Konferansı, 1911. Ortada duran büyük papyonlu kişi Jung ve hemen önünde oturan iki kadından sağda olanı da Emma Jung. Toni Wolff ise Emma'nın sol iki yanında.

dı. İlk buluşmalarının hemen ardından Jung şöyle yazmıştı: "Bu dostluğu iki eşit insan gibi değil de, bir baba oğul gibi yaşamama izin ver." Freud daha sonraki bir tarihte bu mektuba verdiği yanıtta Jung'a aynen şu sözlerle hitap eder: "Oğlum ve vârisim"; "veliahtım". Aslında Jung'un bir babaya ihtiyaç duyduğu ölçüde, Freud da bir oğul ar-

zuluyordu. Ancak Freud'un arzuladığı oğul, otoritesini koşulsuzca kabul eden, öğretilerini ve ilkelerini sorgulamaksızın sürdürecek bir oğuldu. Jung'un arzuladığı baba figürü ise ergenlik dönemi korkularının üstesinden gelmesine ve maskülen gücünü keşfetmesine yardım edebilecek biriydi. Jung, Freud'un iltifatlarından memnun olmasına ve onu halefi olarak görmesinden gurur duymasına karşın, Freud'un düşüncelerine tamamen katılmasının mümkün olmadığını da biliyordu. Kaldı ki, babasının yapmış olduğu gibi, bir dizi dogma karşısında zihinsel bütünlüğünden ödün veremezdi. Yine de Freud'un isteği doğrultusunda 1910'da kurulan Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin ilk başkanlığını yapmaya ve ilk psikanaliz yıllığı *Jahrbuch*'un baş editörü olmaya razı geldi.

Zamanla Jung ve Freud arasındaki ayrılıklar göz ardı edilemeyecek kadar belirginleşti. Freud'un temel varsayımlarından ikisi onun için kabul edilemezdi: (1) İnsan güdülerini belirleyen en önemli etmen cinselliktir ve (2) bilinçdışı akıl tamamen kişiseldir ve bireye özgüdür. Jung bunları ve Freud'un diğer bazı görüşlerini indirgemeci ve sığ buluyordu. Jung, ruhsal enerjinin (Freud'un tabiriyle *libido*) tamamen cinselliğin denetiminde olduğunu düşünmek yerine, onu daha genel "yaşamsal bir güç" olarak nitelendirmeyi tercih ediyor ve cinselliğin ifade biçimlerinden yalnızca bir tanesi olduğunu düşünüyordu. Dahası, Freud'un ortaya koyduğu şekliyle bastırılmış arzuların ve travmatik anıların kişisel bilinçdışının altında, Jung, daha sonra *kolektif bilinçdışı* olarak adlandıracağı, çok daha derin ve önemli bir katman olduğuna ve içinde de tüm insanlığın psişik mirasını barındıran bir *potentia*nın (Lat.

kudret) var olduğuna inanıyordu. Zihnin bu kadim esasının varlığına dair ipuçlarına ilk kez çocukluğunda gördüğü düşlerde karşısına çıkan ve kendi varlığının ötesinde bir yerlerden gelen imgelerde rastlamıştı. Bunun varlığına dair kanıtları da şizofreni hastalarının hezeyanları ve sanrıları üzerine çalışırken ortaya çıkmıştı: Dünyanın her yerinden gelen mitlerde ve peri masallarında rastlanan semboller ve imgeler içeriyorlardı. Dolayısıyla tüm insanlığın paylaştığı ve her bireyin kendine özgü yaşam tecrübesini üzerine temellendirdiği canlı ve psişik bir öz olmalıydı mutlaka.

Ne zaman bu düşüncelerini Freud'a açmaya kalkışsa, Freud bunu toyluğuna vuruyor ya da bir tür *direnç* olarak görüyordu. "Bana bu kadar yaklaşmışken farklı yollara sapmaya kalkışma. Eğer bunu yaparsan, gün gelir birbirimize düşeriz," diyerek ikaz eden Freud bir de şunu eklemişti: "Direnç gösteren meslektaşlarıma, benzer bir tutum takınan hastalarıma uyguladıklarımı yapma taraftarıyım." Jung bu tepeden bakan tavır karşısında çok rahatsız olmuştu. Elbette, bu iki adamın karakterlerini yan yana koyduğumuzda, eninde sonunda bir çatışma çıkacağı belliydi. Bunun en büyük habercisi de Jung'un 1911'de ilk bölümünü yayınladığı *Libidonun Dönüşümleri ve Sembolleri* oldu (Jung şöyle yazar Freud'a: "Yumurtanın tavuktan daha akıllı olması ateşle oynamaya benzer" ve "Yine de, yumurtanın içindeki, kabuğunu kırıp çıkmak ister") ve en nihayetinde 1912'de yayımladığı ikinci bölümle ipler tamamen kopar (Jung, Freud'a yazdığı bir mektupta Zerdüşt'ten bir alıntı yapar: "Öğretmeninin hakkını gerçekten ödemek istiyorsan öğrenciliği bırakmalısın"). Jung bu çalışmasında ve Eylül 1912'de New York'ta yaptığı bir dizi konuşma-

sında, Freud'un çizdiği sınırların ötesinde, libidonun çok daha kapsamlı bir kavram olduğuna dair aykırı görüşlerini dile getirdi ve insanlığa ait mitlerde görülen evrensel sembollerde ya da "ilkel imgeler"de en "saf" biçimde tezahür edebileceğini ileri sürdü. Jung, özellikle de kahraman miti yorumuna dikkat çekti ve aynı temanın kendisinde de tekrar ettiğini, bir ejderhayla olan mücadelesinin nasıl anneden kurtulmaya çalışan ergen egosunu simgelediğini ortaya koydu. Bunu takiben Oedipus kompleksini ve ensest tabusunu Freud'un yorumlarından oldukça farklı bir biçimde çözümledi. Jung'un görüşüne göre, çocuğun anneye olan bağlılığının temelinde Freud'un dediği gibi ensest bir tutku yoktu; anne, sevgi ve şefkat kaynağıydı – bu görüş, yaklaşık kırk yıl sonra bir İngiliz analist ve psikiyatrist olan John Bowlby'nin kaleminden çıkacak kuramsal bir devrimin de habercisiydi bir bakıma. Dahası, Jung ensest tabusunun ilksel olduğunu söylüyordu: Öncül bir nitelikteydi ve Freud'un ısrarla savunduğu gibi erkek çocuğun annesine duyduğu şiddetli arzuya karşı babanın koyduğu bir yasakla ortaya çıkmıyordu. Oedipal arzular, ensest yasağının nedeni olmaktan öte, aslında sonucuydu. Jung ayrıca Oedipus kompleksinin Freud'un dediği gibi evrensel bir olgu olmadığını da iddia ediyordu.

Jung, libidoyu farklılaşmamış psişik bir enerji olarak yeniden tanımlarken, başta enerjinin dönüşümü üzerine Robert Mayer'in ortaya koyduğu bir kuram olmak üzere, psikolojinin ötesine geçerek fizik alanında koşut bulgular aradı. Jung, psikolojik hadiselerin de tıpkı fiziksel olgular gibi enerjinin *tezahür*'ü olduklarını ve bunun da sembollere dinamik ve dönüştürücü bir güç sağladığını ileri sürdü.

Bu yaklaşımı V. Bölüm'de daha ayrıntılı biçimde inceleyeceğiz.

Bu görüşlerini yayınlaması, Freud'la aralarındaki anlaşmazlığın had safhaya ulaşmasına ve en nihayetinde 1913'te ilişkilerinin resmen bitmesine neden oldu. Jung, Birlik'teki başkanlık görevinden, *Jahrbuch*'un editörlüğünden ve Zürih Üniversitesi'ndeki eğitmenlik görevinden istifa etti ve psikanalitik hareketten de kendini geri çekti. Bir kez daha, tamamen yalnızdı.

Dostluklarını da yine kendilerine özgü üsluplarıyla noktaladılar. Jung'a göre yaşamın esas amacı, içimizdeki gücü keşfetmek, kendi gerçeklik algımızı takip etmek ve başlı başına bir bütün olmayı başarmaktı. Bu da daha sonra *bütünleşme* adını verdiği hadisenin temel hedefiydi. Şayet benliğine ihanet etmek istemiyorsa, kendi yolunu çizmeliydi: Tüm yaşamını iki kişilik bir oyunda geri planda kalarak geçiremezdi. Freud'a gelince, o, kuramlarının mutlak doğruluğundan asla kuşku duymuyordu ve bu da onun karşıt görüşler karşısında son derece tahammülsüz olmasına ve en sonunda öfkelenmesine neden oluyordu. Bir otokratın ve mazohistin tuhaf bir bileşimiydi sanki: Jung'a yaptığı itiraflardan birinde, duygusal hayatında hem yakın bir dosta, hem de amansız bir düşmana ihtiyaç duyduğunu ve bu iki özelliğe genellikle aynı kişide rastladığını ifade etmişti. Aynı yapı, çocukluğunda yaşıt olduğu yeğeni John'la olan ilişkisinde ve "muhteşem tecrit" (1894-9 arası kendi kendisini analiz ettiği ve psikanalizin temel ilkelerini geliştirdiği dönem) olarak adlandırdığı evre boyunca kendisine destek olan Wilhelm Fliess'le olan dostluğunda da mevcuttu. Freud'un Jung'la olan dostluğu, çatışma-

9. Carl ve Emma Jung, 1903.

ları ve Jung'un bunu takiben psikanalizden uzaklaşması, Freud'un başından geçen acı dolu olaylardan yalnızca bir tanesiydi. Freud'un Breuer, Adler, Stekel, Meynert, Silberer, Tausk ve Wilhelm Reich'la olan ilişkileri de benzer bir kaderin kurbanı oldu. Reich bir psikoz geliştirdi ve yalnızca kısa bir süreliğine iyileşme gösterdi; Silberer ve Tausk ise en sonunda intihar ettiler. Jung için de sonuçları azımsanamayacak kadar ağır oldu; beş yıl gibi uzun süren bir "kopukluk dönemi"ne girdi ve zaman zaman psikozun eşiğine geldi. Bu dönemde ağır bir buhran yaşamasına karşın, Jung'un deyimiyle "bilinçdışıyla yüzleşme"si yoğun bir yaratıcılık evresini de beraberinde getirdi. Bu ruh halini ise hem özel hayatındaki çalkantılar, hem de Freud'la olan dostluğunu yitirmek tetiklemişti.

Jung, zengin bir fabrikatörün kızı Emma Rauschenbach'la (1882-1955) 1903'te evlendi. 1904 ve 1914 arasında beş tane çocukları oldu: Dört kız ve bir erkek. İlk yıllarda Burghölzli'de bir dairede kalıyorlardı. Daha sonra, 1908'de Küsnacht'ta bir göl kıyısında oldukça güzel bir ev inşa ederek buraya taşındılar ve yaşamlarının geri kalanını bu evde geçirdiler.

Emma Jung çekici ve zarif bir kadındı ve kocasının da verdiği cesaretle daha sonra yetenekli bir analist, eğitmen ve yazara dönüşecekti. Hayranlık uyandıran bir eş ve anneydi ve Jung'un da tüm yaşamı boyunca onu sevmiş olduğuna kuşku yok. Yine de, Freud'a yaptığı itiraflardan birinde, doğasında "çokeşliliğe eğilim" olduğunu anladığını söyler ve kendisini şöyle savunur: "Kanımca iyi bir evliliğin ilk şartı, sadakatsizliğin hoş görülmesidir" (*Freud/Jung Mektuplaşmaları*, 289; 30 Ocak 1910).

Jung bir erkeğin hayatında temelde iki çeşit kadının önemine vurgu yapar: Bir tanesi evi çekip çevirecek, çocuklarını doğurup büyütecek bir kadın; diğeri de *femme inspiratrice* (esin perisi), ruhsal bir yoldaş ve fantezilerini paylaşabileceği, en büyük eserlerine ilham verecek biri. Bu düşünce yapısının en olası nedeni kendi *anima*sında (bilinçdışının dişi kişiliği) yaşadığı bir parçalanmaydı ve bu parçalanmanın kaynağı da dört yaşında annesinden ayrı düşmesinden sonra genç bir hizmetçinin ona baktığı dönemdi.

Bu genç kadın onda silinmez izler bırakmıştı ve seksenlerine geldiğinde bile onu hâlâ hatırlıyordu:

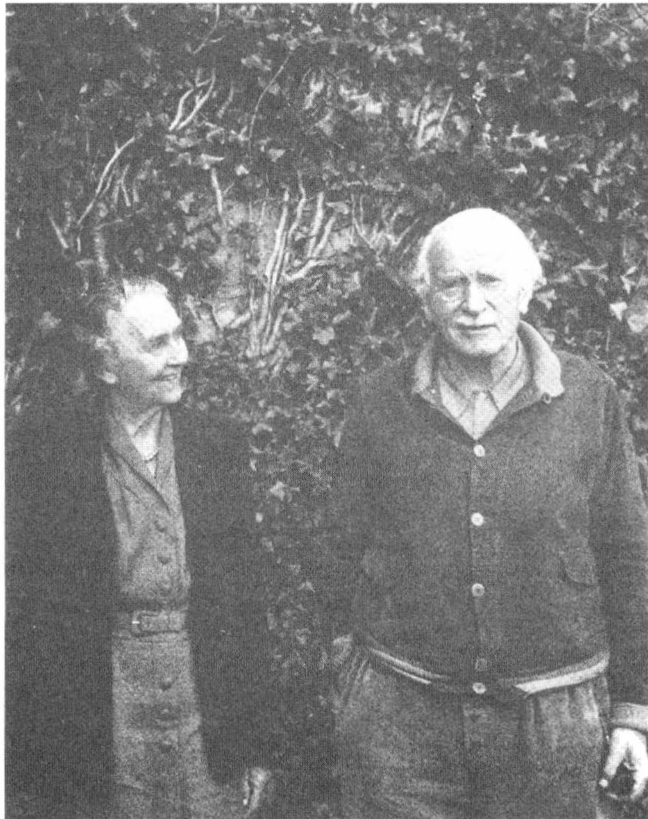
10. Jung, eşi ve çocuklarından dördüyle birlikte, 1917.

Siyah saçları ve esmer teniyle annemden çok farklıydı. Şimdi bile saçlarını ayıran çizgiyi, boynunu, o koyu tenini ve kulaklarını gözümün önünde canlandırabiliyorum. Tüm bunlar bana bir o kadar yabancı, bir o kadar da tanıdık geliyordu... O dönemden sonra bu tip kadınlar animamın bir parçası haline geldiler. Bana hem çok yabancı gelmesi, hem de ömrüm boyunca tanıyormuşum duygusu vermesi, daha sonra benim gözümde kadınlığı simgeleyen bir figürün en önemli karakteristiği oldu (*ADD* 23).

Bu geçici dadı, anaçlığın simgesi, *femme inspiratrice*'in bedene bürünmüş haliydi ve tek başına çıktığı içsel yolculuğunda bir teselli olmuştu ona. Bir eş olarak Emma'dan

hoşnut olmasına karşın, rüyalarını ve düşüncelerini paylaşmaktan çekinmeyeceği bir başka kişinin daha dostluğuna ve sevgisine ihtiyaç duyuyordu. Yaşamında onu baştan çıkarabilecek böylesi bir figürle en az iki kere karşılaştığı biliniyor. İlki Sabina Spielrein adlı bir hasta kılığında belirdi ona fakat bu ilişki kısa sürdü (Freud'un yöntemleriyle başarılı bir tedavi uyguladığı ilk hastasıydı). Diğeri ise yaşam boyu en yakın dostu ve çalışma arkadaşı olacak Antonia Wolff'tu. Jung ayrıca analiz konusunda çalışmalar yapmak için ona gelen fakat daha sonra bir türlü ondan kopamayan pek çok kadın hayranını da etrafına toplamıştı (Zürih'te kaba bir espri konusu olan bu hayranlara *Jungfrauen* [Alm. bakireler] diyorlardı). Anlaşılan annesinden çok küçük yaşta ayrı düşmesi, ona tek bir kadına güven duymamayı öğretmiş ve pek çok kadınla birliktelik kurarsa emniyette olacağına inanmıştı.

Haklı olarak, Emma bu ilişkilerden rahatsızdı fakat zamanla ve biraz da mecburiyetten bunlara katlanır oldu. Jung'un Toni Wolff'la olan ilişkisi 1910'da başladı ve Weimar'da düzenlenen Uluslararası Psikanaliz Birliği Konferansı'na Emma'yla birlikte onu da götürmekte ısrarcı olması bir skandala yol açtı. Aralarında geçen sert tartışmalarda Emma bu evlilik dışı ilişkinin sonlanmasını istiyor, Jung da buna karşılık Toni'siz bir yaşam düşünemeyeceğinde diretiyordu. Boşanmak gibi bir şey söz konusu olamayacağı için Emma bu duruma uyum sağlamalı ve Toni'yi onun yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmeliydi. Emma'nın bu fedakârlığının esas nedeni, evliliğini korumaktan öte, Jung'un ruh sağlığından duyduğu endişeydi. Her ikisi için de kesinlikle travmatik bir dö-

11. Carl ve Emma Jung, 1953.

nemdi ve bu yaşananlar 1913'ün sonlarına doğru Jung'u uzun bir süre etkisi altına alan ruhsal sıkıntıyı daha da tetikleyecekti.

Bilinçdışıyla yüzleşme

1913 sonbaharı boyunca tekrarlanan ve tüm Kuzey Avrupa'nın bir kan denizi içinde boğulduğunu gördüğü korkunç bir düştü bu evreyi başlatan. Ardından bir başka düşünde tüm Avrupa'nın dondurucu bir hava dalgasına girerek buzlar altında kaldığını ve yine bu rüyasında savaş arabasında ilerleyen Germen kahraman Siegfried'i öldürdüğünü gördü. "Bitmek bilmeyen bir fantezi seli içindeydim... Çok gergindim ve sık sık üzerime devasa kayalar yuvarlanıyormuş gibi hissediyordum. Bir fırtına bitiyor, bir başkası başlıyordu sanki" (*ADD* 170-1).

Zaman zaman sıkıntıları öylesine yoğunlaşıyordu ki deliliğin eşiğine geliyordu. Bahçesinde küçük bir çocuk gibi oyunlar oynuyor, kafasının içinde sesler duyuyor, yürürken bir yandan hayali kişilerle konuşuyor ve evinin, ölülerin ruhlarıyla dolup taştığına inanıyordu. Yine de, başına gelen bu felâketin ve tuhaf olayların ortasında bile kendisini *teste tabi bir denek* olarak görüyordu: İşte, bir psikiyatrist sinir krizi yaşıyordu ve dolayısıyla araştırmaları adına altın bir fırsattı bu. İlk elden yaşadığı bu tecrübeyi inceleyebilir ve daha sonra hastalarına yardım edebilmek için kullanabilirdi.

> Bu düşünce –böylesine tehlikeli bir işe girişmem kendim için olduğu kadar hastalarım için de hayırlı olacaktı–

pek çok kritik safhayı atlatmamda yardımcı oldu... Gerçekleştirdiğim bu deneyin her adımında akıl hastalarında görülen ve psikozun özünü oluşturan psişik esasla bizzat karşılaşmam bir psikiyatrist olarak elbette ironikti. İşte buydu, bir akıl hastasının kafasını ciddi bir biçimde bulandıran bilinçdışı imgelerin kaynağı. Fakat aynı zamanda yaşadığımız bu akıl çağında ortadan kaybolan mit yaratısal imgelemin de temeliydi (*ADD* 172, 181).

Siegfried'i öldürdüğü düşün ona anlatmak istediği şuydu: 1 No'lu kişiliğinin özdeşleştiği ve bu kahraman figürüne yüklediği bilinçli idealleri artık onun için uygun değildi ve bunları feda etmek zorundaydı. "Çünkü ego'nun arzuladıklarının ötesinde daha büyük bir şeyler var ve insan bunlara boyun eğmek zorunda" (*ADD* 174). Böylelikle, Jung, 2 No'lu kişiliğine döndü ve dizginleri onun muazzam güçlerinin eline verdi.

Bu fantezileri yüzeye çıkarabilmek için genellikle çok derin bir uçuruma yuvarlanıyormuş gibi hissetmeye çalıştım. Hatta birkaç kez en dibe ulaşmaya çalıştım. İlkinde derinlik sanki yüzlerce metreydi; bir sonrakinde kendimi kozmik bir boşluğun sınırında buldum. Tıpkı aya seyahat etmek ya da uzay boşluğuna düşmek gibiydi ve içimden bir ses ölüler diyarında olduğumu söylüyordu. Atmosfer başka bir dünyaya aitmiş gibiydi (*ADD* 174).

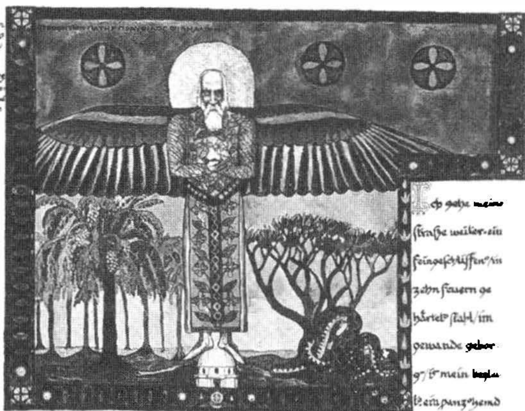
Çok sonraları, fantezileri bu metotla açığa çıkarma işini analizlerinde bir terapi yöntemi olarak kullanacaktı. *Aktif imgelem* adını verdiği bu buluşunda medyum kuzeni

Hélène Preiswerk'in önemli bir katkısı olmuştu. Uçurumdan kendini aşağıya bırakma hissi, trans anında karşılıklı konuşabilecek kadar belirgin biçimde açığa çıkan bilinçdışı kişiliklerin yarattığı hisle benzerdi. Asıl yapmış olduğu ise büyük bir gize ulaşmasıydı – tıpkı Odysseus, Herakles ya da Orpheus gibi bilinci tamamen açık bir biçimde yeraltı dünyasına inebilmenin sırrıydı bu. Çıktığı bu yolculuklarda düzenli olarak karşılaştığı iki figürden biri Salome adında çok güzel bir kadınla yalıçapkını kanatlı ve ak sakallı, Philemon adında yaşlı bir adamdı. Jung'a göre bu figürler iki arketipi temsil ediyordu: ebedi kadın ve yaşlı bilge adam.

Bu figürlerle yaptığı sohbetler sonucunda psişede gerçekleşenlerin bilinçli bir biçimde üretilmediği yargısına vardı; kendilerine ait ayrı bir yaşamları vardı.

> Philemon bende olmayan bir gücü temsil ediyordu. Fantezilerimde onunla yaptığım konuşmalarda, bilinçli olarak düşünmemiş olduğum şeyler söylüyordu bana. Konuşan kişinin ben değil, o olduğu açıktı. Bana, sahip olduğum düşüncelere sanki onları kendim yaratmışım gibi yaklaştığımı söylüyordu. Oysa ona göre düşünceler tıpkı ormandaki hayvanlar ya da bir odadaki insanlar veya havadaki kuşlar gibiydi ve, "Eğer bir odanın içinde insanlar görürsen, onları senin yarattığını ya da onlardan sorumlu olduğunu düşünmezsin," demişti. Bana psişik nesnelliği, psişenin gerçekliğini öğreten o oldu (*ADD* 176).

"Psişenin gerçekliği" derken Jung'un anlatmak istediği, psişenin doğanın ilksel bir olgunun olması ve kendisinden

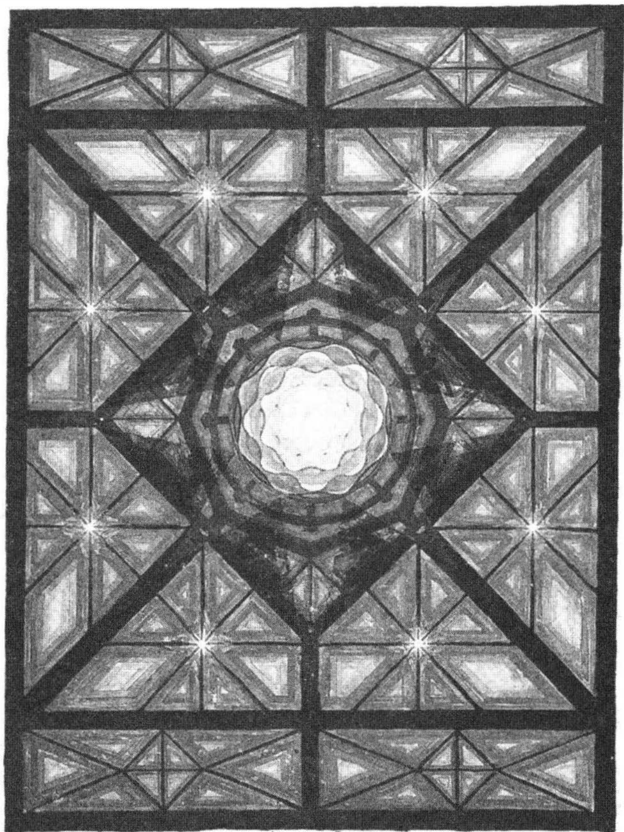
12. Philemon.

başka hiçbir unsura indirgenemeyecek ereksel bir hadise olduğuna dair düşünceydi. "Psişik varlık hepimizin içinde *ilksel* olarak hazır bulunan bir bilgi ve biricik varoluş biçimidir. Çünkü psişik bir imge olarak karşımıza çıkmayan hiçbir şey bilinir olamaz" (*TE* XI, s. 769). Hélène için "Ivenes" ve Jung için de Philemon, özünde, içlerindeki olgun-

luğu temsil ediyordu. "Bazı zamanlar bana sanki gerçekten yaşayan biri gibi geliyordu. Bahçede onunla yürüyor ve onu Hintlerin guru dedikleri biri gibi görüyordum" (*ADD* 176). Philemon'la aralarında geçen ve yıkıcı nitelikte psikotik bir hadiseden oldukça uzak olan bu konuşmalar sayesinde, Jung, yeni bir güvenli bölge edindi. Bleuler ve Freud gibi diğer baba figürlerini yitirmesi ve onları simgeleyen kahraman Siegfried'i yok etmesinin ardından, kendi içsel otoritesini Philemon'da bulmuştu. Dahası, Philemon, Jung'un sonraları dönüşeceği olağanüstü karizmatik kişinin de ilk açık tezahürüydü – Küsnacht'ın yaşlı bilgesi.

Yaşadığı tüm bu deneyimler neticesinde gerçek bir psikozun içine düşmesini engelleyen, belki de yaklaşımı olmuştu: Başından geçen her ayrıntının büyük bir titizlikle tuttuğu kayıtlarını, ilk olarak altı siyah kaplı defterden oluşan Kara Kitap'ta topladı. Daha sonra bu kayıtları Gotik harflerle yazarak ve illüstrasyonlarla donatarak kırmızı deri ciltli büyük boy bir deftere geçirdi.

Bir gün, bu işle meşgul olduğu sırada yaptığı şeyin bilim değil, "sanat" olduğunu söyleyen bir kadın sesi duydu. Çok rahatsız olmuştu; şiddetle karşı çıktı: "Hayır, bu sanat falan değil! Tam tersine, bu, doğanın kendisi." Sanatsal bir uğraş içinde olduğunun söylenmesi zoruna gitmişti. Çünkü bu akla, deneyimlerinin sandığı gibi bilinçdışından kopup gelmediklerini ve kasıtlı olarak tasarlandıklarını getiriyordu. Yine de onu üzebilecek güce sahip olduğu belli olan içindeki bu kadının söylediklerini derinlemesine düşündü ve onun aslında kendi ruhunun kişiliğe bürünmüş hali olduğu sonucuna vardı. "Daha sonra içimdeki bu dişi figürün bir erkeğin bilinçdışında tipik ya da arketipik bir

13. Jung'un Mandalası, "Sonsuzluğa Açılan Pencere".

role sahip olduğunu anladım ve ona 'anima' adını verdim" (*ADD* 179).

1918'deki ateşkesin ardından, kumandan olarak atandığı ve İngiliz savaş esirlerinin tutulduğu bir kampta geçirdiği ayların hemen ardından yaşadığı kriz son buldu. Buradaki görevi zahmetsizdi ve sabahlarını o andaki ruhsal durumunu anlattığını düşündüğü bir dizi çizim yaparak geçiriyordu. Çok geçmeden bu çizimlerin antik mandalalara ne kadar benzediğini fark etti. Tüm dünyada rastlanan mandalalar, bir ve tek olmanın ilk imgelerindendir. Dairesel olmalarına karşın içlerinde dörtgen ve çarpı gibi şekiller de görülür. Genellikle merkezde tanrısal bir varlığa işaret edilir. Jung bu çizimleri Benliğin ve kişiliğin çekirdeği olarak düşünmüş ve zaman zaman da bu çizimler için "arketiplerin arketipi" ifadesini kullanmıştı. Yaptığı mandala çizimleriyle ruhsal dönüşümüne somut bir biçim verebildiğini fark eden Jung, "İçimden çok güçlü bir ses bu çizimlerin merkezi bir önemi olduğunu söylüyordu ve zaman içinde onlar vasıtasıyla Benlik olgusuna diri bir tanım getirebildim," (*ADD* 187) demişti.

En nihayetinde, üzerinde çok daha derin bir etki yaratan bir rüya gördü. Bu rüyada Liverpool'daydı ("yaşam pınarı") ve şehrin mahalleleri tam ortadaki bir meydan etrafında toplanmıştı. Merkezde, ortasında küçük bir ada olan bir gölet vardı. Pırıl pırıl bir güneş adayı aydınlatırken şehrin geri kalanı sisli bir yağmur ve duman altında pek az bir ışık alıyor ve zar zor seçilebiliyordu. Adada tek bir ağaç vardı; kızıla çalan tomurcuklarla bezeli bir manolyaydı bu. Ağaç tam güneşin altındaydı ama sanki kendisi de ayrı bir ışık kaynağı gibiydi.

Tüm bunlar başından geçenleri ve vardığı noktayı özetleyen bir sembol niteliğindeydi. "Freud'la yollarımı ayırdığımda, bilinmeyen bir diyara dalmıştım. Freud'un ötesinde, bildiğim hiçbir şey yoktu. Yine de karanlığın içine adım atabilmiştim. Başınıza böyle bir şey geldikten sonra bu tür bir düş görmek, insana büyük bir lütfa mazhar olduğu duygusunu veriyordu" (*ADD* 190).

Her şey sona erdiğinde, "deney" olarak adlandırdığı bu yıllar, yaşamının en önemli bölümüydü ona göre: "Bu yıllar içinde yaşamın en önemli meselelerini çözmüştüm" (*ADD* 191). Yine bu dönem, gelişiminin ileriki aşamalarında belirleyici olmuş ve kendi adıyla anılan psikoterapötik disiplinin de temelini atmasını sağlamıştı. "İşte, her şey esas ondan sonra başlamıştı; ardından gelen ayrıntılar ise bir anda üzerime boşalan bilinçdışına ait verilere yalnızca katkı sağlamış ve onlara bir parça açıklık getirmişti. Sonsuz bir çabanın ardından *prima materia* (töz) tüm açıklığıyla karşımda duruyordu" (*ADD* 191).

Yaratı hastalığı

Jung'un yaşamının bu kritik dönemi pek çok tartışmaya konu oldu. En akla yatkın yorum ise, *Bilinçdışının Keşfi* (1970) adlı devasa çalışmanın sahibi Henri Ellenberger'den geldi. Ellenberger'e göre, Jung, Freud'un da başından geçen benzer bir dönemde maruz kaldığı, bir çeşit "yaratı hastalığı"na tutulmuştu (bu örneklerde 38 ve 43 yaş arası).

Hastalığın seyri genellikle yoğun bir zihinsel etkinliğin ardından başlar ve belirtileri nevroza ya da daha ağır vaka-

larda psikoza benzer. Hâlâ içine düştüğü durumu yaratan sorunlarla boğuşur bir halde bulunan kişi, dışarıdan yardım alamayacağına inanır, toplumdan uzaklaşır ve daha da çok kendi içine gömülür. Rahatsızlık beş ya da altı yıl sürebilir. Aniden gelen bir zindelik ve kişiliğin dönüşümüyle birlikte iyileşme süreci kendiliğinden başlar. Özne çok önemli hakikatleri kavradığına ve bunları tüm dünyayla paylaşması gerektiğine inanır. Jung'un durumunda ise bu hakikatler şöyleydi:

> Karşılaştığım imgeler bir tek beni değil, başkalarını da ilgilendiriyordu. Artık bir tek kendime ait değildim ve buna da hakkım yoktu. İşte, o andan itibaren yaşamım çoğunluğa ait olmuştu... O günden sonra kendimi psişenin hizmetine adadım. Bundan hem keyif alıyor, hem de nefret ediyordum, ancak bu yine de benim en büyük zenginliğim olmuştu (*ADD* 184).

Jung'un yaşadığı bu deneyim, bazı sanatçıların, yazarların ve filozofların yanında şamanların ve sofu mistiklerin de yaşadıklarına benziyor. Van Gogh, Strindberg, Nietzsche, Theodor Fechner (psikofiziğin kurucusu) ve teozofist Rudolph Steiner örneklerden bazıları. Jung yaşadıklarını Odysseus'un *Nekyia*'sıyla (Ölüler Diyarı'na yaptığı yolculuk) karşılaştırır ve Hélène Preiswerk ile Helen Smith'in trans anlarında olduğu kadar Bayan Miller'ın (*Libidonun Dönüşümleri ve Sembolleri* kitabının çatısını bu vaka oluşturur) fantezilerinde de kendini göstermiştir. Jung, Bayan Miller vakasında ilk olarak bir "dünyadan vazgeçiş" (libidonun geri çekilerek içe dönmesi) ve ardından

gelen bir "dünyayı kabulleniş" (libidonun dışa dönmesi ve dış gerçekliğe olgunlukla uyum gösterme) tespit eder. Yeraltına iniş ve oradan dönüş temasına *Gılgamış Destanı*, Vergilius'un *Aeneas*'ı ve Dante'nin *İlahi Komedya*'sında da rastlanır. Ancak, bu koşutlukların en ilginci, daha önce de belirttiğimiz gibi, Freud'un kendi kendisine analiz yaparak atlattığı ve süreç içinde psikanalizin temel ilkelerini keşfettiği –serbest çağrışımın ve rüya analizinin uygulanması, nevrotik hastalıkların etiyolojisinde cinselliğin rolü, çocuklukta libidinal gelişim evreleri, libidonun fiksasyonu ve geri çekilmesi, yasak arzuların bastırılması vb.– ruhsal çöküntüydü.

Her iki adam da iyileşme süreçlerinde oldukça önemli ve özgün kitaplar yayımladılar: 1900'de Freud kırk beş yaşındayken *Düşlerin Yorumu*'nu ve Jung da 1921'de kırk altısında *Psikolojik Tipler*'i ortaya çıkardı. Dolayısıyla Freud'un düşünceleri daha o Jung'la tanışmamışken gelişmiş ve sabitlenmişti. Öte yandan, Jung'un görüşlerinin çoğu ancak Freud'la yollarını ayırdıktan ve bu kayıp nedeniyle çektiği sıkıntıları atlattıktan sonra şekillenmişti. Bu yaşadıkları altı yıllık dostluk Jung adına nasıl bir keşif ve hazırlık dönemi olduysa, Freud için de bakış açısının daraldığı ve mutlak doğruluklarına inandığı düşüncelerini eleştirmeye kalkışanlara karşı müthiş hoşgörüsüz davrandığı bir zaman dilimi oldu.

Gregory Bateson *Aklın Ekolojisine Girerken*'de (*Steps to an Ecology of Mind*, 1973) Jung'un *Nekyia*'sını *epistemolojik* bir kriz olarak tanımlamakta haksız değildi; Jung bu evre boyunca Freud'un tüm indirgemeci kuramlarını bir kenara atmış ve kendi temel yapısını oluşturmuştur. Yaratı hasta-

lığından çıkışıyla gelen zindelikle, Jung, mitoloji, felsefe ve dinler üzerine yaptığı çalışmalara geri dönerek yaşadıklarına koşut somut veriler bulmaya çalıştı. *Psikolojik Tipler* de işte bu arayışların bir meyvesidir. Bu kitapla birlikte psişenin yapısı ve işlevi üzerine düşüncelerini toparlamaya başladı ve Freud'la aralarındaki farkın (Adler'inkileri de katar) kökenine eğildi. Savına göre, insanlar gelişim süreçlerinde yaşamı nasıl deneyimlediklerini belirleyen alışkanlıklar oluşturuyorlardı. Kültürel tarihi daha geniş bir çerçeveden yeniden değerlendirdiğinde, iki temel psikolojik yönelim olduğu sonucuna vardı: Bunlara *içedönük* ve *dışadönük* tutum adını verdi. İçedönüklük, öznenin dış dünyaya karşı ilgisini yitirerek iç dünyasına çekilmesi, dışadönüklük ise öznenin ilgisini nesnel gerçekliğin hâkim olduğu dış dünyaya yöneltmesiyle açıklanabilir. Jung, kendi içedönük yapısının Freud'un dışadönük yapısına karşıt bir tutum sergilemesinin aralarındaki çatışmanın temelini oluşturduğuna inanıyordu.

Bu açıklamada elbette bir gerçeklik payı var; ancak, en az bunun kadar önemli başka etkenler de var. Öncelikle her ikisi de çok farklı çevrelerden geliyordu. Freud şehirli bir Yahudiydi; üzerine titreyen genç ve güzel bir anne büyütmüştü onu; aldığı yenilikçi eğitim onu doğal olarak bilime yönlendirmişti. Oysa Jung köylü bir Protestandı; depresif ve kimi zaman da varlığından yoksun kaldığı annesiyle bağı zayıftı; romantik bir idealizm ve teolojiyle sarmalanmıştı. Neticede Freud'un şüpheci bir ampirist olmasına ve Oedipus kompleksinin evrensel doğruluğuna inanmasına şaşmamak gerek; aynı şekilde Jung'un da kendisini ruhsal yaşama adaması ve Oedipus kompleksi-

nin evrensel bir geçerliliği olmadığına inanması olağan bir sonuçtur.

Aralarındaki bir diğer önemli ayrım da şuydu: Freud'un yaklaşımı geriye dönüktü; bu da onun şeylerin kökenine dair indirgemeci bir tutum sergilemesine neden oluyordu; Jung'unki ise ileriye dönüktü; ereksel olanla ilgileniyordu ve daha esnek bir yaklaşıma sahipti. Bu ayrımları akıl hastalıklarına yaklaşımlarında olduğu kadar, sanata dair düşüncelerinde de kendini belli ediyordu. Jung, 1920'de kaleme aldığı bir makalesinde Freud'la aralarındaki farkları sıralarken, bu meselenin özünü şöyle açıklamıştı: "Felsefi eleştiri, benimki de dahil her tür psikolojinin aslında öznel bir itiraf olduğunu anlamama yardımcı oldu" ve "Hatta elimde deneysel veriler olduğunda bile, aslında hâlâ kendimden bahsediyordum" (*TE* IV, s. 774). Aynı durum Freud için de geçerlidir.

Bütünleşme: Benliğin keşfi

Jung, geri kalan yaşamı boyunca kişisel gelişim ve dönüşümün dinamikleri üzerine kafa yordu. İnsan gelişiminin çocukluktan ve ergenlikten sonra orta yaşta ve yaşlılıkta da devam ettiğini ileri süren pek az sayıdaki 20. yüzyıl psikoloğundan biriydi. Yaşam boyu süren bu gelişim sürecine *bütünleşme* diyordu ve şayet insan, tıpkı onun *Nekyia*'sında keşfettiği biçimde, kendi bilinçdışıyla *yüzleşir* ve onunla işbirliği yaparsa bu sürecin sonunda en yüksek verimi alabilirdi.

Peki ama bilinçdışıyla yüzleşmekle neyi kastediyordu? Jung kendi bilinçdışını uyanık (ve uykuda) olduğu her an

ona eşlik eden canlı ve esrarlı bir varlık gibi deneyimliyordu. Ona göre, yaşamın anlamındaki gizi çözmek, bu öte dünyaya ait güçle ilişki kurmaktan ve onu anlamaktan geçiyordu. Özyaşamöyküsünün şu ilk cümlesi her şeyi açıklıyor: "Benim yaşamım, bilinçdışının kendini keşfetmesinin öyküsüdür." Bilinçdışının kendini keşfetmesini nasıl sağlayabiliriz? Onu, kendini ifade edebilmesi için serbest bırakarak ve sonrasında da neler anlattığına bakarak. Demek ki, benliğin keşfedilebilmesi için psişenin kendine yönelmesi ve ürettikleriyle *yüzleşmesi* gerekiyor. Jung bu deneyi gerçekleştirebilmek için kendisini iki kısma ayırdı – deneyimleyen, kaydeden ve mücadele veren bilinçli özne ve onu ele geçiren, ondan saygı ve ilgi isteyen kişilikler

14. Bollingen'deki Kule, 1956.

ve güçlerle kendisini gösteren bilinçdışı *öteki*. Bunun iki sonucu oldu: Farkındalığın artması ve somut bir varlık olarak psişenin gerçekliğini görmek.

Görünen o ki göre kuramlarını da en iyi anlatan yine kendi yaşamı oldu. Orta yaşa geldiği zaman bir anda nasıl değiştiğini pek çok kişi doğrulamıştı. O soğuk ve zor genç adam gitmiş, yerine bilge ve cana yakın bir adam gelmişti. Her ne kadar inzivaya çekilmekten keyif almaya devam etse de, her çeşit insanla anlaşabilme yetisi kazanmıştı ve ona danışmak ya da sadece ziyaret amacıyla gelenler, hem nezaketinden ve neşesinden, hem de bilgeliği ve zekâsının kıvraklığından etkileniyorlardı. Tüm dünyadan insanları Zürih'e çeken, yaşlılığında televizyona çıktığında milyonların onu izlemesini sağlayan ve ölümünden sonra da ona duyulan ilginin gitgide artmasına neden olan şey, işte, bu bütünleşmenin ulaştığı noktaydı.

Bilinçdışı üzerinde çalışmaktan ya da kendi "yüzleşme" döneminde toparladığı veriler üzerinden araştırmasını sürdürmekten asla vazgeçmedi. 1922'de Zürih'in kuzeyindeki çok güzel bir gölün kıyısında yer alan Bollingen'de bir arazi satın aldı ve oraya ufak bir kule inşa etti; geri kalan yaşamının farklı zamanlarında çevresine eklentiler yaparak onu mimari bir mandalaya dönüştürdü. Taşlar üzerine yükselen bu kişisel oluşumun kalbinde yer alan, sadece ona ait bir oda vardı ve burada kendisi ve psikolojisi üzerine en önemli araştırmalarını yaptı. Yaşamının sonlarına doğru şöyle yazmıştı: "Bollingen'de tam anlamıyla hakiki yaşamımın içindeyim ve kendimi en derinden hissettiğim yerdeyim" (*ADD* 214). Çocukken hayalini kurduğu, içinde gizli bir laboratuvarı olan kalesi böylelikle gerçek olmuştu.

Orta yaş bunalımının ardından, başından geçen bir olayın da etkisiyle "simya"yı keşfetti. 1927'de sinolog Richard Wilhelm ona *Altın Çiçeğin Sırrı* adlı Taocu bir simya çalışmasının Almanca çevirisini gönderdi ve kendisinden bunun üzerine bir yorum yazmasını rica etti. Jung gitgide artan bir heyecanla okudukça kendisininkilere benzer bir deneyimle karşı karşıya olduğunu anlamıştı: Mandalada merkezin tavaf edilişine ve Benliğin fenomenolojisine dair görülerinin en harika ve en beklenmedik delili işte karşısındaydı. "İlk kez bu olayla yalnızlığımdan sıyrılmıştım," diye yazar (*ADD* 189). Kendisi dışında ve çok uzak bir kaynaktan çıkıp gelen bu zengin psişik malzemeye karşı müthiş bir yakınlık duyuyordu. Bu keşfin hemen ardından pek az kalan ömrünü bir dizi simya çalışmasına adadı.

Gördüğü iki düş, onu kaderinde bekleyenlere hazırlamıştı. Birinde evinin yanında, daha önce varlığını bilmediği ek bir yapıda 17. yüzyıldan kalma bir kütüphane keşfetmişti; diğerinde de arkasından kapılar kapandığını ve aynı yüzyıla hapsolduğunu görmüştü. Sabırla simya metinlerini biraraya getirerek gelmiş geçmiş en büyük koleksiyonu oluşturmaya başladı ve simyacıların gizli sembollerden oluşan, kendilerine özgü bir dil yarattıklarını gördü. İlk zamanlar sembollerin neyi simgelediklerini pek az anlayabiliyordu, fakat dilbilimsel özellikleri üzerinde çalışarak temel kalıpları ve göndermeleri içeren detaylı bir veri sözlüğü oluşturdu ve "simya diliyle ifade edilenlerin anlamı en nihayetinde ortaya çıktı" (*ADD* 196).

Jung simyanın, yarattığı psikolojinin bir öncülü olduğunu anlamıştı. "Simyacıların deneyimleri bir anlamda benim de deneyimlerimdi ve onların dünyası benim de dün-

yamdı. Bu elbette çok önemli bir keşifti: Kendi bilinçdışı psikolojimin tarihsel eşiyle karşı karşıyaydım" (*ADD* 196). O ana dek simya, kimyanın ilkel başlangıcı olarak görülmüş ve sonra bir kenara atılmıştı; ancak Jung simyacıların metali altına dönüştürme çabalarının aslında sembolik bir anlamı olduğuna ve psişik bir dönüşüm sürecini temsil ettiğine inanıyordu. Diğer bir deyişle simya bütünleşmenin metaforuydu.

Doğa nasıl hiçlikten nefret ederse, insan da kavrayamadığı bir olayla karşılaştı mı hayal gücü devreye girer ve oluşan boşluğu doldurmaya çalışır. Bilinmeyenle karşılaştığımızda, kendi psişik etkinliğimizi ona yansıtarak onu anlamlandırmaya çalışırız. Psikolojik *yansıtma* testleri, mürekkep lekelerinde ya da belirsiz şekillerde deneklere ne gördüklerini sorar ve bu eğilimi kullanırlar. Leonardo da Vinci de duvardaki ıslak lekelere uzun bir süre bakarak manzaralar canlandırabilmek gibi bir yöntemi savunmuştu. Bu tarz uygulamaları, psişenin başka türlü ulaşılması imkânsız esaslarını incelemek amacıyla kullanmayı akla ilk getiren Jung'du: Bu yöntemler aracılığıyla bilinçdışında uyanan yeni anlamlar dış gerçeklik üzerinden yansıtılarak ayrımsanabiliyorlardı ve bu da sanat terapisinin en değerli işlevlerinden birinin kapılarını açmıştı. Jung gördü ki simyacılar da farkında olmadan benzer mekanizmaları kullanmaktaydılar: Simya, *yansıtma* yöntemiyle ortaya çıkan psikolojik hadiseler üzerine temellenmiş incelikli bir disiplindi aslında.

Jung'u özellikle büyüleyen, simya ürününün geçirdiği dönüşüm evrelerinin açıklamalarıydı; çünkü analiz evreleriyle birebir paralel özellikler gösterdiklerini fark etmişti.

Jung ayrıca simyacı ve kadın yardımcısı *soror mystica* (ç.n.: mistik kızkardeş) arasındaki ilişkinin, analiz tedavisi süresince hasta ve analist arasında gelişen aktarım ve karşı aktarım ilişkisinin ilk biçimlerinden biri olduğunu da saptamıştı. Simya sembollerinin modern biliminsanlarının bile düşlerinde belirebilmelerini keşfetmesi, bu sembolleri arketipik psişik etkenlerin belirlediğine dair düşüncesinin geçerliliğini kanıtlamıştı ve Jung *Psikoloji ve Simya* (*TE* XII) kitabında Nobel ödüllü fizikçi Wolfgang Pauli'ye (1900-58) ait bu tarz bir dizi düş kaydını yayımladı.

Bu araştırmalar analize olan inancını tazeledi; analizi akıl hastalıklarının tedavisinde kullanılan bir yöntemden çok, kişisel gelişim sağlayan bir araç olarak görmeye başladı ve tüm enerjisini kendi bilinçdışıyla yüzleşmesi sırasında mükemmelleştirdiği ve 17. yüzyıla ait okült bir bilimin esrarengiz ve bulanık sularından çekip çıkardığı metotlarını –öğrenci ya da hasta– başkalarına büyük bir şevkle öğretmeye adadı.

Yaşlılık ve gelişim

Jung'un gelişim psikolojisine yaklaşımını diğerlerinden ayıran en temel etmen, yaşlandığımızda bile içimizde saklı güçleri keşfetme yolunda ilerleyebileceğimize dair düşüncesiydi. Bunun Jung için geçerli olduğunu elbette görebiliyoruz. Şayet diğer pek çok Avrupalı çağdaşı gibi I. Dünya Savaşı sırasında ölmüş olsaydı, bugün hakkında pek az şey biliyor olurduk. Nitekim ünü yaşlandıkça katlanarak arttı. En çok etki yaratan kitaplarının yaşamının bu son evresin-

de yayımlanmasının yanında, psikoterapi, simya, *I Ching* ve din dışında, eşzamanlılık ve uçan daireler gibi çok çeşitli konulara eğilmesinden de anlaşılacağı üzere, zihinsel ufku bu dönemde de genişlemeye devam etti. Jung'a göre yaşlılık amansız bir çöküş değildi, esas olanı ilerlemeci bir tutumla arıtma süreciydi. "İnsan adına belirleyici olan soru şudur: Sonsuz olan bir şeyle arasında bir bağ var mı?" (*ADD* 300). Bu içgörüsü hem kendi yaşamının, hem de yarattığı psikolojinin köküydü. Sonsuz, mutlak ve ölümsüz olanın varlığı, ona göre her daim çok yakın, sarsılmaz bir gerçeklikti ve en büyüleyici yanı da saklı ("okült") olmasıydı. "Yaşam bana her zaman köklerinden beslenen bir bitkiyi hatırlatır," diye yazmıştı. "Toprağın üstündeki kısmı yalnızca bir yaz mevsimi hayatta kalır ve sonra da solup gider; gelip geçicidir... Oysa bu sonsuz akışın hemen altında her zaman canlı kalan, varlığını sürdüren bir şeyin olduğunu da biliyordum. Gözümüzün önünde göçüp giden sadece açan tomurcuklar. Kök ise hep orada" (*ADD* 18). "Bu temel kökün varlığı da yaşamımızın en büyük gizi. Öyleyse geçip giden yıllara yenilmeksizin, onurla ve bir amaç uğruna yolumuza devam edebilir ve son yaklaştığında 'yaşamla dolu' bir biçimde ölmeye hazır olabiliriz." Çünkü yaşlılığın esas amacı güçten düşmek değil, bilgeliğe ulaşmaktır.

Jung'un yaşlılık dönemindeki bu üretken canlılığı ikinci bir "yaratı hastalığı"nın da habercisiydi aynı zamanda. 1944'ün başlarında, altmış sekiz yaşındayken kalbinde ve akciğerlerinde neredeyse ölümüne neden olacak bir emboli oluşmuştu. Hastanede yattığı sırada, ölüme çok yaklaştığı o anlarda dünyaya uzaydan baktığını gördüğü bir deneyim yaşamıştı. Dünyadan kopmaya başladığını his-

sederken doktorlar onu hayata döndürmüşlerdi fakat bu onu pek memnun etmemişti. Gelgelelim, tamamen iyileşti ve hayatının geriye kalan on yedi yılını her şeyden daha fazla önem verdiği yapıtlarını yazmaya adadı. Bu hastalık 1 No'lu kişiliğinden 2 No'lu kişiliğine geçişine onu bir adım daha yaklaştırmış gibi. Gördüğü iki düş ise bunu doğrular niteliktedir. İlkinde derin bir meditasyona dalmış, lotus oturuşunda bir yogi görür. Jung, yoginin yüzünün kendi yüzü olduğunu anlayınca heyecan içinde uyanır. "Demek ki onun zihninde beliren kişi benim," diye düşünür. "O bir düş görüyor ve bu düş de benim." Çok daha sonra gördüğü ikinci düşte kendisini eski tip bir projeksiyon makinesine benzeyen garip ve uçan bir cisimden gelen bir yansıma olarak görür. Bu düşler ona bilinçdışının görgül kişiliği oluşturduğunu ve Benliğin de insan bedenini üç boyutlu gerçekliğe girebilmek amacıyla kullandığını gösteriyordu.

Seksen iki yaşında şöyle yazar:

> Yaşamıma dönüp baktığımda, anlatmaya değer bulduğum hadiseler yalnızca bu geçici yaşamın içinde o asla yok olmayanın belirdiği anlarda gerçekleşti... Gezilerim, insanlar, çevrem ve olup biten diğer her şey, bu içsel hadiselerin yanında sönük kalıyor... Oysa "öteki" gerçeklikle karşılaşmalarımın ve bilinçdışıyla mücadelemin hafızamda bıraktığı izler çok daha derin. Bu öteki âlem öylesine zengindi ki onun yanında diğer her şey önemini yitiriyordu (*ADD* 18).

Jung yaşamının geri kalanında karşıtların gizemi, bölünmeleri, birleşmeleri ve aşkınlıkları ve insan bilincinin

kozmik önemi gibi konulara ağırlık verdi. Düşüncelerini anlaşılması oldukça güç ve emek isteyen üç farklı kitapta topladı: *Aion* (1951), *Answer to Job* (Eyüp Kitabı'na Yanıtım) (1952) ve *Mysterium Coniunctionis* (1955-6). İçlerinden en anlaşılır olan *Eyüp Kitabı'na Yanıtım*'da, Tanrı'nın dünyada olup biten kötülüklerin tüm sorumluluğunu sanki onun hiçbir suçu yokmuşçasına insanın sırtına yüklediğini açıklaması, ilahiyatçıların tepkisini çekti. Jung'un iddiasına göre, yaptıklarının bilincinde olmayan yüce Tanrı'nın bu eksikliği ancak insan bilincinde giderilebilirdi ve bu durum da Tanrı'nın insanı neden kendi suretinde yarattığını açıklıyordu. "Kutsal ibadetin ya da insanın Tanrı'ya ibadetinin de esas anlamı burada yatar; böylelikle karanlıktan ışık doğabilecek; Yaratıcı yarattığının ve insan da kendisinin bilincine varabilecektir" (*ADD* 312).

Bu düşüncesi 1925'te Doğu Afrika'daki Athai düzlüklerine yaptığı gezide filizlenmişti. Beraberindekilerle bir tepenin üstünden ufka doğru uzanan savanayı ve ağır ağır akan bir nehir gibi sıralar halinde ilerleyen ve otlayan ceylan, antilop, gnu, zebra ve yaban domuzu sürülerini izlemişti.

> Alıcı bir kuşun melankolik çığlığı dışında çıt yoktu. Bu, sonsuzluğun başlangıcının dinginliğiydi; var olmama durumundaki dünyanın aslında her zamanki hali; çünkü o ana dek hiç kimse burada durmamış ve onun işte bu dünya olduğunu bilmemişti. Beraberimdekilerden artık onları göremez olana dek uzaklaştım ve tamamen yalnız olma duygusunun zevkini çıkardım. İşte, oracıkta duruyordum; esas dünyanın bu olduğunun farkına varan ilk

insan olarak, ancak o anda bu dünyayı yaratanın da yine ben olduğumun henüz ayrımında değildim.

Orada dururken, bilincin kozmik anlamı tüm berraklığıyla belirmişti önümde. Simyacılar "Doğanın verdikleri kusursuz değildir; sanattır onu mükemmelleştiren," derler. İnsan, yani ben, göze görünmeyen bu yaratı anında dünyaya ereksel bir varoluş kazandırarak onun mükemmelliğini tasdiklemiştim... Artık onun ne olduğunu biliyordum, dahası, yaratı için insanın varlığının vazgeçilmez olduğunu, aslında onun dünyanın ikinci yaratıcısı olduğunu ve ona bu ereksel varoluşu bir tek onun verebileceğini anlamıştım, ki bu ereksel varoluş olmaksızın yaşam, görülmeksizin ve duyulmaksızın sessizce beslenir, doğar, ölür ve zifiri karanlık bir gecenin hiçliğinde bilinmeyen sonuna doğru milyonlarca yıl sürecek umarsız koşusunu sürdürüyor olurdu (*ADD* 240-1).

Jung, eksiksiz bir bilince ulaşma gayesiyle çıkılan kişisel gelişim yolculuğunun sonsuzluk bağlamında gerçekleştiğine inanıyordu; böylelikle, psikolojisi kozmolojiye de dönüşmüştü. Psişe doğanın ereksel bir unsuru olması nedeniyle *sui generis* idi (Lat. emsalsiz) ve, tüm evren için geçerli kanunlara tabi olmakla birlikte, bu kanunların tümünü kendi içinde gerçekleştiriyordu: Bilincin mucizeleri sayesinde insan psişesi, Doğa'ya, kendi yansımasını görebileceği bir ayna tutar.

Yaşlılığında, yaklaşan ölüme dair pek çok önsezisi olmuştu ve bu konuda onu en çok etkileyen, bilinçdışının bu sezgileri pek ciddiye almamasıydı. Doğrusu, onun için ölüm de kendi içinde bir tür amaç taşıyordu ve olumlu bir

yönü vardı. Bu düşünceleri doğrultusunda, düşünde, bir ışık seli altında "öteki Bollingen"i gördü ve bir ses ona her şeyin tamamlandığını ve onu karşılamak üzere hazır olunduğunu söyledi. Yaşamına dair şunları söylemişti: "Doğduğum andan itibaren beni yönlendiren, her şeyi anlamaya dair duyduğum şiddetli bir arzu oldu. Benim doğamdaki en güçlü öğe de buydu" (*ADD* 297). Anlamaya ve *bilmeye* duyduğu işte bu gereksinim, seksen altı yaşında, bir haftada geçirdiği iki krizin ardından Küsnacht'ta huzur içinde öldüğü 6 Haziran 1961'e dek yaratıcılığını her daim canlı tuttu.

II. Bölüm

ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI

1909'da Jung ve Freud, Worcester, Massachusetts'teki Clark University'de konuşma yapmak üzere bir davet aldılar. Yedi hafta boyunca her gün uzun sohbetler yapma imkânı buldular ve birbirlerinin düşleri üzerinde çalıştılar. Bu düşlerden özellikle ikisi dostlukları üzerinde önemli bir rol oynadı. İlki Freud'a aitti ve Jung, Freud'un verdiği pek az bilgiyle bu düşü elden geldiğince çözümlemeye çalıştı. Jung daha fazlasını anlatmasını istediğinde, Freud, ona kuşku dolu bir bakış attı ve bu isteğini geri çevirdi: "Otoritemi tehlikeye atamam," demişti. Jung daha sonra, tam o anda Freud'un otoritesinin nasıl yok olduğunu söyleyecekti. "Bu sözler bir kamçı gibi inerek belleğime kazınmıştı ve belli ki dostluğumuzun yaklaşan sonunun habercisiydi. Freud kişisel otoriteyi hakikatten daha değerli görüyordu" (*ADD* 154).

Diğer düş ise Jung'undu. Düşünde bir ev vardı; önce duvarlarında hoş tabloların olduğu ve oldukça güzel döşenmiş üst katında buldu kendini. Bunun kendi evi oldu-

ğunu sanarak, "Hiç fena değilmiş!" diye düşündü. Sonra aklına alt katlara bakıp neler olduğunu görmek geldi ve aşağıya indi. Alt katta her şey çok daha eskiydi. Eşyalar Ortaçağ'a ait gibiydi ve daha karanlıktı burası. "Evin her yerini keşfetsem iyi olacak," diye düşündü. Dikkatle yerleri inceledi. Büyük taşlarla döşenmişti ve bir tanesinde bir halka olduğunu fark etti. Halkayı çektiğinde taş kalktı ve aşağıya doğru inen dar bir merdiven ortaya çıktı. Aşağıya indiğinde kendini bir kayanın içinde oyulmuş, basık tavanlı bir mağarada buldu. Büyük olasılıkla ilkel bir kültüre ait bir sürü kemik ve kırık çanak çömlek parçaları tozların arasında etrafa saçılmıştı. Çok eski oldukları anlaşılan ve neredeyse dağılmak üzere olan iki de kafatası vardı aralarında. Sonra uyandı.

Freud'un bu düşle ilgili kafasını kurcalayan tek şey, o iki kafatasının kimlere ait olduğuydu. Jung'tan bu kafataslarının kimin olduğunu söylemesini istiyordu. Çünkü ona göre, Jung'un ölümlerini arzuladığı iki kişiye ait oldukları açıktı. Jung bunun meselenin özüyle hiçbir ilgisi olmadığını düşünüyordu; gelgelelim, o dönem ilişkileri süresince her zaman yaptığı gibi kuşkularını kendine sakladı. Jung'a göre ev, psişeyi; üst kattaki oda, bilinçli kişiliğini; zemin kat, daha sonra *kişisel* bilinçdışı adını verdiği bilinçdışının ilk kademesini ve en alt kat da *kolektif* bilinçdışını simgeliyordu. Bu en alt katta, *içindeki ilkel insan*'ı keşfetmişti. Onun düşüncesine göre, kafataslarıyla birilerinin ölümünü arzulamak arasında hiçbir ilişki yoktu. Onlar, ortak psişik mirasımızı şekillendirmemize yardımcı olan atalarımıza aitti.

Jung'un kolektif bilinçdışı üzerine varsayımını dile getirme cesaretini bulması, Freud'la aralarındaki en belirgin

ayrımı ve psikolojiye yaptığı en önemli katkıyı da ortaya çıkardı. Freud, her ne kadar zaman zaman psişedeki "arketipik izler"e göndermede bulunmuş olsa da, Jung'un cesur ve devrim niteliğindeki düşüncelerinin muazzam etkileri karşısında direnmeyi inatla sürdürdü.

Jung'un ileri sürdüğü varsayım, neredeyse psikoloji biliminin anahatlarını oluşturan temel bir anlayış niteliğindeydi. Hatta fizikte kuantum kuramının önemiyle rahatlıkla karşılaştırılabilirdi. Fizikçiler nasıl parçacıkları ve dalgaları, biyologlar da nasıl genleri inceliyorlarsa, Jung da psikologların kolektif bilinçdışını ve hangi işlevsel birimlerden –bunlara daha sonra *arketipler* diyecekti– meydana geldiğini araştırmayı iş edinmeleri gerektiğini ileri sürdü. Arketipler, bir araya geldiklerinde "insanlığın kadim mirası"nı (*TE* V, s. 259) oluşturan ve "hepimizde özdeş olan psişik yapılardır" (*TE* V, s. 224).

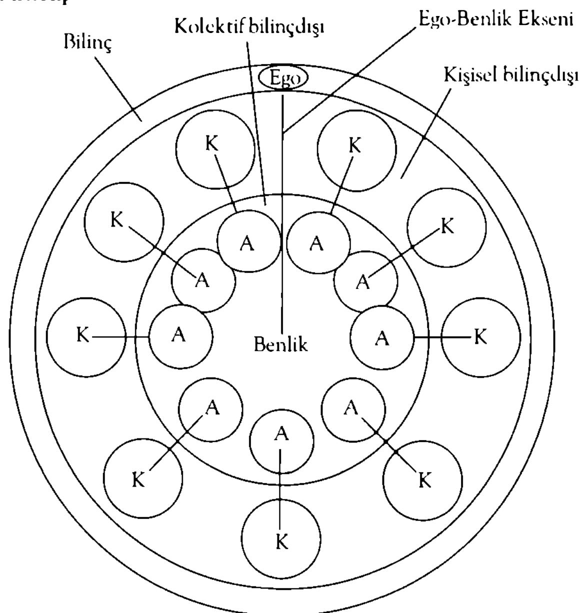
Jung'a göre arketipler temelde tüm insanların ortak davranış özelliklerini ve sıradan deneyimlerini başlatan, denetleyen ve aracı olan içkin nöropsişik merkezlerdir. Dolayısıyla arketipler uygun durumlarda, sınıf, inanç, ırk, coğrafya ya da tarihsel dönem fark etmeksizin insanlarda benzer düşüncelerin, imgelerin, mitolojik motiflerin, duyguların ve düşüncelerin belirmesine neden olur. Tek bir bireyin tüm arketipik donanımı kolektif bilinçdışını oluşturur. Bu kolektif bilinçdışının yetkesi ve gücü merkezi bir çekirdekte toplanır; kişiliğin bütünleşmesinden sorumludur ve Jung da buna Benlik der.

Jung, Freud'un tek tek bireylerin gelişiminde kişisel deneyimin hayati bir önem taşıdığına dair düşüncesini paylaşıyordu; ancak, bu gelişimin herhangi bir yapıdan yoksun

bir kişilikte gerçekleşebileceği fikrine katılmıyordu. Hatta, Jung'a göre, kişisel deneyimlerin görevi *zaten orada olanı ortaya çıkarmak* ve böylece Benliğin içinde halihazırda var olan arketipik gücü etkinleştirebilmekti. Nasıl ki bedenlerimiz salt yediklerimizden oluşmuyor, psişelerimizi de salt deneyimlerimizin birer ürünü olarak göremeyiz.

Jung'un psişe modelini anlatan bir şemayla (Şek. 15) bunu daha iyi açıklamak mümkün olacak. Bu modeli gözünüzde üç katmanlı bir soğan gibi küresel bir biçimde canlandırmalısınız. Merkezde, etkisi tüm sisteme nüfuz edebilen Benlik var. Eşmerkezli üç dairenin en içte olanı, arketiplerden oluşan kolektif bilinçdışı. En dıştaki dairede, güneşin çevresinde dönen bir gezegen ya da dünyanın çevresinde dönen ay misali, bu sistemin yörüngesinde ilerleyen egosuyla birlikte bilinç yer alır. Bilinç ve kolektif bilinçdışı arasında kalan bölgede de, her biri bir arketipe bağlı komplekslerden oluşan kişisel bilinçdışı bulunur: Kompleksler, *kişilikleştirilmiş* arketiplerdir; arketiplerin kişisel psişede kendilerini gösterebilmelerine olanak sağlarlar.

Jung'un arketipleri belli bir dereceye kadar Platon'un *İdealar*'ıyla benzerlik gösterir. Platon'a göre, "İdealar", insan hayatı başlamadan çok önce tanrıların zihninde var olan arı ve ussal formlardı ve bu nedenle de sıradan dünyada olup bitenlerden çok daha öte ve aşkın bir düzlemdeydiler. Arketipler, bir şeyin *genel* özelliklerini barındırmaları nedeniyle *kolektif*tiler; fakat aynı zamanda *belirli* tezahürlerinde içkindiler de. Örneğin, her insanın parmak izindeki hatların ve kıvrımların genel ve hemencecik anlaşılabilen bir yapısı vardır, ancak bu izlerin her biri aslın-

15. Jung'un psişe modelinin şeması.

da kendine özgü ve eşsiz bir düzendedir; işte, bu nedenle hırsızlık yapmaya kalkışacak biri yakalanıp tutuklanmak istemiyorsa, eldiven takmayı unutmamalıdır. Arketipler bir anlamda evrensel ve bireysel, eşsiz ve genel olanın bileşiminden meydana gelir; öyle ki, tüm insanlığa özgüdürler fakat yine de her insanda farklı bir biçimde açığa çıkarlar.

Jung'un arketiplerinin Platon'un İdealarından ayrıştığı nokta, ereksel ve dinamik yapılarından kaynaklanır.

Arketipler, çevresel etkenlere bağlı yaşamsal döngü ilerledikçe, bireyin kişiliğinde ve davranışlarında kendilerini gerçekleştirmek için etkin bir arayış içine girerler.

Arketiplerin gerçekleştirimi

Bir çocuğun kişisel psişesinde kendini gerçekleştirmek isteyen en önemli arketip anne arketipidir. Bir arketipin gerçekleştiriminde (Jung ayrıca "akla getirme" ve "kümeleme"den de söz eder) 19. yüzyılın sonlarında psikologların belirlediği çağrışım ilkeleriyle uyumlu bir süreç olduğu düşünülebilir. Bu ilkelerden özellikle iki tanesi benzeşmektedir: *Benzerlik* ve *yakınlık* ilkeleri. Bu bağlamda, davranışları ve kişilik özellikleri anaç arketipin yapısal özelliklerine yeteri kadar *benzeyen* ve çocuğun bir "anne" gibi algıladığı ve deneyimlediği dişi bir bakıcının *yakınlığında* var olan çocuğun psişesinde anne arketipi kendini gerçekleştirir. Aradaki bu bağ geliştikçe, çocuğun psişesindeki arketip, etkinliğini anne *kompleksi* biçiminde sürdürmeye başlar. Öte yandan benzerlik ve yakınlık ilkeleri uyarınca çocukta kümelenen özellikler de annedeki çocuk arketipini yaratır. Bu ikiliğin her üyesi, diğerinde akla gelen arketipi oluşturan algısal alanı yaratır.

Jung'un yaşadığı dönem boyunca psikologlar, çocuğun annenin bakımı altındayken edilgen bir role sahip olduğunu ve anneye olan bağlılığın da onu besleyen kişi olmasından kaynaklandığını ileri sürdüler ("çıkarcı sevgi" kuramı da denir buna). Jung ise, tam tersine, çocukların dünya ile kurdukları her tür ilişkide etkin bir katılımları olduğunu

ileri sürdü ve şunu vurguladı: "Yeni doğmuş bir bebeğin psişesinin sanki bir *tabula rasa* gibi bomboş olduğunu varsaymak [ki çağdaşlarının çoğu böyle düşünüyordu] büyük bir hata" (*TE* IX. s. 136). Her birimiz, türümüze ait ortak deneyimlere sahip olmamızı sağlayan ve doğuştan gelen içkin bir psişik yapı barındırıyoruz.

Dolayısıyla insanın tüm doğası hem fiziksel, hem de ruhsal açıdan kadına bağlıdır. Bünyesi daha en başından kadına dönüktür; tıpkı su, ışık, hava, tuz, karbonhidrat, vb. ile biçimlenmiş bir dünya için yaratılmış olmamız gibi. Doğduğu bu dünyanın formu sanal bir imge olarak zaten içindedir. Aynı biçimde, ebeveynler, eş, çocuklar, doğum ve ölüm de doğuştan gelen psişik kabiliyetler uyarınca sanal birer imge olarak içimizde bulunur. Bu *a priori* kategorilerin kolektif niteliklerinin olması doğalarından ileri gelir; bunlar ebeveynlerin, eşin ve çocukların *genel* imgeleridir ve bireysel yazgılar olarak düşünülemezler. Bu imgelerin bilinçdışı olmaları nedeniyle elle tutulur bir içerikten yoksun olduklarını bilmek gerek. Bu imgeler ancak ve ancak bilinçdışı yetileri uyararak canlandıran, gözleme dayalı olgularla birlikte elle tutulur hale gelebilir, etki edebilir ve nihai bilince kavuşturabilirler. Onlar bir anlamda atalarımızın deneyimlerinin bir birikimi gibidir, fakat deneyimin kendisi değildirler (*TE* VII. s. 300).

Dolayısıyla uzak ve yakın atalarımız için esas olan tüm bu etmenler bizim için de öyle olacaktır; çünkü bize miras kalan bu organik sistemin içine gömülüdürler (*TE* VIII. s. 717).

Son yarım asırda görece yeni bir bilim olan etolojide de (davranışsal biyolojinin hayvanları doğal ortamlarında inceleyen dalı) Jung'unkilere benzer düşüncelere rastlamak mümkün. Her hayvanın kendi türüne özgü bir davranış kalıbı vardır. Bu davranış kalıpları, söz konusu türün evrim yoluyla merkezi sinir sisteminde gelişen yapıya göre şekillenir. Etologlar bu yapıya *doğuştan serbest bırakma mekanizması* ya da kısaca DSBM adını verirler. Her DSBM, çevrede bulunan uygun bir uyaran –işaret uyaranı– karşısında harekete geçer ve hayvan da durum karşısında evrim yoluyla kalıtımlaşan bir *davranış kalıbı* sergiler. Örneğin, dişi bir yaban ördeği, erkek bir yaban ördeğinin parlayan yeşil başını gördüğünde onun cazibesine kapılır; bir *işaret uyaranı* olan bu yeşil baş, ördeğin merkezi sinir sisteminde bulunan *doğuştan mekanizma*'yı serbest bırakır ki bu da ördeklerde kur yapma özelliklerini barındıran *davranış kalıpları*'nın ortaya çıkmasına neden olur.

Bu, Jung'un insanlarda görülen arketiplerin işleyişine dair anlayışına oldukça benziyor ki Jung'un kendisi de böyle bir karşılaştırma yapmıştı. Bir arketip "kalıtımsal bir idea" değil, daha çok "bir civcivin yumurtadan çıkması, bir kuşun yuvasını yapması, bir tür yaban arısının tırtılın sinir düğümünü sokması ve yılanbalığının Bermuda'ya yaptığı yolculukta yolunu bulabilmesi gibi kalıtımsal bir işleyiş biçimine benzer. Diğer bir deyişle, bir çeşit 'davranış kalıbı'dır" diyen Jung karşılaştırmasını şu sözlerle bitirir: "Arketipin bu tamamen biyolojik yönü de bilimsel psikolojinin esas meselelerinden biridir" (*TE* XVIII, s. 1228). Etoloji ve Jung psikolojisi tıpkı bir elmanın iki yarısı gibidir: Etologlar arketipleri dışa dönük bir

anlayışla, Jungçular da DSBM'yi içe dönük bir yaklaşımla incelemişlerdir.

Arketipik kuramın geçerliliği

Birçok farklı disiplin, arketipik sava benzer yaklaşımlar koydu ortaya, ancak pek azı Jung'a göndermede bulundu. Örneğin, Claude Lévi-Strauss ve yapısal antropolojinin Fransız ekolünün en önemli meselesi, tüm insanlığa ait âdetlerin ve kurumların çıkış kaynağı olarak gördükleri bilinçdışı *altyapılar*'dı; dilbilim uzmanları, her ne kadar dilbilgisel açıdan değişkenliklere rastlansa da, dilde temel yapıların –Noam Chomsky buna *derin yapılar* der– evrensel olduklarını ileri sürerler (yani, nöropsişik düzeyin derinlerinde evrensel [ya da 'arketipik'] ve diğer tüm dil dizgelerinin altyapısını oluşturan bir dilbilgisinin varlığı söz konusudur); tamamen yeni bir disiplin olan sosyobiyoloji ise insan da dahil tüm sosyal canlılarda görülen tipik davranış kalıplarının, organizmanın evrimleştiği çevreye uyum sağlayarak hayatta kalma şansını yükseltmek için tasarlanmış *genlerle aktarılan tepki stratejileri*ne bağlı olduğuna dair bir kuramdan doğmuştur. Sosyobiyoloji buna ek olarak, bir türün tek tek üyelerinin psiko-sosyal gelişimlerinin *epigenetik ilkelere* (*epi* = göre, *genesis* = gelişim; gelişim sürecinin izlediği ilkeler anlamında) bağlı olduğunu da ileri sürer; yeni yeni bazı etolojik yönelimli psikiyatristler ise *psikobiyolojik tepki kalıpları* ve *eştürel sinirsel yapılar* olarak adlandırdıkları araştırmalar yapmaya başladılar; onlara göre bu olgular, hastaların çevresel etkenlere verdikleri tepkilerde, uyum-

sal açıdan sağlıklı ya da sağlıksız bir kalıp oluşturmalarına neden oluyordu. Tüm bu yaklaşımlar, Jung'un onlarca yıl önce ortaya attığı ancak neredeyse evrensel bir kayıtsızlıkla karşılanmış arketipik savıyla örtüşüyor.

Bu, akla önemli bir soruyu da getiriyor. Madem Jung'un arketipler üzerine kuramı bu kadar asli, çünkü görünen o ki diğer pek çok disiplinin uygulayıcıları bunu sürekli yeniden keşfediyor, öyleyse neden Jung bunu önerdiği zaman hak ettiği ilgiyi görmedi? Bunun açıklaması sanırım iki yönlü: Jung'un kuramını açıkladığı dönemin şartları ve bunu aktarma biçimi.

Öncelikle, Jung'un zamanında üniversitelerin psikoloji bölümlerinde çalışanlar davranışçı ekolün etkisindeydiler; bu yaklaşımdakiler, doğuştan gelen ya da genetik faktörleri yok sayarak, bireyi, gelişimi neredeyse tamamen çevresel etmenlere bağlı bir *tabula rasa* olarak görme eğilimindeydiler. Jung'un karşıt görüşüne göre ise, yeni doğan bir bebeğin içinde, zamanla çevreyle olan etkileşimiyle tamamlanacak el değmemiş bir tasarım vardı ve bu görüşün zamanın hâkim düşünceleriyle çelişmesi muhalefetle karşılanmasına yetti.

İkincisi, Jung kuramını ne açık ve test edilebilir bir biçimde ortaya koydu, ne de ikna edici kanıtlarla destekledi. "İlkel imgeler"in (arketip adını vermişti) açığa çıkmasını sağlayan kolektif bilinçdışı düşüncesini ilk kez aktardığı *Libidonun Dönüşümleri ve Sembolleri* kitabı öylesine ağır ve öylesine çok mitolojik yorum içeriyordu ki en adanmış okur için bile çözümlenmesi neredeyse olanaksızdı. Dahası, "ilkel imgeler"in insanlık tarihinden çıkıp geldiğini ileri sürmesi, Jung'u tıpkı Freud gibi ilk kez Jean-Baptiste

Lamarck (1744-1829) tarafından ortaya atılan *sonradan kazanılmış özelliklerin aktarımı* (tek bir neslin üyelerine ait düşüncelerin ya da imgelerin genetik yolla daha sonraki nesillere aktarılabileceği düşüncesi) gibi pek fazla itibar görmeyen bir kuramın savunucusu gibi göstermişti.

Öte yandan, kolektif bilinçdışı savı tek başına değer görüyordu ve bu görüşü benimseyen birinin işin içine Lamarckçı biyolojiyi mutlaka katması gerekmiyordu. Daha önce de gördüğümüz üzere, günümüz etologlarının, sosyobiyologlarının ve psikiyatristlerinin kuramsal ifadeleriyle de aslında tamamen örtüşüyor. Jung, salt Lamarckçı olmakla damgalanmaktan kurtulmak adına en sonunda *arketipteki kendisi* (Kant'ın *das Ding-an-sich*'ine benzer) terimini ortaya atarak, *arketipteki kendisi*'nden doğan arketipik imgeler, düşünceler ve davranışlar arasında kesin bir ayrım yapma yoluna gitti. Bu da, doğrudan deneyimin kendisi değil, ama belirli arketipik ve kalıtsal deneyimlere olan *yatkınlık* anlamına gelir. Nobel ödüllü Fransız moleküler biyolog Jacques Monod da benzer bir yargıda bulunmuştu: "Her şey deneyimlerden gelir, ancak her neslin tek tek bireylerinin yinelediği edimsel deneyimler değildir bunlar; daha çok, evrim sürecinde türün tüm atalarında biriken deneyimlerden gelirler."

İşte, bu nedenlerden ötürü Jung'un arketip anlayışı, etolojik DSBM'den daha az bilimsel değildir. Nasıl ki her türün davranışsal dağarcığı, gelişim sürecinde uygun işaret uyaranıyla karşılaştığında etkinleşen doğuştan serbest bırakma mekanizmaları biçiminde merkezi sinir sistemine kodlanmışsa, Jung da, insan yaşamının programının kolektif bilinçdışında kodlandığını ve bu kodların da yaşam

döngüsü içinde karşılaşılan içsel ve dışsal olaylara verilen tepkilerle gerçeklik kazanan bir dizi arketipik belirleyici olduğunu düşünüyordu. Bu yargı ise ne Lamarckçı, ne de bunun biyolojiye aykırı bir yönü var.

Arketipler ve kültürel aktarım karşıtlığı

Arketipik sav karşıtları, dünyanın farklı yerlerinden çıkmış mitlerdeki koşut temaların keşfi karşısında kayıtsız kalmayı sürdürüyorlardı; bunu kalıtımsal bir yatkınlıktan çok, göçlere ve kültürel yayılıma bağlıyorlardı. Jung ise, önceki hayatlarında bu bilgilerle asla karşılaşmadıkları halde, aynı temaların nasıl sıradan ya da eğitimsiz hastaların düşlerinde, sanrılarında ve hezeyanlarında belirdiklerini göstererek, bu yorumu çürütmeye çalıştı: "Böylesi bilgilere ulaşmaları mümkün olmayan bireylerde karakteristik mitolojik motifler gözlemlenmiştir" ifadesinde bulunan Jung şu vargıya ulaştı: "Karşımızda, tüm geleneklerden bağımsız 'otokton' bir uyanış olduğu aşikâr, dolayısıyla, bilinçdışı psişede kesinlikle 'mit yaratısal' yapısal öğeler kesinlikle var olmalı" (*TE* IX. i, s. 259). Jung'un sık sık verdiği bir örnek de şu: Şizofren bir hastası ona, gözlerini kısarak uzun bir süre güneşe baktığı takdirde, güneşin fallusunu görebildiğini ve bu organın da rüzgârı yarattığını söylemişti. Bu olaydan yıllar sonra Jung'un eline, neredeyse aynı durumu betimleyen Yunanca bir metin geçti: "Tıpkı o tüp adını verdiğimiz şeye benziyor; şu nazır rüzgârın kaynağına. Eğer güneşin yuvarlak yüzeyine bakarsan, aşağıya tüp gibi bir şeyin sarktığını görebilirsin..." (*TE* VIII, s. 318).

Hasta oldukça eğitimsiz biriydi ve okuyup anlayabilecek bile olsa, bu metinle karşılaşmış olması imkânsızdı; çünkü eser, o hastaneye yattıktan sonra yayımlanmıştı; dolayısıyla, o bunları anlattığında ortada böyle bir metin yoktu.

Bu her ne kadar Jung'un savını kanıtlamak adına kullandığı en gözde örnek olsa da, bu durumdan, farklı zamanlarda ve yerlerde yaşamış farklı bireylerde işleyen arketiplerin var olduğu sonucunu çıkaramayız. Oysa, daha önce de üzerinde durduğumuz çok daha ikna edici örnekler var: Kuşaklar boyu yinelenen, annenin ve çocuğun davranışlarında gözlemlenebilen arketipik kodlama. Jung'un verdiği örneği açıklayabilmek için üç arketipik nesne (güneş, fallus ve rüzgâr), bir arketipik ilke (eril üretkenliğe dair) ve bir de bunların arasında arketipik bir ilişkinin (güneşin fallusu rüzgârı yaratıyor) var olduğunu önceden kabul etmemiz gerekiyor. Böylesine bir ilişkinin var olma olasılığı her ne kadar düşük olsa da imkânsız değil, ki Jung'un verdiği örnek de bunu doğrular gibi. Yine de, savını daha inandırıcı bir örnekle destekleyebileceğini düşünüyorum.

Aslında kuramını psikolojik bir ilke olarak sunması daha yerinde olurdu: *Tüm insan topluluklarında görülen karakteristik bir olgu bulgulandığında, bu, onun kolektif bilinçdışına ait bir arketip olduğunu gösterir*. Bu tür evrensel vakaların salt arketipik ya da salt kültürel yayılım neticesinde ortaya çıktıklarını kanıtlamak mümkün değil; her ikisinin de etkisi olduğunu düşünmek gerek. Ne var ki, arketipik bir belirlenimle ortaya çıkan vakaların daha kolay yayılıp daha kalıcı olduklarına dair güçlü bir kanı var. Anneye bağlılık, egemenlik çabası, cinsel birleşme ve ev kurmak gibi davranışsal özellikler, tümellik, süreklilik ve evrimsel

dayanıklılık gibi üç temel biyolojik ihtiyacı giderme görevi taşır. Bu özellikler arketipiktir ve tüm insan topluluklarında görülen karakteristik davranış kalıplarıyla birlikte karakteristik psikolojik deneyimlerin de ortaya çıkmasını sağlarlar.

Psichoid Arketip ve *unus mundus*

Bu arketip temel bir ikilik barındırır: Hem psişik, hem de nörolojik bir yapısı vardır; hem "ruh"tur, hem de "madde". Jung da bunu tüm psikofiziksel olayların en temel ön koşulu olarak görür: "Arketipler bilincin saklı esaslarıdır ya da, başka bir deyişle, onlar kökleri dar anlamıyla toprağa değil de tüm yaşamın derinlerine gömülü psişemizdirler" (*TE* X, s. 53). Jung'a göre arketipik yapılar, tüm canlı organizmaların varlığını ve devamlılığını sağlayan bir temel teşkil etmenin yanında, cansız varlıkların da davranışlarını denetleyen bir sürekliliğe sahiptirler. Bu doğrultuda, arketip dediğimizde, aklımıza yalnızca psişik bir varlık gelmemeli; daha ziyade "genel anlamıyla maddeye uzanan bir köprü" (*TE* VIII, s. 420) gibi düşünmeliyiz onu. Jung, arketipe kazandırdığı bu tamamen fiziksel yönden kimi zaman psichoid arketip olarak söz ediyordu ve bu düşüncesi Wolfgang Pauli'nin oldukça ilgisini çekmişti; Pauli, evrenin oluşumunda rol alan ilkeleri kavrama yetimiz üzerinde önemli bir katkı olarak görüyordu bunu.

Pauli'nin gösterdiği bu yoğun ilgi, diğer pek çok mistik gibi gözle görünen tüm olayların altında yatan bir esas olarak gördüğü mutlak gerçekliği arayışında Jung'u yürek-

lendirdi ve azmini körükledi. Bu her şeyin tek olduğu boyutu tanımlayabilmek için, Jung, çok eski bir terim olan *unus mundus*'u ya da "tek dünya"yı kullandı – tüm görgül varlıkların sonsuz dayanağı. Arketipler onun için *unus mundus*'a ulaşmanın araçlarıydı ve fiziksel dünyada madde ve enerjinin izlemesi gereken temel ilkeleri belirledikleri gibi, psişenin düşünce ve imgelerini de yönetmekten sorumluydular. Pauli, Jung'un arketipleri bu şekilde ele alarak fiziksel dünya (bilimin esas araştırma alanı) ile bunu araştıran biliminsanının aklı arasındaki "kayıp halka"yı keşfettiğini iddia ediyordu. Diğer bir deyişle, algılarımızı ve düşüncelerimizi yöneten arketiplerin kendileri de hem insan aklını, hem de dış dünyayı aşan ereksel bir düzenin ürünüydü. Varılabilecek bu en son noktada ise doğa bilimleri, psikoloji ve ilahiyat tek bir bütün halini alıyordu.

Eşzamanlılık

Jung bu düşüncelerini her zamanki gibi eleştirilere kulak tıkayarak, başta "anlamlı tesadüf" olgusu olmak üzere –ki buna *eşzamanlılık* adını vermişti– parapsikolojik alanlara çekti: "Aynı ya da benzer bir anlamı olan, fakat nedensel açıdan bağlantısız iki ya da daha fazla olayın aynı anda meydana gelmesi" (*TE* VIII, s. 849) – örneğin, uzakta yaşayan bir dostunuzun düşünüzde öldüğünü gördüğünüz gece gerçekten ölmüş olması. Böylesi iki olay arasında nedensel bir ilişki olması imkânsız görünmesine karşın, bu çakışmayı anlamlıymışçasına *deneyimleriz*.

Jung'un deyimiyle bu "nedensiz bağlantı ilkesi", *I Ching* ya da *Değişimler Kitabı*'nda yansıtılan, kadim Çin'deki gerçekliğe dair tutumunun temelini oluşturur; yani, gerçekleşen her olay, aynı anda gerçekleşen diğer olaylarla ilişkilidir. Batılı dünya görüşümüz bizlere zamanın soyut bir kavram olduğunu öğretir, ancak, dürüst olmak gerekirse *asla* öyleymiş gibi hissetmeyiz. Hatta tüm o "nostalji endüstrisi", zamanın bütünüyle kendine özgü bir karakteri olduğuna ve olgular şeffaflaştıkça onları renklendirdiğine dair psişik algımız üzerinde yükselir. Jung'un içinden bir ses, fiziksel ve zihinsel olayların tesadüfi bağlantılarının anlamlı olduğuna dair tüm düşüncelerimizin kökünde nedensiz bir arketipik düzen olduğunu söylüyordu.

Gerçekten de hepimiz bazen eşzamanlı olaylar yaşamışızdır ve bunların genel kanı doğrultusunda, hiç düşünmeksizin "sadece bir tesadüf" diye geçiştirilmesi bizi bir türlü tatmin etmeye yetmez. Jung'un en önemli özelliklerinden birisi de *tüm* deneyimlerle aynı ölçüde ilgilenmesiydi: İnsan yaşamının akılcı ve bağlantılı olguları karşısında gösterdiği aynı ciddi yaklaşımı, akıldışı ve bağlantısız olduğu aşikâr olgular karşısında da göstermişti.

Yarattığı etki

İnsan deneyiminin daha ziyade ezoterik bir alanına ait olduğuna inanan biri olsanız da, Jung'un arketipik kuram uygulamalarının çok büyük etkiler yarattığı gerçeğini inkâr edemeyiz. Şayet arketipler Jung'un da inandığı gibi tüm varlığın önkoşulu olsalardı, o takdirde, organik

ve inorganik maddenin oluşumunda belirgin bir biçimde saptanabilmeleri gerektiği gibi, sanat, bilim ve din alanında ortaya konan ruhani eserlerde de açıkça görülmeleri gerekirdi; böylelikle, tüm bu hadiseleri kavrayış biçimimizi dönüştürebilecek bir bakış açısı oluşturabilirdik. İşin içine psikoloji girdiğinde ise, arketipler, zihin ve beden arasındaki gizemli ilişkiyi çözmek isteyenlere öteden beri zorluk çıkaran, dirimselcilik ve epifenomenalizmin zihinsel çıkmazlarını aşmamızı sağlayan hem davranışsal, hem de psişik hadiselerin ortak kaynağı olarak görüldüler. Arketipik savın şu an bulunduğu konum her ne olursa olsun, aklın bilimi ve davranışların bilimi arasında bir köprü oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

III. Bölüm

YAŞAMIN EVRELERİ

Arketiplerin en dikkat çekici özelliği, insanın yaşam döngüsünü düzenlemeleridir. Jung, "Yaşamın Evreleri" (*TE* VIII, s. 749-95) adlı denemesinde, insanın nasıl bir dizi doğal evreden oluşan bir yaşam sürecinden geçtiğini açıklar. Her evre, hem kişiliğimizde, hem de davranışlarımızda kendini gerçekleştirme peşinde olan yeni birtakım arketipik yönlendirmeler üzerinden yürür. Arketipler, varoluşunun % 99'luk bir bölümünü avcı-toplayıcı olarak geçiren insan türünü, yine bu varoluş biçimine göre donatmış ve bu da çağdaş kent toplumlarında birtakım uyumsuzlukların baş göstermesine neden olmuştur. İçimizdeki programın sağladığı esaslar aslında şöyledir: Bize bakılmasını sağlamak, çevreyi keşfetmek, yabancı olanla tanıdık olan arasında ayrım yapabilmek, yaşadığımız toplumun dilini ya da lehçesini öğrenmek, onun değerlerini, kurallarını ve inançlarını bellemek, akranlarımızla oyunlar oynamak, büyüme çağının ve ergenliğin sıkıntılarını atlatmak, yetişkinlerin dünyasına girebilmek, kur yapabilmek ve evlenebilmek ve çocuk yetiştirebilmek, avcılık ve toplayıcılıkla ekonomiye katkıda

bulunmak, dinsel ayinlere ve törenlere katılmak, yaşlılıkla artan olgunluğun sorumluluklarını üstlenmek ve en nihayetinde ölüme hazırlanmak. Tüm bu evreler antropolojik araştırma yapılmış toplumların tümünde karşımıza çıkar ve dolayısıyla vurguladığımız psikolojik ilkeyle de örtüşürler. Daha önce de belirttiğimiz üzere, yaşam boyu süren bu dizgeyi düzenleyen psişik merkeze Jung Benlik adını verdi.

Jung, Benlik ile birlikte insanın psişik gelişiminde ve sosyal uyum sağlamasında arketipik bileşenlerin de çok önemli bir rolü olduğunu düşünüyordu. Bu bileşenlerin içinde, *ego*, *persona*, *gölge*, *anima* ve *animus* yer alıyordu. Jung bunları, gelişim sürecinde kompleks biçiminde kendini gösteren kişisel psişenin içine işlenmiş birer arketipik yapı olarak düşünüyordu. Her biri psişik birer organdı ve uyumsal, homeostatik ve gelişimsel biyolojik ilkeler gereğince işliyorlardı. Her ne kadar bunları kendimize özgü biçimlerde deneyimleyip kullansak da, işlevleri herkes için aynıdır. "En nihayetinde," der Jung, "aslında her bireyin yaşamı, türünün sonsuz yaşamıyla eşdeğerdir" (*TE* XI, s. 146). Diğer bir deyişle, tıpkı uzak atalarımızda olduğu gibi gerçekliğe uyum göstermemizi sağlayan arketipik bir donanımla dünyaya geliriz. Tüm donatılar Benlikte toplanır ve diğer psişik yapılar da bu ana yapıdan doğar ve yaşamın sonuna dek onun denetiminden çıkmazlar. Şimdi bu yapıyı biraz irdeleyelim.

Benlik

Benlik, yaşamımız boyunca psişik varlığımızı destekleyen dinamik yapının hem mimarı, hem de yapı ustası-

dır. Büyük harf kullanımının nedeni, gündelik hayatta kullanılan "benlik"le (genellikle ego ya da persona yerine kullanılır) Jung'un egoyu aşan ve türümüzün kadim yeteneklerini barındıran "Benlik" kavramı arasındaki ayrımı vurgulamaktır. Amacı, bütünlüğü yakalamak ve tek bir bireyin yaşamı içinde saklı insana ait varoluşsal tasarımın tam anlamıyla ayırdına varmaktır. *Bütünleşme*, Benliğin *raison d'être*'idir (Fr. varlık sebebi, ç.n.). Her ne kadar biyolojik erekleri de olsa, Benlik, sanat ve din alanında verilen ruhani eserlerde ve ruhun içsel yaşamında da kendini gerçekleştirme arayışındadır. Çünkü, böylelikle, onu derin bir gizem, gizli bir kaynak ya da içimizdeki Tanrı'nın bir tezahürüymüşçesine deneyimleyebiliriz. İşte, bu nedenle pek çok kültürde tanrısal bir kavramla eşdeğerde olmuş ve mandala gibi evrensel tasarımlarda sembolik ifadesini bulabilmiştir. Tüm bunların doğrultusunda, Jung'un gözünde Benlik, salt sosyal çevremize uyum göstermemize yardım eden kişisel bir araç değil, aynı zamanda Tanrı'yla, evrenle ve ruhsal yaşamla da bütünleşmemizi sağlayan bir olgu olup çıkar.

Ego

Ego kompleksi, çocukluk gelişimi sırasında, tıpkı ayın da dünya eriyik bir haldeyken ondan ayrışarak oluşması gibi Benlikten kopan bir parça gibidir. Jung'un takipçilerinin tanımıyla aralarındaki bağa *ego-Benlik ekseni* denir ve kişiliğin dengeli olup olmadığını da işte bu eksen belirler. Egonun kendisi bilincin merkezidir ve "ben" dediğimiz za-

man ona işaret etmiş oluruz. Kimlik duygumuzun sürekliliğinden sorumludur; bu sayede seksen yaşımıza geldiğimizde de sekiz yaşındayken olduğumuz kişiyle aynı olduğumuzu ayrımsayabiliriz. Jung hiçbir zaman "ego" ve "bilinç" kavramları arasında belirli bir ayrım yapmamıştır; kimi zaman birbirlerinin yerine, kimi zaman da "ego-bilinç" biçiminde birarada kullanmıştır onları. Bunun sonucunda, bilinçdışına ait istenmeyen içerikler karşısında bilinci savunmak için, egonun daha ziyade bilinçdışına ait işlevlerini –Anna Freud'un klasik eseri *Ego-Savunma Mekanizmaları* (1946) (örneğin bastırma, inkâr, yansıtma, ussallaştırma ve tepki oluşumu bunların en bilinenleridir)– incelememiştir.

Ego her ne kadar bize varlığımızın merkezi gibi gelse de, aslında o, Benliğin salt bir uygulayıcısıdır. "Elbette bilincimizin kendi kendisini yarattığını düşünemeyiz; o, dipsiz bir kuyunun derinliklerinden gelir. Çocukluk döneminde yavaş yavaş uyanışa geçer ve yaşam boyu da her sabah bilinçdışı bir uykunun derinliklerinden uyanır. O, her gün tekrar tekrar bilincin ilksel rahminden doğan bir bebek gibidir" (*TE* XI, s. 935). Jung, ego-bilincin Benliğin canlılığının devamlılığına bağlı olduğuna defalarca vurgu yapmıştır. "Ego ve benlik arasındaki ilişki hareket eden ve ettiren ya da nesne ve özne gibidir; çünkü, benlikten fışkıran belirleyici etmenler egoyu çepeçevre sarar ve dolayısıyla onu kendisine bağlar. Tıpkı bilinçdışı gibi benlik de egoyu doğuran ilksel bir varoluştur" (*TE* XI, s. 391).

Jung'un "No.1" olarak adlandırdığı çocukluk deneyimini egoyla ve "No. 2"yi de Benlik ile eşleştirilebiliriz. Bireyin, yaşamının ilk yarısına ait zorlukların altından başarıyla kalkabilmesi için –anne-babadan kopuş, bir iş ya da

meslek edinebilme, evlilik, ailesini geçindirebilmek, vs.– güçlü ve etkin bir ego geliştirebilmesi esastır. Ego, Benlik karşısındaki daha düşük konumunu ancak ve ancak yaşamın ikinci yarısında kavrama olanağına erişir – bütünleşme sürecinin en vazgeçilmez evresidir bu. Ego ancak bundan sonra Benlik ile ve Benlik de egoyla *yüzleşebilir* ve *aşkınsal işlev* (buna daha sonra değineceğiz) yoluyla kişilik bütünlenerek daha yüksek bir bilince erişilebilir.

Persona

Nasıl ki her binanın bir cephesi var, her kişiliğin de bir *persona*sı (kelime anlamıyla Antik Yunan'da oyuncuların taktığı bir maske) vardır. Personamız, kendi kendimize yarattığımız ve başkalarının da bunu kabul edilebilir bulmasını umduğumuz bir formdur. Kimi zaman buna *sosyal* arketip ya da *uydumculuk* arketipi de denir. Personada her daim yapay bir yön bulunur; tıpkı en güzel eşyaların sergilendiği bir vitrin gibidir ya da egonun işe aldığı ve insanların hakkımızda güzel şeyler düşünmelerini sağlamaya çalışan bir halkla ilişkiler uzmanı gibi de düşünebiliriz onu. "Biraz abartılı bir görüş olacak ama aslında persona gerçekte ne olmadığımızdır; kendimiz de dahil başkalarının olduğumuzu sandıkları biri denebilir ona" (*TE* IX. i, s. 221).

Persona çocukluğun ilk dönemlerinde anne-babanın, akranların ve öğretmenlerin isteklerini ve beklentilerini karşılayabilme gereksinimiyle gelişmeye başlar. Çocuklar belli davranışların ve tutumların kabul edilebilir olduklarını ve hatta onaylanarak teşvik edildiğini, oysa kimilerinin

hoş karşılanmadığını ve bu nedenle ceza alabileceklerini ya da daha az sevgi göreceklerini çabucak öğrenirler. Bu doğrultuda, uygun özellikleri personada toplama ve uygun olmayanları saklama ya da bastırma eğilimi ortaya çıkar. Gittikçe olgunlaşan kişiliğin bu hoş karşılanmayan yönleri genellikle kişisel bilinçdışına itilir ve orada birikmeleri sonucunda kişiliğin bir başka yönü ya da kompleksi oluşur, ki Jung buna gölge adını vermişti.

Gölge

Jung bu sahipsiz alt-kişiliği "gölge" olarak tanımlamanın uygun düşeceğini duyumsamıştı; ne de olsa "karanlık" olduğu aşikâr bir tarafı vardı ve sanki Freudyen bilinçdışının loş mahzenlerine gizlenmiş gibiydi. Ne kadar istenmeyen ilan edilmişse de, ısrarcı ve yoğun gücüyle nereye gidersek gidelim hemen arkamızdan gelen karanlık bir dost, hatta tam anlamıyla bir gölge gibidir. Çoğu zaman onu görmezden gelmeyi becerebilsek de, varlığını bize anımsatmak için oldukça huzursuz edici yöntemler kullanır – özellikle de düşlerimizi.

Düşlerdeki gölge, daha çok düşü gören kişinin cinsiyetinde, kötücül ve tehditkâr biri olarak belirir ve başka bir milletten, renkten ya da ırktan olması da ender değildir. Onda çoğu zaman yabancı ve düşmanca bir taraf vardır ve bu da güvensizlik, öfke ve korku gibi güçlü duyguların açığa çıkmasına neden olur. İşte, bu nedenlerden ötürü Jung gölgeyi bir *kompleks* –ortak etkilerin bir araya getirdiği bir grup özellik– olarak düşünmenin doğru olduğuna inanı-

yordu; çünkü tüm komplekslerde olduğu gibi arketipik bir özü vardı ki bu durumda Düşman, Yırtıcı ve Şeytani Yabancı arketiplerini karşılıyordu.

Düşman, tüm arketipler içinde en önemli olmasının yanında, en ölümcülüdür de. Daha yaşamın ilk yılında etkisi açığa çıkar. Bebek, annesi ona yaklaştığında nasıl mutlu oluyorsa, bir yabancı yaklaştığında tedirgin olur ve geri çekilmeye çalışır. İkinci yılına geldiğinde ise bu yabancılardan sakınma eğilimi tam bir korkuya ve düşmanlığa dönüşür. Bağlılık da, yabancılardan korkmak da belli ki doğuştan gelen bir eğilim, çünkü, nerede doğdukları ya da nasıl büyütüldükleri fark etmeksizin, dünyadaki tüm bebekler aynı davranışları sergilerler. Hatta bu iki özellik, hem yabancıları hem de tanıdıklarını kokularından anlayabilen doğuştan kör ve sağır çocuklarda bile görülür. Her iki davranış kalıbına türün tüm üyelerinde rastlanması, biyolojik bakımdan da ne derece önemli olduklarının en açık göstergesi: Dost ve düşman arasındaki ayrımı mümkün olan en erken yaşta yapabiliyor olmak kesinlikle bir ölüm kalım meselesidir.

Düşman arketipi hayatımıza insanlarla çevrelenmiş sosyal bir ortamda büyüdüğümüz sırada girer ve kişisel psişemizde gölge kompleksi biçiminde kendini gerçekleştirir. Bu kompleksin iki ana kaynağı vardır: (1) kültürel telkin ve (2) ailevi bastırma.

Kültürel kaynakların içinde çıkarlar doğrultusunda dış grupların, kişinin bulunduğu iç gruba (örneğin ulus, kabile ya da topluluk) düşman olduğunun öğretilmesinin yanında, dinsel bir açıdan kötülük kavramının (bizim kültürümüzde İblis, Şeytan, Cehennem) aktarılması yer alır. Gölge, kaçınılmaz biçimde personaya ait niteliklerin karşıtlarını

barındırmaya başlar; gölge, adeta personanın yüzeysel yapmacıklığını ödünleme çabasındayken, persona da gölgenin anti-sosyal özelliklerini dengelemeye çalışır. Bu iki zıt kişiliğin aynı kişide birarada var oluşu yaşamda olduğu gibi edebiyatta da karşımıza çıkar: Yakışıklı ve zeki bir sosyete çapkını olan Dorian Gray, gizli karanlık yaşamının tüm yönlerini yansıtması nedeniyle kendi portresini hiç kimsenin göremeyeceği bir yerde saklar; Dr. Jekyll ve Bay Hyde aslında aynı kişidir, saygıdeğer bir doktorla dev bir canavar olmak arasında gider gelir; öte yandan televizyonda gayet sevecen görünen ve sempatik bir gülümsemesi olan biri, ev yaşamında histerik ve şirret birine dönüşebilir.

Gölgemizi saklı tutmaya çalışarak her birimiz bir ölçüde Dorian Gray gibiyizdir. Bu tutum kendi irademizden değil, Freud'un *süper-ego*, Jung'un da *ahlak kompleksi* adını verdiği içsel otoriteye boyun eğmemizden kaynaklanır. Bowlby'nin çalışması ışığında değerlendirdiğimiz takdirde görünen o ki, bu içsel bekçi köpeğini yaratma dürtümüzün kaynağı, ensest arzularımız nedeniyle babanın intikam duygusuyla bizi iğdiş edeceği korkusu değil, ama kabul edilemez oluşumuz nedeniyle annenin bizi *terk etmesinden* duyduğumuz korkudur ki Freud da böyle düşünüyordu. Hatta tüm suçluluk duygularının, tüm cezalandırılma arzusunun ve ödünleyebilme ve uzlaşı sağlama özleminin altında, Benliğin "kötü" bir yönü yüzünden reddedilmenin ürkütücü ihtimali yatar denebilir. Ahlak kompleksinin temelini ise, içine doğduğumuz kültürün değerlerini öğrenmemizi ve taşımamızı sağlayan arketipik bir buyruk oluşturur. Şayet böylesi bir buyruk olmasaydı, o zaman anarşi, doğal bir insanlık durumu olurdu: Birarada yaşama beceri-

sinden ve karşılıklı güven duygusundan yoksun psikopatlar olup çıkardık ve muhtemelen türümüz yok olurdu.

Gelgelelim, edinilmiş ahlak kompleksi Benliğe ciddi kısıtlamalar getirir; bu kısıtlananlar haliyle gölgeye aktarılır ve tehditkâr bir unsur olarak deneyimlenirler – şayet deneyimlenirlerse. Kendimizi bu tehlike karşısında savunabilmek ve iç huzurumuzu koruyabilmek adına, başta *bastırma*, *inkâr* ve *yansıtma* olmak üzere çeşitli ego-savunma mekanizmaları kullanırız. Gölgeyi, kişisel bilinçdışımızda salt baskılamakla kalmaz, aynı zamanda onun içimizdeki varlığını da inkâr eder ve onu başkalarına yansıtırız. Bu edim bilinçdışımızda gerçekleşir: Bunu bizzat yaptığımızın ayırdında olmayız. Bu yaptığımız, kendi "kötü" yönlerimizi inkâr etmemize ve suçu başkalarına yüklememize olanak sunan bir ego-savunma edimidir. Bu da *günah keçisi* vakalarının her yerde görülebilmesini ve kendi grubumuzdan olmayan insanlara karşı tüm önyargılı tutumlarımızı açıklıyor. Psikiyatrik bir belirti olan paranoyada, kişi, kendi düşmanca ve rahatsız edici duygularını sahiplenmeyip başkalarına yansıtır ve daha sonra bu kişilerin kendisine düşman olduklarını ve ona eziyet ettiklerini düşünür ki bu durumda da bir gölge yansıtma söz konusudur aslında.

İşte, bu nedenle gölge yansıtma, toplumsal ve uluslararası barışı da tehdit eder. Çünkü, düşman olarak gördüklerimizi birer şeytan ve parazite dönüştürerek onlardan nefret etmemizi, onlara saldırmamızı, hatta onları ortadan kaldırmamızı meşru bir hakmış gibi gösterir bize. İlkeden yoksun liderler bu mekanizmayı tüm toplum üzerinden yürütür. Örneğin, Adolf Hitler, Yahudileri tekrar tekrar *Untermenschen* (aşağı insan) olarak nitelendirmiş ve incelikle

işlenmiş propagandalar aracılığıyla Almanların gölgelerini Yahudilere yansıtmalarını sağlayarak soykırımın önünü açmıştı. Aynı mekanizma tüm "etnik temizlik" katliamlarında ve savaşlarda da kullanılmıştır.

Jungçu analizin en çetin kısımlarından biri, hiç kuşkusuz, analiz edilen kişinin kendi gölgesiyle yüzleştiği andır. Ne de olsa gölge kompleksi suçluluk ve değersiz olma gibi duygularla ve gerçek doğası açığa çıktığı ya da keşfedildiği takdirde reddedilme endişesiyle doludur. Süreç her ne kadar acı verici olursa olsun sebat göstermek gerekir; çünkü, Benliğin gücü ve içsel enerjisi gölgede mahsur kalmıştır ve bu da kişiliğin bütünleşebilmesinin önündeki en önemli engeldir. İçlerinde Benlik-bölünmesi yaşayan kişilerin durgun ve bitkin hissetmeleri ve yaşamın onlara anlamsız gelmesi sıklıkla dile getirilen şikâyetlerdir. Analiz yoluyla gölgeyi bilince ulaştırmak ve içeriğiyle uzlaşmak başlangıçta dirençle karşılansa da, kişinin daha canlı, daha enerjik, daha yaratıcı ve daha bütün hissetmesini sağlar. Gölgeyi sahiplenen kişi onun sorumluluğunu da alır; böylelikle daha bilinçli ve daha az dürtüsel bir ahlak yapısına kavuşur ve etik seçimler yapabilmesi mümkün olur. Gölge bilinci edinebilmek salt kişisel gelişim açısından önemli değildir, toplumsal uyumun ve uluslararası anlayışın gelişmesi açısından da temel teşkil eder.

Cinsellik ve cinsiyet

Jung, çevresel etmenlerin kişisel gelişimdeki payını göz ardı etmese de, bu etkilerin aslında dünyaya geldiğimiz

an içimizde mevcut olan "kişisel yatkınlığımızı" açığa çıkardığını ileri sürdü. Jung, persona, gölge ya da psikolojik tipin gelişiminde etkin rol oynayan aynı olgunun cinsiyet farkındalığı bakımından da geçerli olduğunu savundu. Cinsiyet ayrımının bütünüyle kültürel olduğuna, biyolojik ve arketipik eğilimlerle hiçbir bağı olmadığına dair aldatıcı kanı, toplumumuzda hâlâ genel bir kabul görür; oysa insan gelişimini *tabula rasa*'ya benzeten zayıf bir kuramdır bu ve pek çok antropolojik ve bilimsel bulguyla da çelişmektedir.

Bebeğin cinsiyeti hamileliğin yaklaşık altıncı haftasından sonra belirginleşir. Erkeklerde erbezleri oluşur ve erkeklik hormonu salgılanmaya başlar ve bu da embriyonun daha sonraki gelişimi üzerinde başat bir etki yaratır. Dişilerde ise yumurtalıklar altıncı aya dek oluşmaz ki erkeklerin bu evrede vücut ağırlıkları ve kas güçleri artık gelişmiştir. İşte, antropolojik gözlemler yapılmış çoğu toplumda kadınların görevi çocuklara bakmak, erkeklerinki ise avcılık ve savaşmaktır; hepsinde de biyolojik temelli eşey ayrılığı aynı biçimde gerçekleşir. Çağımızda pek moda olan kavramların bize düşündürdüklerinin aksine, bu tür ayrımların kültürel "stereotipler"le pek bir ilgisi yoktur. Erkekler ve dişiler, yaşamlarının her döneminde farklılıklardan çok ortak özellikler barındırsalar da, hiç kuşku yok ki, bazı ayrımların kökleri türümüzün biyolojik özelliklerine dek uzanır. Jung bu konudaki düşüncesini oldukça açık bir biçimde ifade etmişti. Eril ve dişilin iki temel arketipik ilke olduğunu, Taocu felsefedeki *yin* ve *yang*'ın iç içeliği gibi, dengeli ve kozmik bir sistemde birbirlerini tamamlayan eşit parçalar halinde birarada var olduklarını defalarca vurguladı. Bu arketipik ilkeler, eril ve dişil stereotiplerin

işlevlerini gerçekleştirmelerine ve cinsiyet farkındalığının kazanılmasına temel sağlar. Cinsiyet, doğanın bize biçtiği seksin psişik tanımlaması ve sosyal ifadesidir ve bir çocuk on sekiz ay gibi erken bir yaşta kendi cinsiyetinin ayrımına varabilir.

Anne, başlangıçta Benlik "taşıyıcısı" görevini görür; yani, çocuğun Benliği bilinçdışı bir biçimde anneye *mistik katılım* (Jung, bu tanımı, bireysel varoluşlarının farkında olamayacak kadar yoğun bir özdeşleşmeyi paylaşanların durumunu belirtmek amacıyla kullanan antropolog Lévi-Brühl'den almıştır) uyarınca *yansıtılır*. Bu hem kız, hem de erkek çocuklar için geçerlidir ve cinsiyet farkındalığının oluşabilmesi için anneyle bir olma duygusundan sıyrılmak gerekir. Bir kız çocuğu için bu pek zor değildir: Onun cinsiyet bilinci zaten annesiyle *ortak* bir kimlikten doğar. Oysa erkek çocuğun dönüşümünü gerçekleştirebilmesinde ve farkındalığını kazanmasında belirleyici unsur, anneyle arasındaki *ayrım*dır. Bu noktada bir baba figürünün varlığı hayati önem taşır: Erkek çocuğun o ana dek annenin kimliğine göre şekillenmiş benlik kavramı, babayla özdeşleşmesiyle dönüşümünü gerçekleştirebilir. Kız çocuk için de babanın varlığı aynı ölçüde önemlidir; çünkü onun varlığı, erkeğin temel "ötekiliği" karşısında kız çocuğunun dişiliğini perçinler ve gelecekte erkeklerle olan ilişkilerinde dişiliğini nasıl *deneyimleyeceğini* büyük ölçüde etkiler.

Mitolojide bilincin uyanışı, dünyayı yaratan anne ve babanın ayrılmasıyla sembolize edilir: Göksel Baba'nın Toprak Ana'dan ayrılması ve karanlıktan doğan ışık. Başlangıçta, gökyüzü toprağın üstündeydi; bir gün bir kahraman aralarına girerek gökyüzünü büyük bir güçle yukarı fırlattı

ve gökyüzü o günden sonra orada kaldı. Bu büyük değişimi ışığın gelişi takip etti – bilincin ve "aydınlanma"nın sembolü.

Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin geleneksel bir aile yapısı içinde gelişmesi, çocuk açısından baba sevgisi ve anne sevgisi arasındaki ayrımı daha iyi görmemizi sağlar: Baba sevgisi *koşullu* bir sevgidir (örneğin, belli değerlerin, standartların ve kuralların izlenmesine bağlıdır); oysa anneninki büyük ölçüde *koşulsuz* bir sevgidir (örneğin, onun için çocuğunun sadece *var olması* yeterlidir). Bu ayrım, mitlerde, dinlerde ve masallarda betimlenen anne ve baba arketipleri arasındaki fenomenolojik farklarla da uyumludur. Anne arketipi evrensel ifadesini Doğa Ana, Bereket Tanrıçası, Yaşamın Kaynağı ve Besin Sağlayıcı'da bulurken; baba arketipi de Yönetici, Yaşlı Bilge, Kral ve Yasa Koyucu olarak kişileştirilir. Anne yoğunlukla aşkın, cinselliğin ve ilişkinin esası Eros'la eşleştirilir; baba ise aklın, yargının ve değerlendirme yetisinin esası *Logos*'un vücut bulmuş halidir; onun sözü kanundur. Jung şöyle yazmış:

> Çocuğun ilk karşılaştığı arketip anne arketipidir. Ancak, bilincinin gelişimiyle baba da görüş alanına girer ve pek çok bakımdan anneninkine karşıt bir başka arketip harekete geçer. Çin felsefesindeki *yin* anne arketipiyle, *yang* da baba arketipiyle örtüşür. Baba arketipi, insana, yasaya ve devlete, akla, doğanın ruhuna ve dinamizmine bakışımızı şekillendirir (*TE* X, s. 65).

Ebeveynlerimizle olan belirleyici ilişkimizle cinsiyet bilincine ulaşmamız ve karşı cinsin özelliklerini ayırt ede-

bilmemiz, akranlarımızla oynadığımız oyunlarla daha da belirginleşir. Çocuklar oyun oynarken büründükleri rollerle, elbette kültürel açıdan değişkenlik gösterseler de, ebeveynlerini ve diğer yetişkinleri taklit ederler. Ancak, çok çeşitli toplumlarda tespit edilmiş bulgulara göre, bu kültürel etkinin temelini arketipik bir tasarım oluşturmaktadır. Hemen hemen her yerde kız çocuklar, başkalarının yakınlığını aramaları ve bundan keyif almalarıyla erkek çocuklara oranla daha sevecen ve samimi olma eğilimindedirler. Öte yandan erkek çocuklar ise gerekmedikçe sosyal etkileşime pek az girer ve daha çok koşma, kovalama ve hareket edebilen büyük oyuncaklarla oynama gibi fiziksel etkinliklere ilgi gösterirler. Ayrıca, akranları ve yetişkinlerle olan ilişkilerinde daha kaba, saldırgan ve hırçın tutumlar sergilemeye yatkındırlar.

Anima ve animus

Tıpkı kişinin kendi cinsiyetine uygun arketipik ilkenin dışa vurulmasıyla deneyimlenen cinsiyet gibi, karşı cinsle olan ilişkiler de arketipik bir temele dayanır. Karşıt cinsle aramızda kurduğumuz bağ ise, insan yaşamının en temel koşullarına uyum göstermemizi sağlayan arketipik dizge içinde en önemli etmendir. Jung, kadınlardaki bu kontraseksüel arketipe *animus*, erkeklerdekine de *anima* adını verdi. Erkeğin içindeki dişi yön ve kadının içindeki eril yön, her iki cinsin bilinçdışında bir anlamda *syzygy* (ç.n.: karşıtların bileşimi) oluşturur ve bu da kadın ve erkek ilişkilerini büyük ölçüde etkiler.

Jung, ayrıca, hem anima hem de animusun düşlerde ve hayal gücünde ego ve bilinçdışı arasında bir köprü vazifesi gördüğünü, böylece dış dünyanın yanında iç dünyamıza da uyum getirdiğini gözlemledi. Esrarlı ve gizemli büyük bir kudret olarak deneyimlememiz nedeniyle onları "ruhsal imgeler" ve "ben olmayan" olarak tanımladı. Anima ya da animus ne kadar bilinçdışı olursa, yansıtma olasılığı da o ölçüde artıyordu – yani "âşık olma" deneyiminden sorumlu psikodinamik süreç. İşte, bu nedenle de Jung kontraseksüel kompleksi "yansıtma üreten etken" olarak tanımladı.

> "Her erkeğin içinde ebedi bir kadın imgesi yer alır; fakat o, şu ya da bu kadın değildir; o, mutlak dişiliğin imgesidir. Bu, temelde bilinçdışı bir imgedir ve ilksel kökenli kalıtsal bir etmendir..." (*TE* XVII, s. 338). "Kadını da eril bir öğe dengeler ve bu nedenle de tabiri caizse onun bilinçdışında da eril bir iz bulunur... Bu doğrultuda, kadının içinde yansıtma üreten etkene animus demeyi uygun gördüm... Anima nasıl anaç Eros figürüyle örtüşüyorsa, Animus da babaya özgü Logos'la örtüşür" (*TE* IX. ii, s. 28).

Gölgeye gelince, kontraseksüel kompleksimiz, personamızda görülenlerle karşıt nitelikler barındırır, çünkü bugünün eşitlikçi ortamında bile kızlardan kız, erkeklerden de erkek gibi davranmaları beklenir. Dolayısıyla bir erkek içindeki gölgeyi ve dişi özellikleri kabullenemedikçe, personasıyla gittikçe daha fazla özdeşleşecektir. Hatta Jung daha da ileri giderek şöyle der: "Personaya bakarak animanın karakterini rahatlıkla anlayabiliriz"; çünkü, "normalde dışa yansıtılması gereken fakat açık bir biçimde

noksan oldukları görülen tutumlar, içsel tutuma bakıldığında muhakkak görülecektir. Bu temel bir kaidedir..." (*TE* VI, s. 806).

Kendi kendini düzenleyen bir sistem

Jung, bu sistemin temelini belirleyen *homeostatik* [özdengesel] ilkeyi biyolojiden ödünç aldı ve insan psikolojisine uyguladı. Homeostazis, tüm organik sistemlerin çevresel koşullar değişse dahi dengelerini koruyabilmelerini sağlayan bir yöntemdir. Aslında homeostatik düzenleme, molekülden tutun insan topluluklarına kadar ve canlılarda olduğu gibi cansız varlıklarda da, kısacası varoluşun her düzeyinde görülebilir ve gezegenimizi de devasa bir homeostatik sistem olarak düşünebiliriz. Psişenin kaynağı yaşamın kendisi olduğuna göre, Jung da evren için geçerli kuralların psişe için de geçerli olması gerektiğini düşündü. Bu bağlamda psişe de kendi kendini düzenleyen bir sistem olmalıydı; bir yandan karşıt eğilimler arasında durmaksızın bir denge sağlamaya çabalarken, diğer yandan da büyümeye ve gelişmeye çalışmalıydı.

> Psişe, tıpkı bedenimizin de yaptığı gibi, kendi kendini düzenleyen bir sistem vasıtasıyla dengeye kavuşur. Haddini aşan her süreç derhal ve kesinlikle ödünlenmeyi gerektirir. Şayet böyle olmasaydı, ne normal bir metabolizmaya, ne de normal bir psişeye rastlamak mümkün olurdu. Bu bağlamda, ödünleme kuramını psişik davranışın temel kaidesi olarak düşünebiliriz. Bir tarafta çok az olan, diğer

tarafta çok fazlasına yol açar. Benzer bir biçimde bilinç ve bilinçdışı arasındaki ilinti de ödünleme üzerinden yürür (*TE* XVI, s. 330).

Jungçu psikodinamiklerde anahtar kavram, ödünleme ilkesidir. Buna bağlı olarak, yaşam döngüsü içinde psişenin nasıl uyum sağladığını ve geliştiğini kavramamız bakımından, Jung için merkezi bir önem taşır.

Yaşam için bir program

Jung'un gelişim psikolojisine bu yaklaşımı, yaşadığı dönemde genel kabul görmüş düşüncelerden o kadar farklıydı ki pek çoklarının gözünde kural tanımaz biri olmuştu. Geleneksel davranışçı yaklaşıma göre, insan denen canlı, şartlara uyum sağlayarak ve öğrenerek birtakım davranışlar geliştirebilmek adına dış uyaranlara karşılık veren, tepkisel bir sistemden başka bir şey değildi. Jung ise bu görüşe karşıydı ve insanların incelikle işlenmiş yaşamsal bir programla doğduklarına, bu programın insanlığın doğal yaşam döngüsüyle oluştuğuna ve Benliğin içinde saklı olduğuna inanıyordu. Şöyle yazmıştı:

> Bir insanın eylemlerinin arkasında ne toplumun genel kanıları, ne de ahlaki bir kod bulunur; onun eylemlerinin arkasında duran, o hâlâ farkında olmadığı kişiliktir. Bir insanın daha önce ne idiyse şimdi de o olması gibi, şu an olduğu kişi de daha sonra olacağı kişiyle aynıdır. Bilincin

aklı insanın bütünlüğünü kucaklamaz, çünkü bu bütünlükte bilince ait içeriğin yalnızca bir kısmı mevcuttur... Bu bütünlükte bilincin aklı büyük bir çember içindeki daha küçük bir çember gibidir (*TE* XI, s. 390).

Bir insanın yaşam döngüsünde bir evreden bir diğerine geçmesiyle, Benliğin yeni ve şartlara daha uygun yönleri etkinleşir ve kendini ifade etmek ister. Jung da yaşamın ikinci yarısında etkinleşen içsel programın ilk yarıdakine göre oldukça farklı özellikler barındırdığını düşünüyordu. İlk yarının öncelikli kaygıları biyolojik ve sosyalken, ikinci yarınınkiler daha çok kültürel ve ruhsaldı. Şöyle yazmıştı: "İnsanın iki temel hedefi vardır. İlki çocuk sahibi olmak ve onların bakımını sağlamak gibi doğal bir hedeftir; para kazanmak ve sosyal bir statüye kavuşmak da bu amaca hizmet eder." Yalnızca bu hedeflere ulaşıldığı takdirde artık diğer hedefe yönelinebilir – "kültürel hedef" (*TE* VII, s. 114).

Yaşamın bir evresinden diğerine geçiş anı, herkes için potansiyel bir kriz anıdır da ve ilkel topluluklarla evrilen *geçiş ayinleri*'nin amacı bu geçişin sancılarını hafifletebilmekti. Bu ayinler –başta ergenlik çağına geçiş ayinleri, bir avcıya, savaşçıya ya da bir şamana dönüşme ayinleri, evlilik ayinleri, çocukların doğumu ya da yakınların ölümünde yapılan ayinler– büyük bir değer taşırdı; çünkü büyük bir dönüşüm söz konusuydu; bu ayinlerle toplumun onayı alınıyor ve ayinlerin güçlü sembolizmi de bu yeni yaşamsal evreye uygun arketipik unsurları kolektif bilinçdışında etkinleştiriyordu: Bu arketipik potansiyel ise dönüşümü yaşayan bireyin kişisel psişesine eklemleniyordu.

Doğuştan gelen ve karşılığını çevreden sağlayan bir dizi arketipik *beklenti* gerçekleştikçe olgunluk kazanılır; bu beklentileri sıralarsak: Yeterli *beslenme*, yırtıcılar ve düşmanlar karşısında ayakta kalmayı sağlayacak *sıcak* ve *korunaklı* bir yer; anne, baba ve akranlardan oluşan bir *aile*; *oyun* ve *keşif* için yeterli *alan*; dil, mit, din, ritüel, değerler, öyküler, kabullenilme ve en nihayetinde bir eş sağlayan bir *topluluk* ve son olarak *ekonomik* bir rol ya da *mesleki statü*.

Bu arketipik gereklilikler her ne kadar herkes için geçerli olsa da, yine de her kültür bunları gerçekleştirirken (ya da gerçekleştiremezken) kendine özgü bir yordam izler ve her bir birey de bu süreci yine kendine özgü biçimde deneyimler. Bunun içindir ki ebeveynlerin edimsel özellikleri bir çocuğun gelişiminde son derece önemli rol oynar; çünkü bu özellikler, çocuğun kişisel psişesinde anne ve baba komplekslerinin içeriğini ve niteliğini belirler ki bu da daha sonra olgun kişiliğin inşasında bir temel görevi görür. Gelgelelim, bu kompleksler ebeveynlerin asla basit bir "video klibi" gibi algılanmamalı: Bunlar daha çok anne-babanın *imagolar*'ıdır [ç.n., idealize edilmiş imaj] ve gerçek hayattaki ebeveynler ile bilinçdışındaki arketipik ebeveynlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkarlar. Buradaki temel ölçüt, gerçek ebeveynlerin "yeteri kadar iyi" olup ebeveyn arketiplerini karşılayabilmeleridir: Örneğin, gerektiğinde orada olmaları (*yakınlık* ilkesi uyarınca) ve çocuğun arketipik beklentilerini karşılayabilmeleri (*benzerlik* ilkesi uyarınca) gerekir. Ebeveynlerin "yeteri kadar iyi" olamadıkları durumlarda yaşamın geri kalanında program

sekteye uğrayabilir ve arketipik sıralanımda daha sonra karşılaşılacak kimi evrelerin kavranmasında sorunlar yaşanabilir. Bu açıdan baktığımızda, babanın yokluğunu ya da yetersizliğini deneyimleyen erkek bir çocuk, yetenekleri doğrultusunda sosyal ya da mesleki bir rol edinebilmesi için gereken eril potansiyelini gerçekleştirmekte güçlük yaşar; ya da karşı cinsle yeterli bir eş ve baba olabilecek kadar uzun sürecek bir ilişki kurmakta sıkıntı çekebilir.

Geçiş ayinleri

Erkeklerde çocukluk ve ergenlik dönemlerine ait arketipik ödevler, dünyanın her yerinde karşılaşılan kahramanlık mitlerinde sembolize edilirler. Bu mitlerde kahramanın evini nasıl terk ettiği, nasıl pek çok denemeden geçtiği ve en sonunda bir ejderhayı ya da bir deniz canavarını nasıl yendiği, "son sınav"la doruğa ulaştırılarak anlatılır. Kahramanın zaferi "ulaşılması zor bir hazine"yle ödüllendirilir; örneğin, bir krallık tacıyla ve ona gelin olacak bir prensesle. Gerçek yaşamda ise durum şöyle gelişir: Bir erkek çocuk yaşam mücadelesine başlayabilmek için öncelikle eviyle, anne-babasıyla ve kardeşleriyle bağlarını koparmalı, bu geçişin sınavlarını (ki hemen hemen tüm geleneksel toplumlarda görülür) geçmeli ve dünyada (krallık) kendine ait bir yer edinebilmelidir. Tüm bunların üstesinden gelebilmesi ve bir eş sahibi olabilmesi için hâlâ bilinçdışında işlemeye devam eden anne kompleksini yenmesi gerekir (ejderhayla mücadele). Bu da doğum anı dışında ikinci bir kez anneden ayrılmak anlamına gelir; psişik göbek kordo-

nuna atılan son bir kesiktir bu (kahraman, ejderha ya da canavarı yenerken çoğu kez onun tarafından yutulur ve tıpkı bir sezaryen ameliyatı gibi onun karnını yararak dışarı çıkar: Sonuç olarak annesinin oğlu olarak "ölür"ken, prensese ve krallığa layık bir adam olarak "yeniden doğar"). Ergenlik dönemindeki eril geçiş ayinleri bu gerekli dönüşümün yükünü hafifletirler. Geçiş sınavlarında başarısız olmak ya da canavarı yenememek, anneye olan bağımlılığın sürdüğünü sembolize eder: Bu durumda prenses (anima) asla canavarın pençelerinden kurtarılamaz; anne kompleksinin gözetimi altında bilinçdışında mahsur kalır ve etkisizleşir.

Kız çocuklarında kadınlığa geçiş görece daha rahattır, çünkü dişil cinsiyet bilinci annenin dünyasını bırakıp babanın dünyasıyla özdeşleşmek gibi erkek çocuklara özgü kökten bir değişim gerektirmez. Bunun sonucunda, kadınlığa geçiş söz konusu olduğunda (kültürel açıdan nadir ve korkunç bir ritüel olan kız çocuklarının sünnet edilmesi hariç) erkek çocukların yaşadıklarına oranla daha az talepkâr ve sürüncemeli bir süreçten geçerler: Temel olarak genç bir kadının doğurganlığa erişmesi bir törenle tasdik edilir. Bu ayinler, bir erkeğin asla deneyimleyemeyeceği kutsal bir âleme girerek *yaşamın kendisini yaratabilen* bir kadın olduğunun bilincine varmasını pekiştiren bir biçimde düzenlenmiş gibidir (erkekler bunu bilir ve buna büyük bir hürmet beslerler: "Anima," der Jung, "*bizzat yaşamın arketipidir*" (*TE* IX. i, s. 66); italikler Jung'un).

Pek çok kültürde kadınlar için başlangıç ayinlerine rastlanmaz ve bu yeni dişi bilinci harekete geçirme ödevi, geçişini daha önce tamamlamış bir başka erkeğe düşer.

Öyle ki, mitlerde ve masallardaki kadın kahraman, bir prens çıkagelip onu öpücüğüyle uyandırana dek uykuda kalır (bu süreçte erkek de kendi animasını uyandırmış olur). O, çalıların arasında yatan Uyuyan Güzel'dir ya da Wotan'ın ateşten çemberi içinde uyuyan ve Siegfried'in gelip onu kurtarmasını bekleyen Brünnhilde'dir.

Kültürümüzde bu tür başlangıç ayinlerine artık pek yer verilmese de, cinsiyet fark etmeksizin hepimizin içinde *arketipik bir başlangıç ihtiyacı* bulunmaya devam eder. Bu çıkarımın dayanağı ise, analiz edilen hastaların özellikle ergenlik, nişanlanma, evlilik, doğum, boşanma ya da ayrılık, bir ebeveynin ya da eşin ölümü gibi yaşamlarının kritik evrelerinde gördükleri düşlerde ortaya çıkan yoğun başlangıç sembolizmidir. Yaşamda yeni bir evreye geçişte bu başlangıç sembollerinin deneyimlenmesi sanki bir gereklilik gibidir. Şayet toplum bunları sağlamakta başarısız olmuşsa, o zaman Benlik eksikliklerini onları düşlerde üreterek gidermeye çalışır.

Sürecin Dinamikleri

Her genç insan için büyümek, tanıdık geçmişin terk edilmesi ve bilinmeyen bir geleceğe adım atılan zorlu bir yolculuktur ve herkes bir an gelir mutlaka geleceğin tedirgin eden belirsizliği karşısında yılgınlık duyabilir. Zorluklar bazen insanı aşabilir ve kişi bu durumda ruhen çökebilir, vazgeçebilir ya da besleyen ve koruyan yönüyle anne arketipini deneyimlediği, gelişiminin daha önceki bir evresine geri çekilebilir. Öte yandan, şartlara göre bu tür bir *reculer*

pour mieux sauter (ç.n. daha uzağa atlayabilmek için geri çekilmek) güç toplayabilmek ve ufukta bekleyen zorluklar karşısında kararlılık kazanmak bakımından pekâlâ akıllıca bir taktik olabilir.

Bu evre kendi içinde bir çelişki de barındırır: Arketipik program bir yandan anneden uzaklaşmamızı buyururken, bir yandan da onun temsil ettiği sevgi ve güvenliğe de sıkı sıkıya tutunmamızı ister: "Anneden ayrılan her kişi, yine anneye dönme özlemi duyar. Bu özlem, elde edilmiş tüm kazanımları tehdit eden yıpratıcı bir tutkuya kolaylıkla dönüşebilir" (*TE* V, s. 352). İşte, geçiş ayinlerinin de üstesinden gelmeye çalıştığı, bu tehdittir ve Jung da kendi bilinçdışıyla yüzleşmesi esnasında psişik gelişimin iki temel dinamiğini keşfetmiştir. Bir tarafta bizi dışarıya ve geleceğe doğru çeken bir güç, bir tarafta da içimize ve geçmişe çeken bir güç vardır iş başında. Gelişim asla basit ve çizgisel bir süreç değildir: İleriye dönük çıkışlar ve geriye dönük inişlerden meydana gelen bir sarmala benzer. Ancak, Jung kendi deneyimlerinden yola çıkarak şunu gördü: Geriye gidiş, gelişim sürecinin yararına işleyebilirdi ve psikiyatrik bir hastalık da aslında psişenin kendi kendisini iyileştirme çabasından başka bir şey değildi.

Ergenlikten yetişkinliğin ilk aşamalarına uzanan dönem, insanların en çok "1 No"lu kişiliklerini geliştirmeye güdülendikleri ve tüm enerjilerini iş, evlilik, ev yaşamı ve çocuklara verdikleri bir dönemdir. Hızlı ve tek taraflı bir gelişim sürecidir bu ve pek az kişi içsel yaşamına eğilme şansına sahip olur. O nedenle, Jung, bütünleşme yolunda psikolojik bağlılık gösterebilmek açısından bu dönemin pek uygun olmadığını belirtir. Öyle ki, bütünleşebilme

hakkını elde etmek için toplumsal ödevlerin yerine getirilmesi gereken bir zamanıdır bu ve daha sonra yaşamın ikinci yarısının ödevi de bütünleşmek olacaktır.

Aşk ve Evlilik

Pek çok kişide karşı cinsle ilişki kurabilme yetisi ergenlik döneminde ve yetişkinliğin başlarında şekillenir ve şartlar uygun hale geldiğinde de bir evlilik arzulanır. Her ne kadar bir yanılgı ihtimali söz konusu olsa da, "âşık olma" deneyimini yaşayan kişi için karşısındaki erkek ya da kadın, onun animasının ya da animusunun bedene bürünmüş hali gibidir. Bu yoğun duygusal deneyim, özerk bir kompleks tarafından "ele geçirilme"nin tipik bir örneğidir.

Her arketip etkinleşir etkinleşmez, kendi yaşamsal amacını gerçekleştirme çabasına girer. Özellikle anima ve animus için geçerlidir bu; çünkü, cinsel arzunun bitmek bilmeyen ısrarı nedeniyle bu arketiplerin bütünlüğe erme çabaları çok daha baskıcıdır. Bir eşe yürekten bağlanmak, salt bilinçdışı bir yansıtmadan çok daha öte bir şeydir. Bu bağın çocuk yetiştirmeye yetecek kadar uzun sürebilmesi için, cinsel ilginin devamı, bu ilkenin direnci ve her iki tarafın da karşısındakini, yansıtılan özellikler dışında gerçek bir kişi olarak görmesi gerekir. Bir eşin, animasının ya da animusunun fantezilerine göre davranmadığı için suçlanması, gönül yarasına, karşılıklı ithamlara ve boşanmaya kadar gidebilir.

Jung, kendi evlilik deneyimi sayesinde bunu çok iyi görmüştü. 1925'te yayımlanan "Psikolojik Bir İlişki Ola-

rak Evlilik" adlı denemesinde, bir evliliğin hakiki bir ilişki olabilmesi için her iki tarafın da bir diğerinin animus ya da anima yansıtmalarının ötesine gözü kapalı geçerek, birbirlerinin psişik gerçekliklerinin *bilincine* varabilmeleri gerekliliğini belirtir. Aksi halde, ilişki, gelenekler ve yanılsamadan ibaret bir "Ortaçağ evliliği"nden farksızlaşır ve salt bir *mistik katılım* ("tek yürek ve tek ruh") olur. Bugünün koşullarında evlilik daha bilinçli yaşanmalıdır ve onu, kontraseksüel fantezilerin ortadan kalkmasıyla yaşanan hayal kırıklığı nedeniyle boşanmayla bitmesi pahasına, basmakalıp bir kurum olmaktan çıkarmak gerekir. Çünkü, "Acı çekmeksizin bilincin doğumu gerçekleşemez" (*TE* XVII, s. 331).

Tüm bunlardan sonra birliktelik hâlâ devam edebiliyorsa, işte o zaman "bütünleşme evliliği" (Guggenbühl-Craig, *Evlilik, Yaşıyor mu yoksa Öldü mü?* Zürih: Spring Publications, 1977) dediğimiz olgu gerçekleşmiş demektir; böylelikle her iki kişilik de birbirlerini, evliliklerini ve kendilerini daha iyi anlayarak gelişimlerini sürdürmeye devam edebilirler. Jung şöyle demiş: "Böyle bir durumla en çok karşılaşılan evre, yaşamın öğle vaktidir ve bu süreçte mucizevi insan doğamız, yaşamın ilk yarısından ikincisine geçişimizde itici bir güç sağlar. İnsan, salt içgüdüleriyle hareket eden bir aletken, yaşadığı bu metamorfozla salt bir alet olmaktan çıkar ve kendisi olur: Doğanın kültüre, içgüdünün ruha dönüşümüdür bu" (*TE* XVII, s. 335).

Jung'un eşcinsel aşka dair düşünceleri de yine animus/anima kavramlarına dayanıyordu. Eşcinsel kişi büyüme çağında karşı cinsten ebeveyniyle daha yoğun bir özdeşlik içine girer ve kendi cinsiyetinden gelen potansiyel görece bilinçdışı kalır ve gerçekleştirilemez. Bunun sonucunda

cinsel çekimin temelini oluşturan kutupluluk, "bilinmeyen öteki"yle birleşme arzusu, eksikliği duyulan bu ihtiyaçları karşıladığı düşünülen hemcinslerle kurulan ilişkilerle deneyimlenir.

Dolayısıyla erkek eşcinsellerin analize gelme nedenleri sıklıkla kendilerine bir hedef belirlemekte zorlanmalarıdır; diğer bir deyişle, gerçekleştiremedikleri eril potansiyellerinin bedene büründüğü, sevebilecekleri bir eştir bu hedef. Analiz, bu arayışın psikolojik önemini ortaya çıkarmaya yardımcı olabilir ve bir başka erkekle kurulabilecek "bütünleşme ilişkisi"nin önünü açabilir; bu ilişkide her ikisi de birbirlerinin arayışlarına yardımcı olabilir. Eşcinsel kadınların analizlerinde de benzer bir yaklaşım gözetilir.

Eşcinsel psikolojisine Jungçu kuramın yaklaşımları *Jung, Jungçular ve Eşcinsellik* (Robert H. Hopcke, Boston: Shambhala, 1989) kitabında gayet güzel ifade edilir.

Öğle vakti

Jung'un orta yaşla öğle vaktini karşılaştırması, yaşamı güneşin günlük hareketine benzetmesinden ileri gelir:

> Sabah bilinçdışının karanlık denizlerinden yükselmeye başlayan Güneş, göklerde yükselişini sürdürdükçe önünde uzanan, engin ve aydınlık dünyaya bakar. Yükseldikçe genişleyen etki alanıyla kendi varlığının önemini keşfeder; ulaşılabilecek en yüksek noktaya ve her yeri kaplayan inayetine tanık olur ki esas amacı da zaten budur. Gördüklerinden tatmin olan Güneş, keşfedilmemiş

ve çok daha yüce dorukların ardına düşer – keşfedilmemiştir, çünkü o bu uğraşısında eşsiz ve tek başınadır, üstelik doruk noktası asla önceden kestirilemez. Öğle vakti geldiğinde düşüş başlar. Düşüş, sabahla gelen tüm ideallerin ve değerlerin tersine dönmesi anlamına gelir. Güneş kendiyle çelişmeye başlar. Sanki ışınlarını dışarı değil de artık kendi içine yayması gerekirmiş gibi. Işık ve sıcaklık azalmaya başlar ve sonunda her şey söner...

Yaşamın ortasında *enantiodromia* meydana gelir ve bize faniliğimizi anımsatan ufak bir uyarı yapar. Pek çoğumuz için bu, kendimizden kuşkulanmaya başladığımız ve bizi iç hesaplaşma yapmaya iten bir kriz anıdır. "Bu hayatta tam olarak ne elde ettim?" "Bundan sonra ne yapacağım?" "Yaşlılıktan, güçsüzlükten ve ölümden başka beni bekleyen ne kaldı?" "Şarabın fermantasyonu tamamlanmıştır; durgun ve berraktır artık," yorumunu yapan Jung "...kişi bundan böyle ileriye değil, geriye bakmaya başlar... Yaşamının envanterini çıkarır ve elde ettiklerini sorgular," demiştir (*TE* XVII, s. 331a). 35 ve 45 yaş arasında depresyon, boşanma ve intihar oranlarında artış görülür. Kadınlar ise daha sonra bu sefer de menopozun olumsuz etkileriyle karşı karşıya gelirler. Ne var ki, Jung kendi deneyimlerinden yola çıkarak orta yaş bunalımının travmatik olmakla beraber bilinç kazanmak ve daha da gelişmek bakımından fırsat niteliği taşıdığını söyler.

Kişi, yaşamın ilk yarısında başarılı olmak için genellikle tüm enerjisini belirli bir hedefe odaklamalıdır. Bunun sonucunda görece dar ve "tek taraflı" bir kişilik gelişir ve bilinçdışında uyku halinde olan Benlik kendini gerçekleştirmede

büyük ölçüde başarısız olur. Jung şunun altını çizer: "*Kişilik bilinçli bir unsur olarak algılanmamalı. O da rahatlıkla uykuda ya da düşler âleminde olabilir*"(*TE* IX. i s. 508; italikler Jung'un). Orta yaş krizi bu düş gören, keşfedilmemiş Benliğin "uyanış"ına olanak tanıyabilir ve böylelikle yaşamın geri kalanı onu geliştirmeye adanabilir. Bütünleşme sürecinin esas kısmı, ancak bu farkındalık edinildikten sonra başlayabilir; çünkü bütünleşme, kişinin kendi içinde gerçekleşen gelişim sürecinin ayrımına varmasıyla işlev kazanır.

Benliğin bütünleşmesi

Principium individuationis'e [bütünleşme ilkesi] Aristoteles'ten günümüze dek uzanan pek çok filozof ilgi duymuştur; oysa 20. yüzyılda bu inceleyen ve onun yerine "kendini kavrama" ya da "kendini gerçekleştirme" gibi tanımlar kullanan gelişim psikologlarının sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Öte yandan, Jung'un getirdiği tanım çok daha fazlasını içeriyordu: Bütünleşmenin salt insanlara özgü olmadığını ve tüm canlılarda görülen biyolojik bir ilke olduğunu düşünüyordu. Şöyle yazmış: "Bütünleşme, böylesi bir biyolojik ilkenin ifadesidir –duruma göre basit ya da karmaşık olabilir– ki buna bağlı olarak her canlı yaratılış nedenine göre davranır" (*TE* XI, s. 144). Arketiplere gelince, Jung gördü ki, inorganik maddenin de içinde bütünleşme gerçekleşebiliyordu – tıpkı bir kristalin kendi içinde var olan çözeltide saklı bir düzenden meydana gelmesi gibi.

Öte yandan, bir psikolog olarak Jung'u asıl büyüleyen, gelişiminin doruklarına varabilmiş insan psişesinin, bütün-

leşme ilkesinin en büyük edinimi olmasıydı. Bu, tamama eren Benliğin yaratıcı bir edimiydi: Bilinçdışı ve zamansız Benlikle (Jung "hepimizin içinde var olan iki milyon yaşındaki insan"ı anlatmak için zaman zaman bunu kullanır) zamana bağımlı çağdaş insanın kişiliğinin adım adım ilerleyerek birleşmesi. Peki, bu eşsiz kaynaşma nasıl gerçekleşiyordu? Yanıtı şu: Şayet düşlerimizi bir kenara not eder, üzerlerine düşünür ve kafa yorarsak, süreç ciddi ölçüde kolaylaşacaktır.

Jung analizin nasıl bir iş olduğunu şöyle tanımlar: "Ben ve hastam birlikte, hepimizin içinde var olan o iki milyon yaşındaki insanla iletişim kurmaya çalışırız. En son analizde yaşanan sıkıntının en temel nedeni ise içgüdülerimizle ve hepimizin içinde saklı kadim bilgelikle temasımızı yitirmemizdir. Peki, bu yaşlı bilgeye başka nasıl ulaşabiliriz? Elbette ki düşlerimizle" (*Psikolojik Düşünceler*, 76).

V. Bölüm'de de değineceğimiz üzere, Jung bilincin tek taraflı sınırlarını ortadan kaldırarak yaşamın dayattıklarına uyum sağlamayı teşvik etmeleri nedeniyle düşlerin psişik homeostasizde vazgeçilmez bir rolü olduğunu ileri sürmüştü. Geceler ve yıllar boyunca tekrar eden bu ödünleme çabası bütünleşme sürecine durmaksızın katkı sağlar ve tek bir insanın gördüğü bir dizi düşü incelediğiniz takdirde bunu fark etmek hiç de zor olmayacaktır.

Düşleri anımsamak, bir yere yazmak ve analiz etmek homeostatik işlevin etkisini artırır. Öte yandan, düşler, onları anımsamasak bile işlerini yapmaya devam ederler. Ne de olsa düşlerimizin büyük bir bölümünden haberimiz olmaz, yine de mühim bir amaca hizmet ediyor olmalılar çünkü hayvanların da pek çoğu düş görür ve bu dünya-

da yaklaşık 135 milyon yıldır düş gören beyinler var. Eğer düşler yaşamın devamlılığında hayati bir önem taşıyor olmasalardı, bu, doğa adına büyük bir zaman kaybı olurdu. Görünen o ki, hem etoloji, hem de Jung psikolojisi bu ilginç hadiseye dair ortak bir yaklaşıma sahip; gerçi etologların ve elbette Jung takipçilerinin pek azı bu olgunun bilincine varmıştır. Etolojik yaklaşımda düşler, türüne ait genomuna (genetik yapının tümü) işlenmiş programla hareket eden bir hayvanın günlük deneyimlerini tümleme ödevi görürler. Düşler bir hayvanın hayatta kalma becerisine destek olur ve yaşam döngüsünün temel kalıplarının öğrenilmesine olanak sağlar. Bu, doğal ve organik bir düzlemde işleyen bir bütünleşme sürecidir.

Jung'u asıl ilgilendiren bütünleşme türü ise hem kadınların hem de erkeklerin bilinçli bir etkinlikle ulaşmaya çalıştıkları ve içlerinde halihazırda var olan ortak insanlığı yakalayabilen bir bütünlüktü. Elbette kimi kaçınılmaz kısıtlamalar kişilik gelişiminin önünde bir engel teşkil eder; nasıl ki hiçbir anne, anne arketipinin tüm özelliklerini taşıyamazsa, hiçbir birey de kolektif bilinçdışının tüm potansiyelini barındıramaz. Yetiştirilme şartları ne kadar iyi olursa olsun, orta yaşa gelen pek az kişinin Benliği "yeterli" bir düzeye ulaşabilir. Yine de, kişi, zaten ne olduğunu açığa çıkarabilmek adına Apollon Tapınağı'nda yazılı "kendini bil" nasihatını yerine getirebilir, Pindaros'un "olduğun gibi görün" vecizesini dikkate alabilir ve Platon ve Aristoteles'in "hakiki benlik"in keşfine dair düşüncelerini öğrenebilir. Jungçu bakış açısından bunun anlamı, ailevi ve kültürel çevrenin yarattığı bölünmenin üstesinden gelebilmektir; kişi böylelikle "personanın sahte maskeleri"nden (*TE* VII, s. 269)

sıyrılabilir; ego-savunmalarını terk edebilir ve kendi gölgesini başkalarına yansıtmak yerine onu kavramaya ve kabullenmeye çalışarak kişisel psişesindeki kontraseksüel kişilikle uzlaşır ve Benliğin nihai hedeflerini bilincine taşıyabilir. Bu hedeflerin tümünü gerçekleştirebilmek için tek bir hayat asla yeterli olmayacaktır, ancak asıl mesele bu değildir. Jung şöyle yazmıştı: "Hedefin önemi salt düşüncede yatar; esas olan bizi hedefe götüren *eser*'dir ki yaşamın amacı da işte tam olarak budur" (*TE* XVI, s. 400).

Kişinin kendini bu esere adaması demek, yaşlanıncaya dek dolu dolu yaşaması ve ardından kendisini ruhsal yükümlülüklerine vermesi anlamına gelir. "İnsan türünün yaşam süresinin yetmişlere ya da seksenlere kadar uzamasının mutlaka bir gerekçesi olmalı. Yaşamın öğle vaktinin de özel bir anlamı olmalı; salt sabahın getirdiklerine tutturulmuş önemsiz bir eklenti olarak göremeyiz onu" (*TE* VIII, s. 787).

İçinde bulunduğumuz kültür el verdiğince elimizdeki yılları eksiksiz bir insana dönüşmek için kullanırken kişisel hedeflerimizi gözetmenin yanında, toplumsal refaha da katkı sağlamamız gerekir. Kişisel bütünlüğe ulaşabilmiş yaşlı insanlar bilgelikle donatılmışlardır ve aslında öyle de olagelmişlerdir; çünkü, yaşamları boyunca deneyimlediklerinin üzerine düşünebilmek ve bunları kaynaştırabilmek için yeterli zamanları olmuştur. Bir genç ne kadar eğitimli olursa olsun, "kitaptan öğrenmek" asla *bilen* ve *yaşamış* birinin verdiği esinin yerini tutamaz. Bütünleşmek, insanın kişisel varlığını insanlığın tek bir ifadesi olarak kavraması ve küçük psişik dünyasındaki o kırılgan tasın içine yaratısal özü damıtması demektir. Bu mikro evrensel deneyimle sonsuz evren kendi farkındalığına ulaşır.

IV. Bölüm

PSİKOLOJİK TİPLER

Jung insan yaşamında hem evrensel, hem de bireysel olanla ilgileniyordu. Psikoloji, tüm insanların paylaştığı psişik yapıları ve işlevleri belirlemeli ve daha sonra tüm bunların nasıl eşsiz biçimde biraraya gelip tek bir kişilik oluşturduğunu açıklamalıydı. 1921'de yayımlanan *Psikolojik Tipler* (*TE* VI), Jung'un bu iki problematiğe eğildiği ilk girişimiydi.

Tüm insanların hemen hemen aynı psikolojik donanıma sahip oldukları varsayımı çok yanlış değildir: Herkes hem içlerinde hem de dışlarında gerçekleşenleri algılayabilir; bunlara dair düşünceler geliştirebilir ve yaşadıkları karşısında verecekleri tepkileri belirleyebilir. İnsanların ayrıldığı nokta ise her birinin sahip oldukları donanımları kullanma biçimleridir ve psikolojide geçen "tip" de, özalgıda ve tepkilerde görülen bu tipik tutuma işaret eder.

Bir tipoloji tasarlama girişiminde bulunan her psikolog şu sorular karşısında ustalığını konuşturmak zorundadır: (1) donanımın temel bileşenleri neler ve (2) gerçekliğe

uyum sağlayabilmek için geliştirdikleri kalıpsal davranışları belirleyen bu bileşenlerin kullanımı kişiden kişiye ne ölçüde değişkenlik gösteriyor? Jung'un bu sorulara yanıtı şöyle: (1) donanım, *duyu*, *düşünce*, *duygu* ve *sezgi* adını verdiği dört psikolojik *işlev* barındırır; mevcudiyetleri tüm insanlar için önseldir ve (2) bireyleri farklı kılan da bu dört işlevden hangisini tercih ettikleridir.

İnsanlar arasındaki bir başka ayrım da, kişi daha ziyade harici ve nesnel olaylara mı, yoksa içsel ve öznel olaylara mı önem veriyor sorgusuyla yapılabilir (bu durumda gerçeklik karşısındaki *tutumlarının* karakteristik biçimde *dışadönük* ya da *içedönük* olması fark etmez).

Dört işlev

Psikolojik Tipler'de Jung bu dört işlevin farklı özelliklerini oldukça ayrıntılı biçimde tanımlar; ayrıca, ölümünden iki yıl sonra yayımlanan *İnsan ve Sembolleri* kitabında bu bilgiler gayet kısa ve öz olarak toparlanmıştır: "Bu dört işlevsel tip, bilincin deneyim karşısındaki yönelimini belirleyen olmazsa olmaz araçlara karşılık gelir. *Duyu* (duyusal algı) bize bir şeyin var olduğunu söyler; *düşünme*, onun ne olduğunu anlatır; *duygu*, makul olup olmadığını ve *sezgi* de nereden gelip nereye gittiğini söyler" (*İnsan ve Sembolleri*, 61).

Jung, düşünsel ve duygusal işlevleri *rasyonel*; duyusal ve sezgisel olanları da *irrasyonel* olarak tanımladı. Düşünmenin etkili olabilmesi için mantıklı ve rasyonel olma gerekliliğine pek kimsenin itirazı olmazken, duygulanımın mantıklı bir süreç olduğu şüphelidir. Jung bunu *his* ve *he-*

yecan'ın duygulanımla karıştırılmasına bağlar. Duygular elbette hislerin doğmasına neden olabilir; ancak bu yalnızca duygu bedende biyokimyasal ve nörolojik değişimlere yol açabilecek kadar güçlüyse mümkün olabilir; onun genel amacı, içsel ya da dışsal olaylar karşısında değer yargıları oluşturabilmek, diğer bir deyişle, keyifli ya da keyifsiz, güzel ya da çirkin, hoş ya da nahoş, iyi ya da kötü vs. olup olmadıklarına karar verebilmektir. Bu da geçmiş deneyimler ışığında değer biçen bir yansıtmayı gerektirir ki Jung'a göre bu rasyonel bir süreçtir. Bu konudaki kafa karışıklığını giderebilmek için Jung'un duygusal işlevi değerlere bağlı yargısal bir süreç olarak düşündüğünü akılda tutmak gerek: *Değerlendirme* işlevi belki de daha uygun bir tanım olurdu.

Psikolojik bir işlev olarak duyu, duyularımızla elde ettiğimiz verileri bilincimizde işleyerek dünyaya dair bir algı geliştirmemizi sağlayan bir araçtır. Sezgi ise, herhangi bir anda algılarımıza açık olan bir durumda saklı ihtimallerden çıkarım yapmamızı sağlar. Bu iki işlevi Jung gibi "irrasyonel" olarak tanımlamak çok doğru olmaz; çünkü o zaman Jung'un onları patolojik ya da "delice" gördüğü izlenimi oluşabilir. "İrrasyonel" derken aslında kastettiği, bunların akıl yürütme sonucunda ortaya çıkmadıklarıydı. "Nedensel olmayan" daha doğru bir tanım olurdu.

İki tutum

Bu dört işlevin bireyin psikolojisinde kendini nasıl göstereceği, yine bireyin takındığı karakteristik *tutum*'a bağlıdır. Dışadönük kişiler için dış dünyanın olayları öncelik taşır-

ken, içedönükler iç dünyalarıyla ilgilenme eğilimindedirler. Dışadönük kişi genellikle "girgin, dobra ve şartlara uyum sağlayan bir doğaya sahiptir; bağlanmakta zorluk çekmez ve çoğu zaman bilinmeyen durumlar karşısında kaygısız ve kayıtsız bir özgüvenle ileri atılır". İçedönük ise, "her şeyi içine atan, kararsız, dalgın, bitkin bir doğaya sahiptir; kendine bir hedef belirlemekten çekinir, her daim savunmadadır ve her şeyi kuşkuyla tetkik etmeyi tercih eder" (*TE* VII, s. 43).

Bir bar kavgası

Jung'un bu farklı işlevler ve tutumlar üzerine düşüncesini daha iyi anlayabilmemiz için bir örnek kullanalım. Bir tanesi duyu, bir tanesi düşünme, bir tanesi duygu ve bir tanesi de sezgi tiplerini temsil eden dört insan canlandıralım kafamızda ve şu olaya şahit olduklarını düşünelim:

> *Bardan iki adam yalpalayarak çıkar. Birbirlerine bağırıp çağırıyor ve sövgüler yağdırıyorlar. Dövüşmeye başlıyorlar. Bir tanesi yere düşüp kafasını kaldırıma çarpıyor.*

Bu olaya şahit olanların her biri kendi psikolojik tipine göre bir tepki verecektir. Sırasıyla bakalım.

Duyusal tip olup biten her şeyi tüm açıklığıyla anlatacaktır. İki adamın da boyuna posuna bakacak ve genel görünümlerini kafasına not edecektir: Biri şişman, orta yaşlı ve kel; sol gözünün üstünde de bir yara izi var. Diğeri daha genç, açık renk saçlı, daha atletik ve bıyığı var. Her ikisi de t-shirt, spor ayakkabı ve kot gibi rahat şeyler giymiş.

Yere düşen şişman olan ve kaldırımın kenarına alnının sağ tarafı çarptı. Darbe sonucunda bir çatlak oluştu, vs.

Düşünen tip, olayları oluş sıralarına göre çözümler ve bundan bir sonuç çıkarır: İki adam da bardan yalpalayarak çıkarlar, demek ki içkililer. Birbirlerine bağırıyor ve küfrediyorlar, demek ki aralarında bir anlaşmazlık var. Ardından dövüşmeye başlıyorlar, demek ki duyguları fiziksel şiddete başvuracak kadar yoğun. Bir tanesi yere düşüyor, demek ki o daha zayıf ya da daha sarhoş. Düşen kişi kafasını çarptı, öyleyse beyin sarsıntısı geçirebilir ve tıbbi müdahaleye ihtiyacı var, vs.

Duygusal tip olayın her aşamasına değer yargılarıyla tepki verir: "Ne sefil bir görüntü!" "Ne mide bulandırıcı insanlar!" "Belli ki bu bara magandalar geliyor; bir arkadaşınla gidip sakin sakin iki çift laf edemezsin burada." "Yere düşen yaralandı galiba, ama hak etti!" vs.

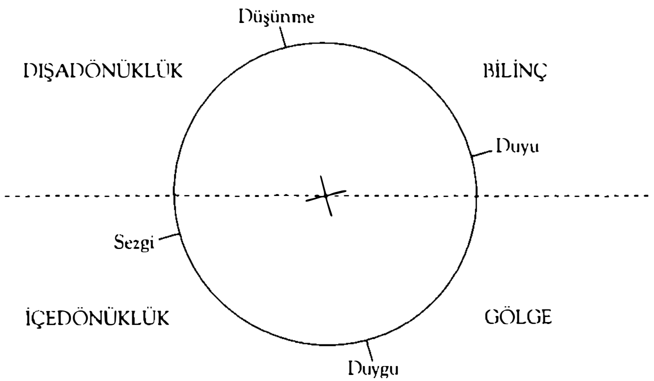
Sezgisel tip öyküyü "baştan sona" görür: Bunlar rakip takımları destekleyen futbol holiganları olmalı. Bar sahibi küfürlerinden usanıp kapı dışarı etmiş onları ve iyice hiddetlenmişler. Yere düşen adam kafasını kazara çarpmış ki bu da başına gelen pek çok şanssızlıktan yalnızca biri. Kafatası çatladı ve beyninde ameliyat gerektirecek bir pıhtı oluşacak. Haftalarca işine gidemeyecek ve zaten çile çeken karısı iyice dara düşecek. Hayatı futboldan ve içkiden ibaret olan ve kültürel altyapısı zayıf insanların başına işte böyle şeyler gelir. Bu tür olaylar artarak gerçekleşmeye devam edecek, çünkü toplumu değiştirmek ve eğitim sistemini düzeltmek için hiçbir şey yapmıyoruz, vs.

Benzer gözlemler, düşünceler, değer yargıları ve sezgiler az önce tanımladığımız kişiler dışında, bu sahneyi gören

her insanda oluşacaktır; ancak, Jung'un asıl göstermek istediği, herbirimizin bu dört farklı işlevden temelde yalnızca birini sergilemeye eğilimli olmamız. Bir işlevin genel bir alışkanlık halini alması kişinin işlevsel tipini belirler. Buna ek olarak kişinin bu sahne karşısında göstereceği tepkiyi de karakteristik tutumu belirler: Dışadönük biri büyük bir olasılıkla duruma müdahale eder, ilk yardım sağlar, saldırganı uzaklaştırır, bir ambulans çağırır, vs. Öte yandan içedönük biri gözlem yapar, olan biteni içinden sorgular ve bir başkasının (dışadönük biri) ya da işi bu tür olaylarla ilgilenmek olan bir polisin gelip halletmesini bekler.

Sekiz psikolojik tip

Bu iki *tutum* ve dört *işlevsel tip*'in bileşiminden sekiz farklı psikolojik tip yaratmak kuramsal açıdan mümkündür: Dışadönük sezgisel tip, içedönük sezgisel tip, dışadönük düşünen tip, içedönük düşünen tip ve bu böyle gider. Jung'un gözlemlerine göre özellikle belirli bir işlevi kullanan biri nadirdir: İnsanlar daha çok, biri *rasyonel* biri de *irrasyonel* olmak üzere, iki işlev geliştirirler; bunlardan biri *öncelikli* ve *esas* işlevdir, diğeri *yardımcı* işlevdir. Diğer iki işleve gelince, onlar daha çok bilinçdışındadırlar ve gölgeyle bağdaşıktırlar. Bir diğeri vardır ki bilinçdışının daha da derinlerindedir; ona da *alt* işlev denir. Bu doğrultuda aynı kişide düşünme *ve* duygu, duyu *ve* sezgi birliğine rastlamak pek olası değildir. Sonuç olarak, düşünme ve duygu gibi rasyonel işlevler karşıtlardan oluşan bir çift gibi düşünülebilir; duyu ve sezgi gibi irrasyonel olanlar için de geçerlidir bu. Dolayısıyla, dışa-

16. Dışadönük düşünen-duyusal tipte görülen tutumlar ve işlevler.

dönük düşünen-duyusal tipte, içedönük duygu-sezgisel bir gölge olacaktır ki bunun tam tersi de olabilir. Bunu şematik bir biçimde göstermek mümkün (şek. 16).

Jung *Psikolojik Tipler*'de bu sekiz kuramsal tiplemeye dair doyurucu ve eğlenceli açıklamalar getirir. Buradaysa bu sekiz tipin en fazla genel hatlarını çizebilir ve gölge karşıtlarına (ancak bahsi geçen kişiliğe aşinalığı olanların görebileceği) dair kısa bir değinide bulunabiliriz.

Dışadönük duyusal tipler

Bu tip insanlar daha çok şeylerin aslında nasıl *oldukları*'na önem verirler ve nesnel gerçekliğe ilgi duyarlar. Ayakları yere basar ve pratiklerdir; ayrıntılara bayılırlar ve soyutlamalara, değerlere ve anlamlara harcayacak zamanları

yoktur. Jung'a göre her daim "duyumsamak ve elden geldiğince bundan keyif almak isterler" (*TE* VI, s. 605). Tehlikeli sporlara meraklıdırlar ve anı yaşayan birer *bon viveur* (Fr. iyi yaşayan) olma eğilimindedirler. Bu nedenle onlarla birlikte olmak keyiflidir. Düsturları, "ye, iç ve eğlenmene bak çünkü yaşam kısa"dır. Öte yandan yüzeysel ve "ruhsuz" kimseler olarak da algılanabilirler. Bu tip kişilerin psikiyatristlere gelme nedenleri ağırlıklı olarak bağımlılık, fetişizm ve obsesif-kompulsif nevroz gibi rahatsızlıklardır.

Gölge: Alt işlevi sezgidir ve içedönük olması nedeniyle dışsal olaylarla bir ilişkisi olmaz ve içsel olaylarla tetiklenir. Etkinleştiğinde, genellikle kişiyi yanlış yönlendiren olumsuz duygular doğmasına neden olur. Bunun sonucunda bu tipteki insanlar bir anda paranoyaklaşabilir ve ortada belli bir neden yokken düşmanca bir tutum takınabilirler. Üstünkörü ve belirsiz sezgileri onları herkesin hayretle karşılamasına karşın antroposofi gibi ezoterik tutkulara ya da bir çeşit kadim mistisizme sürükleyebilir.

Örnekler: Mühendisler, iş adamları, müteahhitler, araba yarışçıları, jokeyler, yelken kanatçılar, dağcılar; Dickens'ın *Zor Zamanlar* romanında kafasını "olgular"la bozan Bay Gradgrind.

İçedönük duyusal tipler

Jung şöyle der: "Dışadönük duyusal tipi nesnel etkilerin yoğunluğu yönlendirirken, içedönük tipi nesnel uyaranla harekete geçen öznel duyusunun yoğunluğu yönlendirir" (*TE* VI, s. 650). Kendini böylesi bir tip olarak

gören Emma Jung, yine kendini aşırı hassas fotografik bir plaka olarak tanımlıyordu. Herhangi bir durumun en ufak ayrıntısını bile tespit edebiliyor ve yeri gelince anımsayabiliyordu. Bu tür insanlarda görüntüler, renkler, okudukları pasajlar, sesler, konuşmalar, kokular, tatlar ve dokunsal duyuların anıları oldukça canlıdır.

Gölge: Alt işlevleri dışadönük sezgidir ve etkinleştiğinde dış olaylarla tetiklenir. Böylesi bir sezginin etkileri oldukça olumsuzdur; çünkü içedönük duyusal tipler zaten yetersiz olan sezgilerini kullandıklarında genellikle durumu yanlış değerlendirmiş olurlar: Sürekli bir kusur ararlar ve pire için yorgan yakarlar. Huzursuzlukları çoğu zaman boşunadır, ancak arada sırada hedefi tutturdukları da olur. "Dışadönük sezgi... [normalde] gerçekliğe sahip olasılıklar söz konusu olduğunda 'iyi koku alırken' bu ilkel sezgi ise arka planda yatan tehlikeli olasılıkları tespit etmede müthiş beceriklidir" (*TE* VI, s. 654). Bunun sonucunda kişi dış dünyada gelecekte yaşanacaklara dair bir kâhinmişçesine karanlık fanteziler üretebilir. Bu tipler ruhsal bir çöküntü yaşadıklarında paranoyaklaşabilirler.

Örnekler: Thomas Mann'ın romanlarında göze çarpan, ayrıntıyla betimlenmiş insanlar ve mekânlar onun da bu tipe ait olduğu izlenimini veriyor; gerçekliğe dair canlı içsel izlenimlerini yansıtan önde gelen Fransız izlenimci ressamlar da muhtemelen içedönük duyusal tiplerdi.

Dışadönük düşünen tipler

Bu tiplerin davranışlarını dışsal ölçütlerle şekillenen akılcı yaklaşımlar belirler. Sorun çözmede, işleri çekip

çevirmede, netice elde etmede ve taşları ayıklamada birer ustadırlar. Kuram ve düşünceler yerine neredeyse her zaman mevcut koşulları dikkate alırlar. Yaklaşık hesaplar yapmaya bayılırlar ve kendi sorunları da dahil hemen hemen her duruma bu uygulamayla yaklaşırlar. Düşüncenin yanında duyguyu küçümsedikleri için soğuk ve uzak görünebilirler.

Gölge: İçedönük duygu. Bu, ham, uygunsuz ve açıkça ifade edilemeyen duyguların ve değer yargılarının ortaya çıkmasına neden olur. Dışadönük düşünen kimseler kişisel ilişkilerinden emindirler ve çevrelerindeki insanların duygularını fark etmeme eğilimindedirler. Duygu işlevlerinin gelişmemiş olması, kimi zaman aniden politik veya dini görüşlerini değiştirmelerine ya da kişisel bağlarını birden koparmalarına neden olabilir.

Örnekler: Avukatlar, idareciler, yönetim danışmanları, uygulamalı bilimlerde görev alanlar, teknisyenler; yaşamı boyunca Kilise'nin başına bela kesilmiş parlak bir düşünür ve ateist olan Voltaire, ölüm döşeğinde bir anda Katolikliğe geçmiş ve kendisine kutsal yağ sürülmesini talep etmişti.

İçedönük düşünen tipler

Bu tiplerin eylemlerini de akılcı bir yaklaşım belirler, ancak onları yönlendiren bu kez içsel ölçütleridir. Dış dünyada gerçekleşenlere karşı pek az ilgileri vardır; onları daha çok kuramlar ve düşünceler cezbeder. Jung'un bu tipe getirdiği açıklamayı okuduğunuzda, aslında kendisin-

den bahsettiğini anlayabilirsiniz: "Bu tiplerin en çok önem verdiği şey, öznel düşüncenin ve aklın gözü arkasında tekinsizce dolanan içsel sembolik imgenin gelişimi ve sergilenişidir" (*TE* VI, s. 628). Aslında Jung'un kendi psikolojik tipler kuramı, harekete geçen içedönük düşünmeye dair gerçekten de iyi bir örnek: Etraflıca düşünülmüş, açık seçik karşıtlıklar ve dengelerin tasarlandığı ve bir tipolojide olması gerektiği gibi psikolojik verilerle desteklenen bir sistem. Yalnızlık, düşünceleriyle baş başa kalmayı tercih eden bu tiplerin can yoldaşıdır ve zihinsel bakımdan kendi kendilerine yetebilmeleri nedeniyle düşüncelerinin genel kabul görüp görmemesi onlar için pek az önem taşır.

Gölge: Dışadönük duygu. Bu işlev daha çok dışsal bir amaç söz konusu olduğunda harekete geçer; oysa içedönük düşünen için kendi duygularını anlamak ve bunları başkalarıyla paylaşmak çok zordur. Duygu, ilkel ve büyük oranda da bilinçdışı olduğu için, donkişotvari ve beklenmedik çıkışlarla kendini ifade eder: İçedönük düşünen, kendisine göre "doğru" olan tepkileri vermeyen insanlar karşısında ani duygusal patlamalar yaşayabilir; kendisi için yanlış kişilere bağlanabilir –tıpkı bir fahişeye tutkuyla bağlanan *Mavi Melek*'teki öğretmen gibi– ve sonu hüsranla bitebilir.

Örnekler: Filozoflar, "entelektüeller", matematikçiler, "arı" biliminsanları; Bertrand Russell.

Dışadönük duygu tipleri

Bu tiplerin duyguları, değerleri ve yargıları gelenekseldir ve yaşadıkları çevrenin yapısıyla uyumlu olma eğilimin-

dedir. Dolayısıyla cana yakındırlar ve onlarla ilişki kurmak kolaydır. Yalnız kalmaktan nefret ederler; iç gözlem yapmak onları ürkütür ve bunaltır. Arkadaşları arasında ve iş ortamında aranan kişilerdir ve sıkıntılı zamanlarda hemen koşup gelecekleri bilinir. Omuriliğinizde bir disk kaymış ya da üşütmüş ve yatağa bağlı kalmışsanız, kedinizi beslemeye gelecek ve alışverişinizi yapacak kişi muhtemelen dışadönük duygu tipi olacaktır.

Gölge: İçedönük düşünme. Jung: "Bu tipin bilinçdışında en başta gelen düşünme işlevi oldukça kendine özgüdür; çocukça, ilkel ve olumsuz bir düşünmedir bu" (*TE* VI, s. 600). Öyle ki, sığ, yüzeysel ve alaycıdır da. O andaki duygularını akla uydurması ve makul gösterme uğraşı, dışadönük düşünen bir kimseyi çileden çıkaran bir taktik olacaktır. Bu dışadönük duygu tipi şayet akılcı bir sisteme ilgi duyarsa, onu tam anlamıyla kavrayamayacağı için fanatikleşebilir. Bu tipler ruhsal bir çöküntü yaşadıklarında, histeri ve mani geliştirme eğilimindedirler.

Örnekler: Aktörler, TV "kişilikleri", halkla ilişkiler uzmanları; Goethe'nin Wagner'i (*Faust* eserindeki); Noel Coward, Oscar Wilde, Lady Ottoline Morrell, Mae West, Sir Thomas Beecham, Sarah Bernhardt.

İçedönük duygu tipleri

Bu tipteki insanların oldukça ayırt edici birtakım değerleri vardır ve genellikle bunları kendilerine saklamayı tercih ederler. Aslında sadece yaşam algılarına göre şekillenmiş genel tutumları nedeniyle çevrelerine gizli kapaklı

biri izlenimi verirler. Nasihat etmeksizin ve nutuk atmaksızın salt varlıklarıyla bir gruba etik karakter gücü katabilirler. Jung: "Çoğu zaman sessiz, ulaşılmaz ve anlaşılmazlardır... Uyumlu halleri, göze çarpmamalarıyla huzurlu bir sükûnet içinde oldukları izlenimini verirler... Başkalarını etkilemeye, yönlendirmeye ya da değiştirmeye çalışmazlar... Bir başkasının hislerine tepki vermek için çaba sarf etmezler... Bu tip, eleştirel tarafsızlığı ve bir parça tepeden bakan tavrına karşın aslında yücegönüllü biridir..." (*TE* VI, s. 640). Gerçekten de bu tip, "durgun sular derin akar" sözünü doğrular.

Gölge: Dışadönük düşünme. Dışadönük duygu tiplerinde olduğu gibi, burada da düşünme katı ve ilkel bir hal alır. Öte yandan, dışadönük olması nedeniyle, nesnel olguların kölesi olmuştur ve bu tipler düşünme işlevlerini harekete geçirdiklerinde ayrıntılarda boğulurlar ve büyük resmi göremezler. Ruhsal bir çöküş genellikle depresyonla sonlanır.

Örnekler: Bir zamanlar bir kadına "Seni seviyorum ama bu seni hiç mi hiç ilgilendirmez!" diye yazan Rainer Maria Rilke. Mona Lisa da sanki bu tipe ait biriymiş gibi görünüyor.

Dışadönük sezgisel tipler

Bu tipteki insanlar dış gerçeklikle başa çıkmak için sezgilerini kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Sezgiseller, duyusal tiplerin aksine, şeylerin aslında "ne oldukları"yla değil, ama onlarla ne yapılabileceğiyle ilgilidirler. Jung: "Duyu salt algı ya da görüden ibaret değildir;

duyu, bir nesneden ya da bir olaydan ne gibi çıkarımlar yapılabileceğini tespit eden yaratıcı ve etkin bir süreç izler" (*TE* VI, s. 610). Dışadönük sezgiseller, belli bir duruma ait olasılıkları çabucak görebilir ve izleyecekleri gelişimi tahmin edebilirler. Öte yandan, yardımcı işlev olarak düşünmeyi kullanmazlarsa, başladıkları bir işi bitirmekte ve doyurucu bir sonuç almakta zorlanabilirler. Başlıca yetenekleri yenilikçi olmalarıdır; tekdüzelik onları sıkar. İlginç bulmaları nedeniyle yeni arkadaşlar, hobiler ve düşünceler edinmeye meraklıdırlar; oysa farklı bir olasılık gördükleri an bunları da aynı çabuklukla bırakırlar.

Gölge: İçedönük duyusal. Jung: "Sezgisel kişinin de elbette duyuları vardır, ancak onu yönlendiren esas işlev başkadır; duyularını, salt algılarını oluşturacak bir çıkış noktası olarak kullanır" (*TE* VI, s. 611). Yine de, çoğu zaman duyularının bilincinde olmaz ve bu yüzden de yorulduğunu, üşüdüğünü ya da acıktığını fark edemeyebilir. İçedönük duyuları etkinleştiğinde, duyu organlarından gelen mesajları yanlış yorumlaması, onu bir hastalık hastasına ya da beslenme ve egzersiz çılgınına dönüştürebilir.

Örnekler: Gazeteciler, borsacılar, girişimciler, vadeli alım satım yapanlar, döviz spekülatörleri ve *nouvelle vague* (Fr. yeni dalga) ortaya çıkmadan onu sezebilen moda tasarımcıları ve yaratıcı sanatçılar.

İçedönük sezgisel tipler

"[İçedönük sezgi] dışsal olasılıklardan çok, dışsal nesnenin barındırdıklarıyla ilgilenir" (*TE* VI, s. 656). Bu tipteki

insanlar *cisimleştirme* mekanizmasını kullanmaya yatkındırlar (örneğin, düşüncelere, imgelere ya da yaklaşımlara sanki birer nesneymişçesine davranırlar). "İşte, bu nedenle sezgiseller için şeylerin esas değerini bilinçdışı imgeler belirler" (*TE* VI, s. 657). Kendisi de esas olarak içedönük sezgisel bir tip olan Jung gibi (yardımcı işlevi düşünmenin yanında), imgeden imgeye ve düşünceden düşünceye geçmeleri, Jung'un deyişiyle "bilinçdışının rahminden çıkıp gelecek her türlü olasılığın peşinden koşmaları" ve bu esnada bu olasılıkların altında yatan kişisel etkileri göz ardı etmeleri, kendilerini ifade etmelerini oldukça güçleştirir. "Şayet böyle bir tip var olmasaydı, Kutsal Topraklar'dan bir peygamber çıkması da söz konusu olamazdı" (*TE* VI, s. 658). Eğer parlak içgörülerini etkili biçimde düzenleme gayretini gösterirlerse, onların izinden gidenler bunları sağlamlaştıracaktır.

Gölge: Dışadönük duyu. Bu bölge ağırlıklı olarak bilinçdışı olduğu için, bu tiplerin dış gerçeklikle temaslarını yitirmeleri an meselesidir ve ruhsal bir çöküntü geçirdiklerinde şizofrenikleşirler. Jung'un da çocukluğunda sahip olduğu gibi, pek çoğunda şizoid kişilik özellikleri görülür. Detaylara karşı ilgisizlikleri ve uzay-zaman kavrayışlarının zayıf olması, randevularını unutmalarına ve yabancı yerlerde kolaylıkla kaybolmalarına neden olabilir. Gerçeklikle bağlarının zayıf olmasına bir de içgörülerinin derinliği eklenince, kimilerince "anlaşılmayan dâhi" olarak nitelendirilebilirler. Cinselliğe yaklaşımları kaba ve uygunsuzdur ve kendi bedenlerinde ya da eşlerinin bedenlerinde neler olup bittiğinin farkında olmamaları onları kötü birer âşık yapar.

Örnekler: Kâhinler, peygamberler, şairler, psikologlar (deneysel ve akademik olanlar hariç), sanatçılar, şaman-

lar, mistikler ve eksantrikler; Nietzsche (özellikle de *Böyle Buyurdu Zerdüşt* düşünüldüğünde); Swedenborg.

Öte yandan, yukarıda yapılan betimlemelerin ister istemez kabaca ele alındığını ve Jung'un ayrıntılı yorumlarının hakkını veremeyeceklerini okura hatırlatmak isterim. Bu tipolojiyi daha ayrıntılı incelemek isteyenler *Toplu Eserler*'in VI. cildinde yer alan X. bölüme bakabilir.

Kökenleri

Karakteristik psikolojik özellikleri ortaya çıkarma çabası salt Jung'a özgü değildi elbette. Karmaşık veriler karşısında düşünme işlevi her daim ortak paydalar bulma eğiliminde olagelmiştir ve klasik dönemden günümüze dek pek çok farklı tipoloji tasarlanmıştır. İşin ilginç tarafı, bu tipolojilerin çoğunlukla dört temel sınıfa ayrılmalarıydı. Zihinsel yönelim, sanki dörtlü çift karşıtlıklar üzerinden gitme eğilimindeydi. Yön belirlemek için kullanılan pusula buna iyi bir örnek. MÖ 5. yüzyılda Yunan filozof Empedokles, dört elementin –toprak ve hava, ateş ve su– Sevgi ve Nefret adı verilen bir çift karşıtlıktan oluşan daha kapsamlı bir arketipin yönetiminde olduğunu ileri sürmüştü. Hemen hemen aynı dönemde, tıpkı Aristoteles'in dört temel kan türü ve Hippokrates'in dört çeşit salgı savı gibi, yine dörtlü bir çift karşıtlıktan oluşan dört temel nitelik belirlenmişti – sıcak ve soğuk, ıslak ve kuru. Bu antik sınıflandırma sistemleri modern zamanlarda ifadesini Rorschach'ın *Theory of Types* (Tip Kuramı) (1921) ve Kretschmer'in *Physique and Character* (Fizik ve Karakter)

(1921) çalışmalarında buldu ki Jung da hemen hemen aynı dönemde *Psikolojik Tipler*'i yayımlamıştı.

Jung'un bir tipoloji oluşturma güdüsünün altında yatan esas neden ise hem kendisinin hem de Adler'in neden Freud'la çatıştığını açıklayabilmekti; kanımca, kişiliğinin tuhaf yönlerini ve yalıtılmışlığını ödünlemek adına attığı bir adımdı bu aynı zamanda. İnsanlığın geri kalanıyla ortak yönlerini bulması gerektiği gibi, onu farklı kılanın ne olduğunu da ortaya çıkarmalıydı.

Bu nedenle, tarihe mal olmuş büyük tartışmaları (örneğin, Augustinus ve Pelagius, Tertullianus ve Origenes, Luther ve Zwingli) ve bazı filozofların ve şairlerin (örneğin, Nietzsche'nin Apollon ve Dionysos'u, Spitteler'in Prometheus'u ve Epimetheus ve Goethe'nin diyastol ve sistol ilkelerini karşılaştırması) daha önce tasarladıkları başlıca sınıfsal ayrımları derinlemesine soruşturma işine girişti. Jung tüm bu örneklerde göze çarpan ayrımların dışadönük ve içedönük tutumlar arasında görülen temel farklılığı temsil ettikleri yargısına vardı.

Buna ek olarak, pek çok farklı bireyi gözlemleyerek oluşturduğu ampirik görüşleriyle açıklamalarına dayanak sağladı. Bu konuda oldukça hassastı; akademik psikologlar onu topa tuttukları zaman, *Psikolojik Tipler*'in yedinci baskısının önsözünde onları sert bir biçimde yanıtladı: "Benim tipolojim yılların tecrübesine dayanır ve elbette akademik bir psikolog böylesi bir tecrübeye asla nail olamaz!..."

İki ayrı tutum tiplemesinin en önemli kaynaklarından biri de Fransız psikolog Alfred Binet'nin 1903'te yayımlanan *L'Étude experimentale de l'intelligence* başlıklı çalışmasıdır. Burada, "içgözlem" ve "dışgözlem" olarak tanımladığı

iki zihinsel tutum arasındaki ayrımı anlatır. İçgözlem ona göre "iç dünyamıza ait düşüncelere ve duygulara dair bilgimiz"; dışgözlem ise "kendimize dair bildiklerimizin karşısına dış dünyaya ait bilgilerimizi konumlandırmak"tır (Ellenberger, *Bilinçdışının Keşfi*, 702-3). Öte yandan, bu konulara dair yazılıp çizilmiş ne varsa okumuş olan Jung'un *Psikolojik Tipler*'de, benzer terminoloji kullanımları bir yana, Binet'nin yaptığı ayrıma değinmemiş olması, olağandışı bir tutumdur. Jung'un içedönük ve dışadönük tiplerle ilgili düşüncelerini geliştirdiği sırada bir çeşit *kryptomnesia* (gizli bellek) yaşadığını düşünmek –Binet'nin çalışmalarını bilinçli biçimde hatırlamamasına karşın, kişisel bilinçdışında meyvelerini vermesi– sanırım onun bu sessizliğine dair yapabileceğimiz en iyimser yorum.

Tipolojinin kullanımı

Jung'un tipolojisi de diğer tüm tipolojiler gibi eleştiriye açıktır. Örneğin, insan psikolojisinin sonsuz çeşitlemelerini alıp dar kapsamlı ve rastgele düzenlenmiş sınıflandırmalar içine oturtma çabası. Ne var ki, Jung'un, bu büyük bütünleşme ustasının şu bağlamda hakkını vermek gerek: Jung "her birey farklıdır" sözüyle bu sorunların ne kadar bilincinde olduğunu göstermişti. Şöyle devam etmiş:

> Binlerce insanı bazı yönlerden sınıflandırmak mümkün olsa bile, tüm insanlar için geçerli olabilecek bir tipleme tanımı, ne kadar eksiksiz olursa olsun, mümkün değildir. İnsanlar hem birbirlerine benzerler, hem de eşsiz-

lerdir. Sınıflandırma bireysel psişeyi açıklamaya yetmez. Yine de, psikolojik tiplere dair bir anlayış geliştirmek, genel hatlarıyla insan psikolojisini daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir (*TE* VI, s. 895).

"Saf" bir tipin varlığından söz edilemez. Bir insanı tek bir işlev ve tek bir tutumdan ibaret göremeyiz. Hepimiz birer karışımız. Bazı insanlarda hangi işlevin ve hangi tutumun daha ağır bastığını anlamak mümkünken, kimilerinde böyle bir çıkarım yapmak neredeyse imkânsızdır. Jung hiç çekinmeden şu itirafı yapmıştır: "Çoğu zaman kişinin hangi tipe ait olduğunu kestirmek zordur; hele kendinizinkini bulmak daha da zordur." Tutum çeşitlerine dair de şöyle demiştir: "Dışadönük ve içedönük olmak üzere her iki mekanizma hepimizin içinde mevcuttur; tipi belirleyen de bunlardan hangisinin görece daha baskın olduğudur. Dolayısıyla, resmi aydınlığa kavuşturabilmek için daha etraflıca yaklaşmalıyız; o takdirde işin aldatıcı yönü bir nebze olsun azalacaktır" (*TE* VI, s. 4).

Jung tipolojisinin en fazla kabul gören yönü, içedönük ve dışadönük tutum ayrımıydı. Analizin hiçbir türüne sıcak bakmamış olan Londra Üniversitesi profesörlerinden Hans Eysenck bile, büyük bir özenle yürüttüğü nicel yöntemlerden yola çıkarak, insan kişiliğinde dışadönük-içedönük bir eksenin varlığını onaylıyordu. Gelgelelim, Jung'un dört işlevsel tipini ampirik bir temele oturtma girişimleri pek başarılı olmadı.

Jung'un savına göre, genetik etmenlerin bir insanın tipini belirlemedeki rolü, en az çevresel olanlar kadar önemliydi ve dışadönük ya da içedönük tutumların biyo-

lojik uyumluluk yetileri eşdeğerdi. Bu gezegendeki egemen tür haline gelmemizi sağlayan, değişen çevresel koşullara uyum gösterebilmemiz yanında, düşünme yetimizle bu değişimlerle etkin biçimde başa çıkabilme yöntemleri bulabilmemizdir. *Homo sapiens* gibi karmaşık yapıda bir türün kimi üyelerinin genetik olarak dışadönük, kimilerinin de içedönük yönelimli olmaları çok daha uygun olacaktır.

Sağlıklı bir gelişim için hem dışadönük, hem de içedönük tutumlar gereklidir ve hepimiz bir ölçüde bu iki yönelim arasında gidip geliriz. Ne de olsa, en dışadönük insan bile her gece uykusunda düş görerek oldukça yoğun bir içedönük evreye geçer. Kişi düş gördüğünde tamamen iç dünyasına geçer ve düşler deneyimlediği gerçekliğin bütününü temsil eder.

Jung, psikolojik tipler kuramını geliştirirken, akademik psikologların göz ardı ettiği çok önemli bir şeyi fark etti: bir psikolog veri toplarken ve bunları çözümlerken hiçbir zaman bütünüyle nesnel olamazdı. Eğer gözlem yapan kişi kendi "kişisel denklem"ini bilmiyor ve bunu çalışmasına yansıtmıyorsa, gözlemleri kaçınılmaz biçimde önyargıların etkisiyle sapma gösterecektir. Fizik alanında bile gözlem yapan bir biliminsanı, karşısındaki olayı etkiler; hele insan psikolojisi ve analiz söz konusu olduğunda bunun kaçınılmaz olduğu bir gerçek. Eğer hangi tipe ait olduğunuzu bilirseniz, kişisel önyargılarınızın durumu etkilemesini bir ölçüde engelleyebilirsiniz ki bu da olumlu sonuçlar doğurur.

Sonuç olarak, Jung'un tipolojisini tıpkı bir pusula kullanıyormuşçasına ele almak gerek: kuramsal açıdan Benlik tüm tipolojik olasılıkları bünyesinde barındırsa da, insanın yaşamda izlediği yolu belirleyen haritayı ve koordinatları

saptamak hiç kuşkusuz faydalı olacaktır. Jung, izlenen bu yolun asla sabit olmadığını kabul ediyordu; her an değişebilirdi. Bu yaklaşım ışığında düşünüldüğünde, insanın kendi psikolojik tipini öğrenmesi onu kısıtlamaz, tam aksine, özgürleştirir; çünkü, böylelikle, insanın önünde bir başka yöntemle varlığından asla haberdar olamayacağı yepyeni güzergâhlar belirebilir.

V. Bölüm

DÜŞLER

Klasik Jungçu analizde düşlerin kullanımı vazgeçilmez bir yere sahiptir. Jung'un düşlere dair kuramsal yaklaşımında da Freud'un büyük bir etkisi olmuştu: ilkin uygulamalı terapiye bir model, sonraysa karşı gelinecek, değiştirilecek ve genişletilecek bir model olmuştu onun için. Dolayısıyla, başlangıç noktamızı, Freud'un düşlere yaklaşımı oluşturmalı.

Freud, uyku esnasında, gündüze ait engellerinden kurtulan yasak arzuların bilince ulaşmaya çalıştığına inanıyordu. Gelgelelim, bu arzuların "yasaklı" doğaları, egonun bunlardan rahatsız olduğunu da gösteriyordu ve dolayısıyla egonun düşleri sonlandırabilme gücü de vardı aslında. Freud'un görüşüne göre bunun gerçekleşmesini engelleyen, düşlerin işleviydi: düşler, egoyu koruyabilmek için kabul edilemez olanı birtakım makul imgelere dönüştürüyor ve böylece uyku durumunun devamını sağlıyorlardı. Freud, *Düşlerin Yorumu*'nda şöyle yazmıştı: "Düşlerin hepsi de insana bir anlamda rahatlık getirir... Görevleri uykuyu sonlandırmak

değil, uzatmaktır. Düşler, uykunun *MUHAFIZLARIDIR* ve asla onu rahatsız etmezler" (s. 330; italikler Freud'un).

Bu koruyucu işlevi yürüten zihinsel uygulamaya "sansür" ya da süper-ego denir. Bu uygulama, yasak arzuyu (Freud'un deyimiyle *örtülü*) farklı bir kılığa sokar ve böylece ego rahatsız olmaz ve düş gören kişi de uyanmaz. Dolayısıyla düşün kendisi aslında gizlenen arzunun *görünür içerik*'idir. Sansüre gelince, örtülü içeriği saklı tutabilmek için *yer değiştirme, yoğunlaşma, sembolleştirme* ve *imgeleştirme* gibi bir dizi yöntem kullanır ve bu savunma amaçlı dönüştürümler düşte görünür olanın tuhaf ve mantık dışı doğalarını açıklayabilir. Hatta Freud bu döngüsel çıkarımlarını daha da ileri götürür ve salt düşlerin doğasındaki tuhaflığın bile sansürün varlığını ve düşlerin gerçek anlamını saklama işlevine sahip olduklarını kanıtladığını ileri sürer.

Freud'un düşleri yorumlama amacı, sansürün yaptığını tersine çevirmekti. Bunun yolu da serbest çağrışım yönteminden geçiyordu: kişi düşünde gördüğü bir imgeyi alır ve hiçbir kısıtlama olmaksızın ona çağrıştırdıklarını bulmaya çalışırdı. Freud şöyle demişti: "Düş çalışmasının yok ettiği bağlantıları yeniden tesis edebilmek için bir yorum sürecine ihtiyacımız var" (*a.g.e.*, s. 422). Bu doğrultuda: "*Düşlerin yorumu, zihnin bilinçdışı etkinliklerini kavrayabilmenin en kestirme yoludur*" (*a.g.e.*, s. 769; italikler Freud'un). Diğer bir deyişle, düş, bir şifredir ve çözülmesi gerekir; sırası karışmış dizelerdir ve onu düzene koymak gerekir; böylece yarattığı imgelerin esas anlamlarına ulaşılabilir.

Freud bu formülleştirmeden tatmin olmuştu; zamanın başlangıcından beri insanın kafasını kurcalayan bir bilmeceyi, yani, düşlerin gerçek anlamını ortaya çıkarma yönte-

mini bulmuştu. Buna öylesine inanıyordu ki 1895 yılında Viyana yakınlarındaki Bellevue Sarayı'na tatil yapmaya gittiğinde, bir gün mermer bir taşa "*24 Temmuz 1895'te bu binada Dr. Sigmund Freud Düşlerin Sırrı'na ulaştı*" diye yazılacağı hayaline kapılmıştı.

Jung, başlangıçta Freud'un yaklaşımına katılıyordu; ancak, çok geçmeden bu yaklaşımdaki kısıtlamaları gördü ve bir bütün olarak psikanalize karşı duyduklarına benzeyen kuşkuları da gittikçe arttı. Freud, düşlerdeki görünür içeriği oluşturan bellek kalıntılarının iki kaynağı olduğu kanısındaydı: bir önceki günün olayları ve çocuklukta yaşananlar. Jung buna katılıyordu, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi ona göre daha fazlası vardı; o, düşlerin çok daha derin bir üçüncü kaynağı olduğu kanısındaydı ki buna kolektif bilinçdışı demişti ve bunun da türümüzün evrimsel tarihinden çıkıp geldiğini ileri sürüyordu. Dahası, Freud'a göre düşlerin üretiminden sorumlu yasaklı arzular, ağırlıklı olarak cinsel bir kökene sahipti. Jung ise düşlerin kapsamının çok daha geniş olduğunu ve insan varoluşunun temel sorunları gibi öğeler barındırdığını düşünüyordu.

Freud'la yollarını ayırdıktan ve bilinçdışıyla yüzleşmesini tamamladıktan sonra, Jung, düşlere dair kendi yaklaşımını geliştirebilme özgürlüğünü bulabildi; ancak bu konularda asla Freud gibi dogmatik bir tutum takınmadı. Hatta fazlasıyla alçakgönüllü davrandığını bile söyleyebiliriz: "Benim düşlere dair bir kuramım yok," diye yazmıştı, "düşlerin nasıl ortaya çıktıklarını bilmiyorum. Ve düşleri ele alış biçimime bir 'metod' demek doğru olur mu, kuşkuluyum" (*TE* XVI, s. 86). Jung, bu iddiadan uzak ifadesine karşın Freud'un düş kuramının temel ilkelerini reddet-

mekten ve yerlerine kendi önermelerini getirmekten de geri kalmadı.

Yalnız şu bir gerçek ki, düş araştırmaları ışığında Freud'un pek çok varsayımı çürütülürken, Jung'un önermeleri zamana karşı direnmeyi sürdürüyor. Örneğin, tüm memelilerin düş gördüklerini ve bebeklerin hem anne karnında, hem de doğumdan sonra zamanlarının çoğunu REM (hızlı göz hareketi) uykusuna ayırdıklarını tespit etmesi; düşlerin, bastırılmış arzuların kılık değiştirmiş bir ifadesinden ibaret olduklarına ve temel işlevlerinin uykunun devamlılığını sağlamak olduğuna dair düşünceleri Freud'u örselemeye yeter. Jung'un da belirttiği gibi, düşlerin psişenin doğal bir ürünü olduğunu, homeostatik ya da kendi kendini düzenleyen bir işlev taşıdıklarını ve kişisel gelişim, uyum ve hayatta kalma becerilerine hizmet eden biyolojik bir buyruğu uyguladıklarını düşünmek akla daha yatkın geliyor.

Jung'un düşlere dair kuramını şu dört ana maddeyle özetleyebiliriz:

1. Düşler, bilinç ve iradeden bağımsız bir biçimde işleyen doğal ve kendiliğinden gerçekleşen hadiselerdir.
2. Düşler hem ereksel, hem de ödünleyicidirler; ödevleri kişiliğin dengesini ve bütünleşmesini desteklemektir.
3. Düşlerde görülen semboller birer gösterge değildir; onlar gerçek sembollerdir ve aşkın bir işlev barındırırlar.
4. Düşlerin iyileştirici gücünü ortaya çıkarmak için "serbest çağrışım"a dayalı yorumlama yerine, *zenginleştirme* ve *aktif imgelem* yöntemlerini kullanmak daha iyi sonuç verir.

Şimdi bu maddelere sırasıyla bakacağız.

Saf doğa

> Düşler, bilinçdışı psişede irade dışı gerçekleşirler; tarafsız ve kendiliğindendirler. Saf bir doğaları vardır; cilalanmamış, hakiki bir gerçekliği yansıtırlar. Dolayısıyla, bilincimiz onu oluşturan temellerden gereğinden fazla uzaklaşarak bir çıkmaza sürüklendiğinde, ezeli insan doğamızın özüne en uygun duruşumuzu bize geri kazandırabilecek yegâne araçlardır onlar (*TE* X, s. 317).

"Onlar bizi kandırmaz, yalan söylemez, hiçbir şeyi çarpıtmaz ya da asla maskelemezler... Onlar her daim egonun bilmediği ya da anlamadığı bir şeyleri ifade etme çabası içindedirler" (*TE* XVII, s. 189). Düş, "bilinçdışının hakiki durumunu sembolik bir formla yansıtan ve kendiliğinden açığa çıkan bir otoportreye benzer" (*TE* VIII, s. 505). Hiç kuşkusuz, ardında yatanları gizlemek için tasarlanmış aldatıcı bir satıh değildir bu:

> Hemen hemen hiçbir evin ön cephesi sahte ya da aldatıcı bir çarpıtma amacı gütmez; aksine, binanın planına göre yapılmıştır ve genellikle binanın iç mimarisine dair bir fikir verir. "Görünür" olan düşsel imge ise düşün ta kendisidir ve içinde, düşün bütünsel anlamını barındırır. İdrarda şeker tespit etmişsem, onun şeker görünümüyle maskelenmiş albümin olduğunu düşünmem. Freud'un "düşlerin ön cephesi" dediği şey, düşün belirsiz karanlığını

ima eder ve kanımca bu tanım kendi kavrayışımızın yetersizliğini yansıtmaktan öte bir şey değil. Düşlerin görünen yüzlerinin sahte olduğunu düşünmemizin tek nedeni, onları anlamıyor oluşumuz (*TE* XVI, s. 319).

Jung, "düşün yorumu onun kendisidir" gibi ifadelerle Talmud'u alıntılamaktan hoşlanırdı. Öyleyse, düşleri yorumlamaya ne gerek vardı? Yorumlama ihtiyacı *örtülü* olmalarından kaynaklanmıyordu; amaç, düşlerde görsel bir "dil"le ifade edilenleri, egonun anlayabileceği bir hale getirmek için söze dökmekti.

"Düşler bütünüyle öznel bir biçimde işler ve düş, düşleyenin aynı anda hem dekor, hem oyuncu, hem suflör, hem yapımcı, hem yazar, hem izleyici, hem de eleştirmen olduğu bir tiyatrodur" (*TE* VIII, s. 509).

> Düşleri, salt bastırılmış arzuların imgesel gerçekleştirimleri olarak görmek, artık geçerliliğini kesinlikle yitirmiştir. Düşlerin kimileri arzuları ve korkuları temsil eder elbette, ama peki ya diğerleri? Düşler mutlak hakikatleri, felsefi ifadeleri, sanrıları, çılgın fantezileri, anıları, planları, beklentileri, tuhaf deneyimleri, hatta telepatik görüleri ve Tanrı bilir daha başka neleri içerebilir (*TE* XVI, s. 317).

Ödünleme işlevi

Jung'un düşlerin ödünleyici bir işlev sergileyerek egobilincin tek taraflı tutumlarını dengelediklerine dair dü-

şüncesi, onun psişik homeostaz kavramıyla da örtüşüyor. Jung'dan s. 103-104 alıntıladığımız pasajı yineleyelim ve devamını getirelim: "Denge kuramını psişik davranışın temel kaidesi olarak düşünebiliriz. Bir tarafta çok az olan, diğer tarafta çok fazlasına yol açar. Benzer bir biçimde, bilinç ve bilinçdışı arasındaki ilinti de denge üzerinden yürür. Bir düşü yorumlamaya giriştiğimizde şu soruyu sormak faydalı olacaktır: Hangi bilinçli tutumu ödünlüyor?" (*TE* XVI, s. 330).

Bu bağlamda, denebilir ki, düşler "bilinç düzeyindeki bilgimize çok önemli bir şey daha katar" ve "bir düş bunu başaramamışsa, bunun nedeni doğru biçimde yorumlanmamış olmasıdır" (*TE* XVI, s. 318). Düşler "psişik dengeyi sağlamak adına her zaman diğer tarafa vurgu yaparlar" (*TE* VII, s. 170).

Jung'un ödünleme kavramını Freud'un arzuları gerçekleştirme kuramının bir uzantısı olarak da düşünebiliriz; öyle ki, her ikisi de düşlerin, daha önce ulaşılmaz ve bilinçdışı olan bir şeylere kapı açtığı konusunda hemfikirdi. Öte yandan, Freud'a göre düşler, gölgenin kılık değiştirerek sansürü atlatmasını ve bilince ulaşmasını sağlayan bir aldatmaca yaratma işlevi görürken; Jung, düşlerin çok değerli bir bilinçdışı potansiyeli kişiliğin tamamının önüne sererek bütünleşmeye hizmet ettiklerini düşünüyordu. Düşlerin içeriklerini gelişmemiş içgüdüsel kökenlere bağlayan Freud'un nedensel ve indirgemeci yaklaşımının aksine, Jung, düşsel içeriğin kaynağını keşfedebilmek için yapıcı ve teleolojik bir tutum benimsedi. Jung'a göre kişisel gelişim (ve terapinin olumlu sonuç vermesi) açısından bir düşün geleceğe yönelik sezdirimleri, daha önce yaşa-

nanlarla ilişkisinden çok daha belirleyiciydi. Bir sembolün geçmişteki izlerini sürdüğünüzde, düş gören kişiyi şimdi ve gelecekte onun verebileceklerinden mahrum bırakmış olursunuz. Ve böylesi imdirgemeci bir tutum, psişik sistemin yaratıcı ve amaca yönelik güçlerini sekteye uğratmaktan başka bir işe yaramaz. "Psikolojik olguları salt nedensel bir yaklaşımla açıklamak mümkün değildir; canlılardır ve yaşamsal süreçle süreklilik teşkil eden vazgeçilmez bir bağları vardır. O nedenle, evrimlerini tamamladıklarını düşünemeyiz; onlar hem evrilmeye, hem de yaratmaya devam ederler" (*TE* VI, s. 717).

Bu bağlamda, düşlerin durmaksızın kendini anlamaya çalışan Benliğin teleolojik buyruklarını yerine getirdiklerini söyleyebiliriz. (*Teleo*, mükemmel ve eksiksiz anlamına gelen *teleos* ve son anlamına gelen *telos* sözcüklerinin bileşimidir; bütünleşme hedefine ulaşma çabasını belirtir.)

Sembolizm

Jung ve Freud ayrılığının en göze çarpan noktası, hiç kuşkusuz, yaradılışları itibarıyla sembolleri algılayış biçimlerindeki farklılıktı. Freud'a göre bir sembol, bilinçdışı bir düşünce, çatışma ya da arzunun mecazi ifadesi ve temsil ettiği düşüncenin hakiki anlamını etkinlikle örterek onun yerine geçen bir oluşumdu: bir kılıç, penisi sembolize ediyordu; kın ise vajinayı ve kılıcı kınına sokmak da cinsel birleşmeyi sembolize ediyordu.

Jung'a gelince, o, Freudyen sembolü bir sembol olarak bile kabul etmiyordu; Freud'unki bir *gösterge*'ydi, çünkü

her zaman, bilinen ya da bilinebilir olan bir şeye göndermede bulunuyor ve sabit bir anlam taşıyordu. Jung'un sembollere bakışı bundan epey farklıydı. Ona göre semboller, daha önce bilinmeyen bir şeyi anlatmaya çalışan canlı varlıklardı; onlar sezgisel düşüncelerdi ve yaratıldıkları anda sembolleşerek en doğru ifadelerine kavuşmuşlardı (*TE* XV, s. 105). O nedenle semboller, "söylediklerinden çok daha fazlasıdırlar" ve "düşünce ve duygularımızı her daim zorlamaya devam edecekler" (*TE* XV, s. 119).

Psişeyi ele alışta ve onun işlevleri söz konusu olduğunda sembolizme dair bu iki farklı yaklaşım, Freud'un indirgemeci ve Jung'un ise teleolojik yöneliminin bir başka ifadesidir. Jung'a göre semboller, kişiliğin gelişmesini sağlayan, çatışmaları çözen ve kutupsal karşıtlıkların aşkınlığını sağlayan, doğal birer gelişim etmenidir. Bu doğrultuda Jung, sembollerin *aşkınsal işlev*'ler barındırdığına ve bir psikolojik durumdan bir diğerine geçişte yardımcı olduklarına inanıyordu. Dolayısıyla, semboller, iyileştirici yönleriyle ve Benliğin bütünlenişine katkılarıyla vazgeçilmez bir yere sahipti. Gerçek olan şu ki, insanı bu dünyada üstün kılan, sembol üretebilen bir hayvan olmasıdır.

Aşkınsal işlevi değerlendirdiğimizde, Jung'un paradokslara olan düşkünlüğü ve *karşıtlar*'ın üretken gücüne hayranlığıyla karşı karşıya geliyoruz hemen. "Karşıtlar, tüm psişik yaşamın silinmez ve vazgeçilmez önkoşullardır," diye yazmıştı (*TE* XIV, s. 206). Temelde hiçbir karşıtlık uzlaşamaz: ancak, herhangi bir çift karşıtlık arasındaki çatışma, psişeyi her ikisini de aşabilecek bir üçüncü olasılık aramaya iten bir gerilim üretir. Kişi eğer bu karşıtların yarattığı kaçınılmaz gerilime dayanmayı öğre-

nebilirse, sorun ortadan kalkacak ve yerini daha üst bir boyuta geçiş alacaktır: iyi ve kötü, sevgi ve nefret, kuşku ve güven uzlaşacak; ardından bilinç ve bilinçdışı, persona ve gölge, ego ve Benlik arasında yeni bir bireşim doğacaktır. Bu tür uzlaşılara ne mantığımızla, ne de aklımızla ulaşabiliriz; bunun tek yolu *sembollerin aşkınsal işlevi*'ni kullanmaktan geçer.

O nedenle, semboller üzerine yaratıcı çalışmalar yapmak, başarılı bir kişisel gelişimin ve terapinin anahtarıdır.

Yorumlama

Jung, bir düşü ele aldığında yorumlamaya geçmeden önce "zenginleştirme" yöntemini uygulardı – düşün havasını soluyarak, imgelerin ve sembollerin ayrıntılarına ek olarak onun ruh halini tespit etmek ve *düşsel deneyimi zenginleştirmek* anlamına geliyordu bu. O zaman, bilinç üzerinde yarattığı etkinin alanı daha da genişleyebiliyordu.

Her sembol, hakkında söylenebileceklerden çok daha fazlasını kapsar; bu nedenle onu kökenlerine "indirgemek" doğru olmaz; bize söylemek istediklerini arketipik açıdan incelemek gerekir. Düşleri bir dizi akılcı ifade haline dönüştürmek yerine, içeriğindeki sembolleri *tavaf* (çevresini dolanmalı) etmeli ve böylelikle onların farklı cephelerini bilincin de görebilmesini sağlamalı. Kişisel çağrışımları elbette dikkate alınmalı, ancak salt böyle yaparak düşlerin esas amaçlarının önüne set çekmiş oluruz ve bize verebilecekleri kısıtlanır.

En iyi hatırladığımız düşler bile parça parçadır ya da kısa sahnelerden ibarettir; yine de, pek çoğunun anlattığı bir öyküsü vardır ve perdede kişiye özel bir drama sergilenir. Jung, bu dramalarda dört farklı perdeden oluşan belirgin bir yapının ayrımına varmıştı: (1) *serimleme* ki bu evrede rol alan karakterlere ek olarak, oyunun geçtiği mekân ve sıklıkla da zaman gösterilir; (2) kurgunun *gelişimi* ki burada işler karışır ve "kişinin bundan sonra ne olacağını bilememesi nedeniyle belirgin bir gerilim oluşur"; (3) *zirve* ya da *dönüm noktası* ki bu aşamada "sonucu belirleyen bir olay gerçekleşir ya da bir şeyler bütünüyle değişir" ve son olarak da (4) *kırılma anı*, yani, düşsel işleyişin yargısı, çözümü ya da sonucu gelir.

Bir örnek verirsek, bu hususları daha iyi anlayabiliriz.

> İsviçre-Avusturya sınırında, dağlık bir bölgedeydim. Akşama doğruydu ve üstünde Avusturya İmparatorluğu'na ait üniformasıyla, yaşlı bir gümrük memuru gördüm [1. perde: *serimleme*]. Omuzları çökmüş gibiydi ve bana aldırış etmeden yanımdan geçip gitti. Hali pek melankolik ya da mutsuzmuş gibi değildi aslında; daha çok bir şeye canı sıkılmış gibiydi [2. perde: *gelişim*]. Çevrede başkaları da vardı ve birisi bana yaşlı adamın aslında orada olmadığını, yıllar önce ölen gümrük memurunun hayaleti olduğunu söylemişti [3. perde: *dönüm noktası*]. "O da bir türlü tam olarak ölemeyenlerden biri" [4. perde: *kırılma anı*] (*ADD* 158).

Düş burada bitmiyor; benzer bir öykü bu kez farklı bir yerde çıkıyor düşleyenin karşısına: kendini bir şehirde buluyor.

Şimdi de Basel'deydim ama bir yandan da bir İtalyan şehrine benziyordu burası; Bergamo olabilir. Mevsimlerden yazdı; güneş tam tepedeydi ve her yeri yoğun bir ışık seli kaplamıştı [*Serimleme*]. Büyük bir kalabalığın bana doğru aktığını gördüm. Dükkânların kapanmak üzere olduklarını biliyordum ve insanlar yemek yemek için evlerine dağılıyorlardı [*Gelişim*]. Bu insan selinin tam ortasında tepeden tırnağa zırh kuşanmış bir şövalye yürüyordu. Bana doğru basamakları çıkmaya başladı. Başında, yalnızca gözlerini açıkta bırakan bir miğfer ve üzerinde de zincirden bir zırh vardı. Zırhın üzerine, arkasında ve önünde kızıl bir haç olan, dokuma işi beyaz bir tünik giymişti [*Dönüm noktası*]... Kendime neden bu hayaletin bana göründüğünü sordum ve sonra sanki biri bu sorumu yanıtladı – oysa etrafta konuşabilecek hiç kimse yoktu: "Evet, bu hayalet buraların müdavimlerinden. Şövalye her gün saat on iki ve bir arası buradan geçer ve bu epeydir böyle (yüzyıllardan beri böyle olduğunu anlamıştım); herkes de bunu bilir" [*Kırılma anı*] (*ADD* 160).

Bu düşün bütününe baktığımızda, gözümüze ilk çarpan şey, canı sıkkın, silik gümrük memuruyla Ortaçağ'dan çıkıp gelmiş şövalyenin olağandışı ve gerçeküstü varlığı arasındaki keskin tezatla birlikte, düşün genel havasının ve imgeleminin insanı kavrayıveren muazzam nitelikleri. Düşün İsviçre-Avusturya sınırında başlamasının özel bir anlamı olmalı; gümrük memurunun giysileri, görünümü ve tavrının da öyle. Neden orada olmamalı ve ölmeyi neden becerememiş? Çoktan ölmüş olması gereken şövalye neden modern bir şehrin sokaklarında gezinirken görülü-

yor? İlki önemini yitirmiş, yaşlı ve bitkin biriyken, ikincisi arketipik bir imgenin –parıldayan zırhıyla bir şövalye– yoğun canlılığını taşıyor. Peki, bunun anlamı ne?

Jungçu terapide bir düşe genellikle üç aşamada yaklaşılır. İlkinde amaç, düşün sahibinin yaşamında düşün bağlamını saptayabilmektir; böylelikle, salt kişisel bir niteliği olup olmadığı anlaşılır. Ardından, düşün kültürel bağlamını belirlemek gerekir; çünkü, düşleyen kişinin yaşadığı zaman ve sosyal çevre düşleri muhakkak etkiler. Son olarak, arketipik içerik saptanır; böylelikle düşü tüm insanlığın yaşamı bağlamında bir çerçeveye oturtabiliriz. Ne de olsa, en yoğun düzeydeki düşler, türümüzün kadim deneyimleriyle aramızda bir halka görevi görür.

İş uygulamaya gelince, bu aşamaları birbirlerinden ayırmak nadiren mümkün olabilir; çünkü, deneyimlerimizin kişisel, kültürel ve arketipik öğeleri ve bunlara getirdiğimiz yorumlar sürekli etkileşim halindedir. Yine de, biz, Jung'un düşündeki öğeleri incelerken daha anlaşılır olabilmek adına, kaçınılmaz kesişmelerini göz ardı ederek aşağıdaki üç aşamayı kullanacağız.

Kişisel bağlam

Kişisel bağlamın çoğunu daha önce açığa çıkarmıştık zaten: Jung bu düşü, Freud'la olan dostluğu sona erdikten kısa bir süre sonra görmüştü. Daha kesin olmak gerekirse, Jung tam o dönemde, Freud'un tepki göstermesinden kaygılandığı düşüncelerini yansıttığı *Libidonun Dönüşümleri ve Sembolleri* (*TE* V, *Dönüşümün Sembolleri*) adlı kitabı

üzerinde çalışıyordu. Jung, serbest çağrışım yönteminin Freud gibi sınırsızca kullanılmasını benimsemiyordu; bu nedenle, bu düşüne dair çağrışımlar kısa ve özdü. Jung'a göre çağrışım yöntemi ancak düşte görülen imgeler üzerinde uygulandığında yorumlama işi kolaylaşıyordu. Oysa, Freudyen serbest çağrışım, Jung'a göre düşü deneyimleyen kişiyi düşten uzaklaştırıyor, her daim çocukluk dönemi komplekslerine geri götürüyor ve bu da çalışmanın esas hedefini zedeliyordu.

Gümrük sözcüğü Jung'a hemen "sansür"ü çağrıştırmıştı; *sınır* ise bilincin ve bilinçdışının ayrılmasını akla getiriyordu ki bu aynı zamanda kendi düşünceleri ve Freud'un düşünceleri arasındaki sınırı da çağrıştırıyordu.

Jung şövalyeyi şöyle yorumlamış:

> Nasıl hissettiğimi tahmin etmek zor değil: modern bir şehrin ortasında, öğle vakti kalabalığı arasında bir Haçlı askerinin aniden üzerime doğru geldiğini düşününce. Bana asıl tuhaf gelen ise, etrafta yürüyen pek çok insanın onu fark etmemiş olmasıydı... Sanki ben hariç herkes için görünmezdi... Düşü gördüğüm esnada bile onun yirminci yüzyıla ait olmadığını biliyordum. O, simyanın ortaya çıktığı ve Kutsal Kâse'nin arandığı bir dönemden geliyordu. Bu Kâse'ye dair öyküleri ilk kez on beş yaşımda okumuştum ve o günden beri de benim için hep önemli olmuşlardı. İçimden bir ses, bu öykülerin ardında çok daha büyük bir gizemin saklı olduğunu söylerdi hep. Dolayısıyla, düşümde Kâse'nin peşine düşen şövalyelerin dünyasına gitmem doğaldı – bir yandan da bunun, Freud'unkiyle hiçbir benzer yanı olmayan, benim dünyam olduğundan

emindim. Tüm varlığımla yaşamın sıradanlığını dağıtabilecek, hâlâ bilinmeyen bir şeyi arıyordum (*ADD* 158-61).

Kültürel bağlam

Anlaşmalı bir sınır çizgisi iki devleti ayırır: düşlerin mantığına göre düşündüğümüzdeyse, bunun zihinsel ya da ulusal bir sınır olup olmaması bir şey değiştirmez. Burada asıl dikkat etmemiz gereken, Freud'un Avusturya ve Jung'un da İsviçre kökenli olması ve Freud'un resmi bir "imparatorluk" görevlisi olarak sınırda devriye gezmesidir. Sınır geçişlerinde kişisel eşyalar denetlenir, bavullar açılır ve kaçak mal olup olmadığı kontrol edilir; pasaportlar incelenerek kimlik bilgileri doğrulanır ve tüm bunları da bir gümrük memuru yapar. Peki, bu (bilinç ve bilinçdışını ayıran sınır) gerçekten de psikanalizin temel meselesiyle bağlantılı mı; ya da düşün sahibinin aslında yıkıcı ve kabul edilemez kimi düşünceler barındırdığından kuşkulanan ve bu nedenle aksileşen, sinirlenen ve üzülen usta analist Freud'la nasıl bir ilgisi var? Jung'un bu düş üzerine kafa yorarken bu bağlantıyı kurduğundan emin olabiliriz. Ancak, şu soruyu sormadan da edememişti: Freud'u neden bir gümrük memurunun hayaleti olarak görmüştü? "Gerçekten de Freud'un ima ettiği gibi onun ölümünü arzuluyor olabilir miydim?" Buna aklı yatmıyordu; çünkü böyle bir şeyi istemesi için ortada hiçbir neden yoktu. Daha çok, bilinç düzeyinde Freud'a karşı aşırıya kaçan itaatkâr tutumunun ödünlenmesi ve düzeltilmesi olarak görüyordu bunu. Bu düş ona Freud'la olan ilişki-

sinde daha eleştirel olmasını ve daha sağlam durmasını öğütlüyordu.

Düşün ikinci bölümündeki Basel ve İtalya karışıklığı muhtemelen yine Basel doğumlu Jacob Burckhardt'ın Rönesans İtalyası ve Basel arasında kurduğu bağlantıdan kaynaklanıyordu. Bu, aşkın ve animanın; Dante ve Beatrice'nin; Petrarca ve Laura'nın; sanatın ve yeniden doğan insan ruhunun İtalyası'ydı. Güneş tam tepedeyken dükkânlarından çıkıp evlerine dağılan insanlar, akla, Jung'un tanımladığı ve orta yaşa atfettiği *enantiodromia*'yı getiriyordu: "Güneşin zirveye ulaştığı an, batmaya da başladığı andır. Bu da, şafakla birlikte gelen tüm ideallerin ve değerlerin de batmaya başlaması anlamına gelir." Yaşamın ilk yarısı "elde etmek ve harcamak"la geçer; oysa artık tüm dükkânlar kapalıdır ve bu süreç sona ermiştir. Peki, gelecek neler getirebilir? Yanıt, geleceğin değil, ama geçmişin derinliklerinden gelen Hıristiyan bir centilmen, cesur bir savaşçı ve arketipik bir şahsiyet olan zırhla kuşanmış sıradışı şövalye figüründe saklı. Jung'a göre simyanın başlangıcını ve Kutsal Kâse efsanesinin doğuşunu simgeleyen bu figür on ikinci yüzyıla aitti.

Arketipik bağlam

Bu düşte en fazla önem taşıyan arketipik imgeler, miğfer (Kâse), şövalye/savaşçı ve haçtır. Bunlar da sırasıyla, yaşlı ve ölmek üzere olan kral, yaralı şifacı ve şaman/büyücü gibi arketipik kavramları çağrıştırıyor.

Efsanaye göre, Kutsal Kâse, hem İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde kullandığı, hem de Aramatyalı Yusuf'un çar-

mıha gerilen Kurtarıcı'nın akan kanını sakladığı kap olarak bilinir. O nedenle, Hıristiyan âleminde en kıymetli obje olarak kabul görür. Oysa, mucizevi kap teması Hıristiyanlıktan çok daha önceye dayanır. Kâse ya da kap kimilerine göre aslında mucizevi ve yaşam yaratan bir dönüşümün gerçekleştiği bir rahim ve dişiliğin sembolüydü ki Freud da kesinlikle bu yoruma katılırdı. Kap ya da *vas* (Lat. kap, ç.n.) kadim Çin'de başlayan simya geleneğinde merkezi bir öneme sahipti ve Jung'un da altını çizdiği üzere 12. yüzyılda ulaşmıştı Avrupa'ya. Jung'un kendine yakın bulduğu Gnostikler de ilk tanrılardan birinin insanlığa bir *krater*, bir karıştırma kabı armağan ettiğine ve ruhsal dönüşüme ihtiyacı olanların da bu kaba daldırıldığına inanıyorlardı. Görünen o ki, bu Gnostik geleneğin Avrupa simyasına girişi, ilk ve en önemli simyacılardan biri olan ve sonraları Jung'un da oldukça ilgisini çeken Panopolisli Zosimos'un etkisiyle olmuştu. Ortaçağ mistikleri kabı ruhun sembolü olarak görüyor ve İlahi Lütufla tekrar tekrar doldurulması gerektiğine inanıyorlardı.

İngiltere ve Kral Arthur'un Yuvarlak Masa Şövalyeleri'yle Kutsal Kâse arasındaki bağlantıyı kuran ise ünlü büyücü, şaman ve Kelt mitolojisinde bir ozan olarak geçen Merlin'den başkası değildi. Merlin, masum bir bakireyle bir iblisin yasak ilişkisinden doğmuştu ve dolayısıyla İsa figürüne karşıt bir denge oluşturuyordu. Merlin büyücülüğünün ilk yıllarında iki ejderhanın mücadelesine başkanlık etmişti. Bu dövüşün sonunda işgalci Kral Vertigier tahttan indirildi ve yerine Merlin'in Kutsal Kâse'nin sırrını verdiği ve bir Üçüncü Masa oluşturmasını söylediği Kral Uter geçti. İlk masa, Son Akşam Yemeği'ne aitti; İkinci-

si, Aramatyalı Yusuf'un Kâse'yi koyduğu masaydı ve kare şeklindeydi; Kral Uter'in sağlaması gereken Üçüncü Masa ise *yuvarlak* olmalıydı. Karenin yuvarlağa dönüşmesi, *mandala* tasarımlarının en önemli esasıdır ve Benliğin tam olarak kavranmasını ve bütünlüğün yakalanmasını sembolize eder. Bu bağlamda, Kutsal Kâse arayışı, *sub specie aeternitatis* (Lat. sonsuzluk bağlamında, ç.n.) bütünleşmeye ulaşma çabasını karşılar.

Jung, yaşamı boyunca Kutsal Kâse efsanesine ilgi duydu. Gençliğinde Malory'yi, Froissart'ı okumuştu ve en sevdiği müzik Wagner'den *Parsifal*'di. Eğer karısı büyük bir şevkle bu araştırmayı kendi üzerine almak istemeseydi, Kutsal Kâse'yle de en az simyayla olduğu kadar ilgilenebilirdi. Gördüğü bu düşle bağlantısına gelince, kap dışında efsanenin en ilgi çekici yönü, "yaşlı hasta kral" teması, yani Amfortas'tı. Yunan mitolojisindeki Khairon gibi Amfortas'ın da bedeninde iyileşmeyen bir yara vardı; ilginç olan ise yaranın yeriydi: Ya uyluğunda ya da jenital bölgesindeydi. Amfortas'ın yarası cinsel bir yaraydı; yani cinsel bir sorun yaşıyordu. Arzusu tahtını Parsifal'e devretmekti; tıpkı Freud'un yerini Jung'a devretmek istemesi gibi, ancak Parsifal ondan Kâse'yi göstermesini isteyene dek bu mümkün olmadı.

Jung, Amfortas'ı Freud'la değil de, Freud'un psikolojik öncülü olan kendi babasıyla ilişkilendirmişti aslında: "Babam hafızamda Amfortas'ınki gibi bir yaradan mustarip, asla iyileşemeyen bir 'balıkçı kral' –simyacıların çare bulmaya çalıştığı Hıristiyan çilesi– olarak yer etmişti. Ben, yani bu 'budala' Parsifal de, çocukluğum boyunca bu hastalığa tanıklık etmiş; tıpkı Parsifal gibi sezmekten öteye

gidememiş ve söyleyecek bir söz bulamamıştım" (*ADD* 205).

Freud da aslında tam bir "balıkçı kral" vakasıydı ve Jung da ona bir şeyler söyleyebilme konusunda Parsifal'den daha becerikli değildi; seks tanrısına hizmetlerinden ötürü onu asla sorgulayamıyordu. Dostluklarının süresini uzatan da bu suskunluk olmuştu zaten.

> Freud'un kişiliğinin güçlü tesiri altında olduğum zamanlarda kendi yargılarımı elden geldiğince bir kenara itiyor ve kendimi onu eleştirmekten alıkoyuyordum. Onunla birlikte çalışabilmenin bir önkoşuluydu bu. Kendime, "Freud senden çok daha bilgili ve deneyimli. Şu an için sadece dinle ve ondan bir şeyler öğrenmeye çalış," diyordum. Sonra, düşümde onu Avusturya İmparatorluğu'nun huysuz bir görevlisi, bir hayalet olarak ortalarda dolaşan çoktan ölmüş bir gümrük memuru olarak gördüm! (*ADD* 159)

Bu arada, haçın sembolizasyonuna daha detaylı eğilmemiz gerekiyor: Haç, mandaladaki temel noktalara karşılık gelmenin yanında, Hıristiyanlıkta bütünlüğün sembolü olarak görülür; acı çekme yoluyla karşıtların uzlaşmasını ve insanın Tanrı'ya kefaretini ödemesini temsil eder ve İsa'nın bütünleşmesini anımsatır. Haç, bir insan olarak kendi yazgımıza boyun eğişimizi ifade eder ve Hıristiyanlar gibi simyacılar da bunu doğrular.

> İnsan doğasının temel uyuşmazlığına boyun eğmek, psişenin de kendi içinde farklı gayeleri olduğu gerçeğini

kabul etmemizi gerektirir. Simya öğretisine göre gerilim dört taraflıdır ve dört karşıt elementi temsil eden bir haç oluşturur. Bu dörtlü birlik, tüm karşıtlıkların asgari bir temsilidir. "Haç" çekilen acıya verilen biçimdir; psişik gerçekliği ifade eder ve haç taşımak da simyacının çalışmalarında bulduğu bütünlüğü ve tutkuyu sembolize etmek için oldukça uygundur (*TE* XVI, s. 523).

Yalnız Haçlı, savaşmaya giden Hıristiyan bir askerdir. Gerçekleştirmek zorunda olduğu bir amacı, bir yazgısı vardır. Jung'un bir Hıristiyan olarak değil, ama bir insan olarak neye dönüşeceğinin imgesidir bu. Jung yaşamının sonlarına doğru, "Başkalarından daha çok şey bilen birinin yalnız kalması kaçınılmaz," diye yazmıştı.

İçimde bir şeytan vardı sanki... Gücüne karşı koyamıyordum... Bir şeyi elde ettim mi durmasını bilmiyordum. Acele etmeli ve görülerimin hızına yetişmeliydim. Çağdaşlarım bu görülerimi kavrayamadıkları için, onlara göre telaşla ileri atılan bir budala gibiydim... İnsanlara karşı yoğun bir ilgi duymaya başlamıştım; ancak, içyüzlerini gördüğüm an büyü kayboluyordu. Bu şekilde pek çok düşman edinmiştim. Yaratıcı bir insanın kendi hayatı üzerinde pek az gücü olur. Özgür değildir. İçindeki şeytanın elinde bir tutsaktır o... Bu esaret duygusu bana hep büyük bir ıstırap verdi. Sık sık kendimi bir muharebe meydanındaymış gibi hissederdim ve kendi kendime şöyle derdim: "İşte, şimdi düştün sevgili can yoldaşım, fakat ayağa kalkmak ve devam etmek zorundasın." (*ADD* 328-9)

Jung'un düşleri yorumlama biçiminin, hatırı sayılır bir bilgi birikimi yanında, sembolik anlamlandırma yetisi gerektiren ve daldan dala atlayan bir süreç olduğunu sanırım okur buraya kadar anlamıştır. Esas mesaja ulaşabilmek için yorumlamadan çok daha fazlasına ihtiyaç var. Ancak bu vakada işin özeti aslında şu: "Freud'dan kurtul ve kendi yoluna git."

Bir tıp öğrencisi olmadan önce arkeoloji eğitimi alıp almamayı düşünen Jung'un bu alana duyduğu ilgi asla kaybolmadı. Sık sık, bir düşe nasıl şifreli bir metinmiş gibi yaklaştığını ve bu uğraşısında nasıl tüm arkeolojik içgüdülerini kullandığını dile getirirdi. Kişi, bir düşün içeriğini değerlendirebilme konumuna gelebilmek için öncelikle düşteki kişisel, kültürel ve arketipik temelleri kazarak ortaya çıkarmalıydı. Daha sonra, bu kazı alanının şöyle bir etrafını dolaştığında, düşün mimarisinin de açığa çıktığını görebilecekti ve beraberinde bu yapının mimarının neyi amaçladığını ve bu yaratıcı enerjinin ne yöne aktığını da. Elemek, sınıflandırmak ve karşılaştırma yapmak oldukça hassas bir süreç ve çok fazla sezgi gücü gerektirir: Kazı esnasında düşe bir zarar vermeden atmosferini yakalamalı ve verdiği mesaja kesinlikle el sürülmemelidir.

Jung, aynı kişiye ait bir dizi düşü incelediğinde, kişinin yaşamında önem teşkil eden temaların tekrarlanma eğiliminde olduklarını bulgulamıştı. Jung, 1938'de Hindistan'da olduğu sırada gördüğü bir düşte Kutsal Kâse temasına geri dönmüştü ve tıpkı Haçlı askerini gördüğü düş gibi, bu düş de onu kayalık bir burun üzerine inşa edilmiş kale fantezisini yaşadığı çocukluğuna götürüyordu. Düşünde kendini Zürih'ten bir grup arkadaşı ve tanıdığıy-

la birlikte İngiltere'nin güney kıyılarında bilinmeyen bir adada bulmuştu. Uzun ve dar bir adaydı bu; güney ucundaki kayalık bölgede de Ortaçağ'a ait bir kale yükseliyordu. "Karşımızda, girişinden içerideki geniş taş merdivenlerini görebildiğimiz görkemli bir *beffroi* (Fr. çan kulesi, ç.n.) yükseliyordu; hatta bu merdivenlerin sütunlu bir salona çıktığını bile görebiliyorduk. Salon mumlarla belli belirsiz aydınlatılmıştı. Bu kalenin Kutsal Kâse'nin kalesi olduğunu ve bu gece burada 'Kutsal Kâse töreni'nin gerçekleşeceğini anlamıştım..." (*ADD* 262).

Şövalyenin, Kutsal Kâse'nin ve Merlin'in olduğu dünya Freud'un değil, onun dünyasıydı – bakır sütunuyla ve simya laboratuvarıyla kayalıklara inşa edilmiş kalenin dünyası. Modern dünyanın sıkıntısı ve nevrozun kaynağı da, bastırılmış cinsellikten öte, "ruhun yitirilmesi" ve kutsal olanı algılamadaki yetersizlikti. Freud'un kutsalı tek bir temel içgüdüde, yani cinsellikte araması ise toplumun çektiği sıkıntıları aslında daha da ağırlaştırıyordu. Avrupa ruhunun en soylu ifadelerinden olan şövalye ideali göz ardı ediliyordu. Şövalyenin Kutsal Ödevi, Hıristiyanlık sonrası medeniyetimizin "çorak ülke"sinde yozlaşmıştı.

Aynı tema, kendisini Merovenj döneminden kalma lahitler arasında bulduğu bir düşle yinelenmişti. Düşün devamında sekizinci yüzyıla ait ölülerin arasından geçerek on ikinci yüzyıla ait mezarlara ulaşmıştı. Burada bir naaşın önünde durup ona bakmıştı: "Zincirden zırh kuşanmış bir Haçlı askeriydi ve elleri göğsünde birleşmişti. Sanki tahtadan oyulmuş gibi bir görünüşü vardı. Fakat aniden sol elindeki bir parmağın hafifçe kıpırdadığını gördüm" (*ADD* 167).

Jung'un bilinçdışında hâlâ canlı olan şövalye ona, can çekişen Freud figüründen, bu huysuz gümrük memurundan uzaklaşmasını sağlayacak ve onu geçmişten kurtarıp geleceğe taşıyacak bir yol sunmuştu. Öte yandan hem geçmiş, hem de gelecek, bütünlüğü, arınmayı ve Tanrı'ya ödenecek kefareti simgeleyen bir Hıristiyan sembolüyle (Haçlı askerinin önünde ve arkasında yer alan kızıl haç) imlenmişti. Çevresini saran insanların ilgisizliğine rağmen, kendi "küçük ışık" kaynağının titrek aydınlığından aldığı destekle ve onu anlayan birkaç kişiyle çevrili kendi Yuvarlak Masa'sıyla, tıpkı şövalyenin yaptığı gibi, yoluna devam etmeliydi.

VI. Bölüm

TERAPİ

Jungçu analizin getirdiği büyük dönüşümü eksiksizce ifade edebilmemiz ya da uygulamasının temellerini oluşturan ilkelerin genel hatlarının ötesine geçebilmemiz için tek bir bölümün yeterli olması mümkün değil. Yine de, bu taşın altına elimizi koymamız gerekiyor; çünkü, onun adına devam ettirilen analiz ekolü, Jung'un kültürümüze bıraktığı en önemli miras.

Jung'un getirdiği yenilikler kendi ekolünün ötesine geçen bir etki alanına sahipti ve bu etkinin hem insani, hem de müşfik bir yönü olduğuna hiç kuşku yok. İlk dönemdeki tasarılarının esas kaynağı, daha önce de değindiğimiz üzere, kendi "yaratıcı hastalık"ı olmuştu; fakat bunlar aynı zamanda bir divanın ardında sessizce ve mesafeyle oturarak, arada *ex cathedra* (Lat. yetkeyle, ç.n.) bir edayla bazı beyanlarda ve yorumlarda bulunarak ve tüm bu süreçte hastanın çektiği sıkıntılardan ve acılardan kendini yalıtarak işleyen Freudyen analizin stereotipliğine karşı bir tepkiydi de. Jung, tam tersine, analizin, iki insan arasında eşit ve karşılıklı bir etki-

leşimle sürdürülen *eytişimsel* bir yöntem olması gerektiğine dair köktenci bir öneri getirdi. Bu düşüncesini ilk kez ortaya attığında devrimsel bir etki yaratmış olsa da, zaman içinde pek çok ekolden psikoterapist bu modelin etkisine girmişti bile ve büyük bir kısmı da bu etkiyi yaratan kişinin aslında Jung olduğunun farkında değildi.

Jung'un psikoterapi uygulamalarına yaptığı katkılara dört başlık altında bakarsak daha anlaşılır olacak: (1) akıl hastalığına yaklaşımı, (2) hastalarına karşı tutumu, (3) tedavide savunduğu ilkeler ve yöntemler, (4) terapistin rolüne dair görüşleri.

Hastalık

Jung, akıl hastalığına yaklaşımını bir çerçeveye oturtabilmek için, salt Freudyen analiz anlayışına değil, aynı zamanda geleneksel psikiyatride o günlerde ve bir ölçüde günümüzde de hüküm süren düşüncelere de karşı çıktı. Gerçek şu ki, Jung'un deneyimleri çok daha engindi ve bakış açısı bu alanda çalışan diğer uygulayıcılara oranla çok daha genişti. Freud ise savlarını yalnızca, çoğu histeriden (günümüzde pek görülmeyen ancak 19. yüzyılın sonlarında çok yaygın bir durum) mustarip kadınlardan oluşan Avusturyalı küçük ve üst-orta sınıf bir hasta grubu üzerinde denemiş ve doğrulamıştı (kendine göre). Öte yandan, Jung'un en azından başlangıçta hem her kesimden, hem de Krafft-Ebing'in *Psikiyatri Ders Kitabı*'nda tanımlanan her durumdan hastası olmuştu. Dahası, Jung tasarladığı düzenlemeleri salt kendisine ve hastalarına dayandırma-

mış, aynı zamanda mitler üzerine yaptığı kapsamlı araştırmalarla, karşılaştırmalı din incelemeleriyle ve antropolojik bilgilerle de desteklemiş; sınıf, ırk ve inanç farkı gözetmeksizin tüm insanlar için geçerli olabilecek evrensel hakikati bulabilmek adına üstün bir gayret göstermişti. En önemlisi, sonuna dek dogmatik biri olmamayı başarmıştı. 1951 yılında, İngiliz meslektaşı E. A. Bennet ona *British Medical Journal* için kendisiyle ilgili bir makale yazdığını söylediğinde Jung ona hemen şu yanıtı vermişti: "Yeter ki hiçbir dogmam olmadığını, hâlâ açık görüşlü olduğumu ve hiçbir düşüncemin sabit olmadığını açıkça belirt; onun dışında ne istersen yazabilirsin."

Henüz Burghölzli'de Bleuler'in yardımcılığını yaptığı dönemde bile akıl hastalığına karşı açık fikirli ve insancıl yaklaşımı belirgindi. Jung, daha önce de değindiğimiz üzere, o dönemin pek çok psikiyatristinin aksine, hastalarının ona anlattıklarını, ne kadar çılgınca ya da sanrısal olursa olsunlar, buna aldırmadan can kulağıyla dinliyordu. Çok sonra şöyle yazacaktı:

> Pek çok psikiyatrik vakada, hastanın daha önce dile getirilmemiş ve istisnasız hiç kimsenin bilmediği bir öyküsü vardır. Bana göre, terapinin gerçek anlamda başlayabilmesi için, öncelikle bu bütünüyle kişisel öyküyü soruşturmak gerekir. Hastayı ağırlığıyla ezen bu öykü, onun biricik sırrıdır. Şayet bu öykünün sır perdesini aralayabilirsem, tedaviye giden yolu da açabilirim... Terapide çözülmesi gereken sorun salt belirtiler değil, kişiliğin bütünüdür. Dolayısıyla sorularımız kişiliğin tümüne yönelik olmalıdır (*ADD* 118).

Jung, psikozlu hastalarının ona anlattıklarına istinaden şöyle der:

> Paranoyakça düşüncelerin ve sanrıların bir anlamları olduğunu kavramıştım. Psikozun ardında her zaman bir kişilik, bir hayat hikâyesi, kimi umutlar ve arzular yatıyordu. Eğer bunları anlayamıyorsak, hata bizde. Daha sonra anladım ki, kişiliğin genel psikolojisi, psikozun içinde saklıydı ve burada bile, öteden beri var olan, insana ait çelişkiler çıkıyordu karşımıza. Hastalar donuk, kayıtsız ya da zekâ özürlü gibi görünseler de, zihinlerinde tahminimizden çok daha fazlası ve dahası bunların belirgin bir anlamları vardı. Akıl hastasının zihninin derinliklerine indiğimizde yeni ve bilinmeyen hiçbir şey keşfetmiyorduk; karşımıza çıkan kendi doğamızın kökleriydi (*ADD* 127).

Nevroz söz konusu olduğunda ise bu yaklaşım daha bir isabetlidir: "Nevrotiklerin psişik süreçleri normal dediğimiz kişilerden pek az farklıdır – zaten hangimiz nevrotik olmadığını söyleyebilir ki?" (*TE* VIII, s. 667)

Jung, Burghölzli'de psikiyatrik teşhisin tüm inceliklerini öğrenmiş olmasına karşın, izlenen yöntemlerin uygulamada yeterli olmadıklarını sezmişti: "Klinik teşhisler doktor açısından önemlidir, çünkü ona belli bir yönelim kazandırırlar. Oysa, bu, hastalara pek fayda sağlamaz. Burada can alıcı olan, öykünün kendisidir. Bir tek onun vasıtasıyla insanın altyapısı ve acıları meydana çıkabilir ve terapi de ancak o noktadan sonra başlayabilir" (*ADD* 124).

Genel psikiyatride bugüne dek etkisini sürdüren eski patolojik yaklaşım akıl hastalığını, her biri kesin ve açık

klinik birer betimlemeden meydana gelen belirgin "oluşumlar" olarak tanımlar. Jung, bunun bir dereceye kadar doğru bir yaklaşım olduğunu, ancak esas olmayan tüm unsurları öne çekerken en önemli unsurun göz ardı edilmesi gibi bir sakınca doğurduğunu düşünüyordu: "Bu tür hastalıkların her biri bütünüyle kendine özgü birer hadisedir" (*TE* XVII, s. 203).

Genel bir çerçevede değerlendirildiğinde şizofreninin (psikoz) ve histerinin (nevroz) iki temel tutum tipine özgü aşırı ifadeler olduğuna inanıyordu – libidonun dış gerçeklikten kendini geri çekmesine neden olan aşırı içedönüklük sonucunda, kişi, salt fantezilerden ve arketipik imgelerden oluşan ve sadece kendine ait bir dünyaya kapanıyordu; aşırı dışadönüklük ise kişiyi içsel bütünlükten uzaklaştırarak sosyal ilişkileriyle ilgili abartılı kaygılar duymasına yol açıyordu. Diğer bir deyişle, şizofren kendi bilinçdışında, nevrotik ise kendi personasında yaşıyordu.

Dolayısıyla, kapsamlı bir kavramsal bağlam doğrultusunda düşünüldüğünde, akıl sağlığı ve akıl hastalığı, bireyin kişisel gereksinimleri ve topluluğun beklentileri arasında seyreden homeostatik denge ya da dengesizlik sonucu ortaya çıkıyor diyebiliriz. İnsanları nevrotikleştiren, içlerinde yaşadıkları bölünmelerdir; bilinç ve bilinçdışı işlevler homeostatik dengelerini artık yitirmişlerdir. Bu "bilinçdışıyla ittifakın bozulması" durumu "insanın kökleriyle ya da içgüdüleriyle ilişkisini kaybetmesiyle eşdeğerdedir". Öte yandan, "eğer bu işlevin, ki ben buna aşkınsal işlev diyorum, tekrar harekete geçmesini sağlayabilirsek, uyumsuzluk ortadan kalkar ve böylelikle bilinçdışının yararlı yönlerine nail olabiliriz. İşte, o zaman insan, bilinçdışının

verdiği cesaretle ve yardımla cömert doğanın zenginliklerine erişebilir" (*TE* XIV, s. 502).

Jung'un asıl meselesinin bireyin içsel psişik yaşamı olduğu bir gerçek; ne var ki, toplumun beklentilerine de uyum sağlanması gerektiğini göz ardı etmemişti:

> Öyleyse, psikolojik (klinik olan değil) bir bakış açısından bakarsak eğer, psikonevrozu iki ana gruba ayırabiliriz: Biri, bireysel açıdan az gelişmiş olan kolektifler, diğeri de kolektif uyumları körelmiş bireyseller. Terapide izlenecek yol da bireyin ait olduğu gruba göre değişecektir; çünkü, nevrotik bir bireyseli tedavi etmenin açıkçası tek yolu, içindeki kolektif insanı ve buna bağlı olarak kolektif uyum ihtiyacını ortaya çıkarmaktan geçer (*TE* XVI, s. 5).

Jung, psikiyatrik belirtileri, doğal psikofizyolojik tepkilerin ısrarla aşırılaşması olarak görüyordu ve bu görüşüne katılan salt Freud değildi. Akıl hastalığına yaklaşımlarında etolojik bir anlayış güden çağdaşı psikiyatristler de bu düşünceyi onaylıyordu. Örneğin, California'daki Stanford University Medical Centre'dan Dr. Brant Wenegrat, psikotik, nevrotik ya da psikopatik tüm psikopatolojik belirtilerin, *doğuştan tepki stratejileri*'ne ait (arketiplere o böyle diyordu) ve istatiksel açıdan anormallik gösteren dışavurumlar olduklarını ve akıl sağlığı yerinde olsun olmasın tüm bireylerde görülebileceğini düşünüyordu.

Jung bu düşüncesini çok önemli bir düzleme taşıdı: *Belirtiler bütünleşme sürecinin bir ürünüdür*; hastalık, özerk ve yaratıcı bir edimdir ve anormal şartlar altında büyümeyi ve gelişmeyi buyuran psişenin bir çeşit işlevidir. Dolayısıyla,

nevroz aslında sağlıklı bir organizmanın, yaşamın dayatmaları karşısında –her ne kadar "sağlıksız" da olsa– uyum sağlama girişimidir. "Herhangi bir engel nedeniyle kişi – bedensel bir zayıflık ya da eksiklik, yetersiz eğitim, kötü deneyimler, uygunsuz bir tutum vs.– yaşamın zorlukları karşısında kendi kabuğuna çekilebilir..." (*TE* XIII, p.472). Geçmişinde gelişim programı için gerekli olan arketipik ihtiyaçları zamanında karşılanmamış birey, uyumsal olgunluğa ulaşmada zorlanabilir ve bu nedenle bütünleşme süreci bozulabilir ya da aksayabilir.

Gelgelelim, Jung'un bu düşüncesinden, nevrozun kökenini erken çocukluk dönemine bağlayan Freud'la hemfikir olduğu sonucunu çıkaramayız. Tam aksine, Jung, nevrozun mevcut şartlarla başa çıkamamaktan kaynaklandığını savunuyordu. Yeni bir okula başlamak, anneyi ya da babayı kaybetmek, yeni bir işe girmek, orduya yazılmak, evlenmek, ilk bebeğini doğurmak vs. gibi yaşam döngüsünün herhangi bir döneminde deneyimlenen dışsal bir olaya tepki olarak ortaya çıkabilirdi. Elbette daha önce yaşanmış bir travma da nevrozu tetikleyebilirdi; ancak, nevrozun esas *kaynağı* olamazdı. Bu bağlamda, Jung'a göre, nevroz, temel olarak, yaşamın getirdiği bir zorluk karşısında kendini yetersiz hisseden bireyin kaçmasıydı. Jung bu doğrultuda öğrencilerine yeni bir hastaları olduğu zaman kendilerine şunu sormalarını öğütlemişti: "Hastanın kaçmaya çalıştığı zorluk ne?"

Hasta, dirayetini yitirmesine neden olan ruhsal bir çöküntüye girdiğinde bu zorluğun da ortadan kalkması ender değildi; ancak, bu andan sonra hasta bu sefer de yoğun bir tatminsizlik ve anlamsızlık duygusuna kapılıyordu.

Yaşamda karşılaştıkları sorunlar karşında yetersiz ya da yanlış çözümler ürettikleri için nevrotikleşen pek çok kişi gördüm. Mevki, evlilik, saygınlık, başarı ya da para arzularlar, fakat bunları elde etseler bile mutsuz ve nevrotik olmaya devam ederler. Böyle insanların ruhsal ufku genellikle oldukça dardır. Yaşamları yeterli bir içeriğe ve anlama sahip değildir. Eğer kişiliklerini daha engin kılmalarına olanak sağlanırsa, büyük olasılıkla nevroz da ortadan kalkacaktır. İşte, bu nedenle, gelişime dair düşüncelerim benim için her zaman öncelikli olmuştur.

Jung'un belirtilerin oluşum süreçlerine yaratıcı bir edim olarak bakması, hem hastanın hem de terapistin tedavi sürecine iyimser bakabilmesini sağlayan en değerli unsurdu. Çünkü, hastanın belirtilerini boş yere çekilen sıkıntıların bir ifadesi olarak görmek yerine, endişelerinden kaçmaya ve bir çare bulmaya çalışan ruhun büyüyen ıstırabı olarak kabul ediyor ve böylelikle ona bilinçlenebilmesi ve gelişebilmesi için önemli bir fırsat tanıyordu. Jung'a göre, nevroza getirilebilecek en kesin tanım şuydu: Kendi anlamına henüz ulaşamamış bir ruhun acı çekmesi.

Hasta

Pek çok hastası Jung'un içtenliğini, sıcaklığını ve nezaketini doğrulamıştır. Onu hiç terk etmeyen espri anlayışı, mağrur ve kendini beğenmiş biri gibi görünmesini imkânsız kılıyordu ve bir insan olarak yanılabileceği gerçeğini de asla yadsımıyordu. Örneğin, oldukça endişeli yeni

bir hastasını ilk kez kabul ettiği sırada ona şöyle demişti: "Demek siz de ayvayı yediniz!" Bireylere birer "hasta" gibi değil, ama bir insan olarak davranılması gerektiğine inanıyor ve her randevunun klinik olduğu kadar, sosyal bir yönü de olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden hiçbir zaman bir divan, belirli teknikler ya da küçük hileler kullanmıyor, gerçekten bir problemleri olabileceğini aklından çıkarmadan herkese normal ve sağlıklı biriymiş gibi davranıyordu. Şöyle demişti: "Eğer kişinin nevrozu varsa, buna ayrıca eğilmeli ama her insana normalmiş gibi yaklaşmak ve öyle davranmak şart" (Bennet, *Jung'la Görüşmeler* 32).

Hastalarını en çok etkileyen ise analiz esnasında tüm varlığıyla *orada* olmasıydı: Ne görünmezdi ne de mesafeli; aktarımı yönlendirmiyor ama umursamaz bir tutum da göstermiyordu ve salt görüntüleri aktaran bir perdeymiş gibi davranmıyordı; orada, kendini tamamen işine veren, hastasını küçümsemeyen ve kendisiyle eşit gören *gerçek* bir insan vardı. Kişisel üstünlük ya da tüm cevapları bilen biri olma hevesinden sıyrılabilmiş yapısı, "sadece yaralı bir şifacı iyileştirebilir" inancına dayanan kendi savunmasızlığını içine sindirmiş olmasıyla da uyuşuyordu. "Her şeyin cevabını bilmemek aslında çok yararlıdır," demişti. "Çoğu zaman da *bilemeyiz* zaten, ki bu daha da iyi; çünkü hasta cevapları kendi keşfedebilirse, bu onun için çok daha faydalı olacaktır" (*a.g.e.*, s. 32).

Benim analistim Irene Champernowne –ki Jung da onun analistiydi– onun sadece analiz etmek için orada olmadığını, aynı zamanda sizin aracılığınızla nasıl kendini de incelediğini ve süreçten bir şeyler öğrenmeye çalıştığını anlatmıştı bana. Bu durum sürecin önemini daha da

artırıyordu. Jung'un kendisi de bunun farkındaydı ve özyaşamöyküsünde şöyle demişti: "Hastalarım beni insan yaşamının gerçekliğine öylesine yakınlaştırmışlardı ki en temel şeyleri onlardan öğrenmiştim. Pek çok farklı kesimden ve psikolojik düzeyden insanla karşılaşmalarım, tanınmış kişilerle yaptığım bölük pörçük sohbetlerden çok daha değerli oldu benim için" (*ADD* 143).

Her şeyden önemlisi, her hastanın eşsiz biri olduğunu asla aklından çıkarmıyor ve genel ilkelerin, dogmatik düşüncelerin ve evrensel işleyişlerin kesinlikle üzerlerinde uygulanmaması gerektiğini düşünüyordu. "Kuramlarınızı belleyin," diye salık vermişti öğrencilerine. "Fakat hastanız kapıdan girer girmez, onları kafanızdan çıkarın." Grup terapisine ve seri üretim ilaçlara sıcak bakmıyordu. "Bireyler söz konusu olduğunda, yalnızca bireysel bir anlayış işe yarar."

İleride göreceğimiz üzere, Jung'un hastalarına yaklaşımı, her hastasına "tıbbi bir model" uygulayan, "yanlış giden" şeyin ne olduğunu bulabilmek için hastalığın belirtilerine ve göstergelerine odaklanan, bir teşhis koyan, reçete yazan ve tüm bu süreç boyunca klinik mesafesini ve profesyonel otoritesini koruyan geleneksel bir psikiyatristten oldukça farklıydı. Jung, hastasına patolojik bir açıdan bakmıyor, sağlıklı olanı bulma umuduyla "doğru giden" bir şeyler bulmaya çalışıyordu; o, belirtilerden çok sembollere ve anlamlara odaklanıyor, hangi arketipik ihtiyaçların sekteye uğradığını ve giderilmesi gerektiğini saptamaya çalışıyor ve bu süre boyunca hastaya kişisel bir yakınlık göstererek analizin "müşterek" olduğunu hissettiriyordu. Bu iki yaklaşım arasındaki temel farklılık şuydu: Psikiyatriste

göre hasta bir çeşit illete yakalanmış kurbanken, Jung'a göre o bütünleşme yolunda bir adaydı.

Tedavi

Jung'un tedaviye yaklaşımı da geleneksel psikiyatriden oldukça farklıydı. Psikiyatristin tutumu ilaç ve destek sağlayarak hastanın sıkıntılarını azaltmaya yönelikken, Jungçu anlayış hastayı çektiği acının kaynağıyla yüzleşebilmesi ve bu sayede bilinçdışının iyileştirici güçlerinin harekete geçebilmesi adına sıkıntısını *sahiplenmesi* için teşvik ediyordu. Yaşamın temel sorunları insana çok fazla acı verebilir; oysa bu anlarda kişi, kendini anlayabilmek adına düştüğü ikilemler karşısında "gözlerinin açılması"nı sağlayacak eşsiz bir fırsat da yakalayabilirdi. Jung bir hastasıyla ilgili şöyle demişti: "Çok şükür ki sonunda nevrotikleşebildi!" Diğer pek çoğunda olduğu gibi bu vakada da nevroz, hastanın yenilenebilmesi için yaşamında eksik ya da sorunlu olana eğilmesini ve kendini keşfetme yolculuğuna adım atmasını isteyen bir çağrı niteliği taşıyordu.

Genellikle çok fazla hastayla ilgilenmek durumunda kalan ve bu yük altında ezilen psikiyatrist, akıl hastalığına alt edilmesi gereken bir düşman (ki ona kendi hastalıklı gölgesini yansıtıyordu) ve sökülüp atılması gereken bir "şeytan" gözüyle bakıyordu. Bir Jungçu için ise hastalık, yaşamsal arketipik programın nerede sekteye uğradığını göstermeye çalışan bilinçdışıyla kurulan sembolik bir iletişim yoluydu. Psikiyatri kliniğine gelen bir hasta muayene, teşhis ve tedavi gibi törensel bir süreçten geçiyor, iyileş-

me göstereceğine dair psikiyatristle anlaşıyor ve yaşadığı sıkıntıları doktorunun "yetenekli eller"ine bırakması için teşvik ediliyordu. Diğer tarafta Jungçu analist, hastasını bir bütün olarak ele alıyor ve çektiği sıkıntıların tüm sorumluluğunu üstlenmesi ve hastalığını o ana dek deneyimlediği her şeyin bir ifadesi olarak görebilmesi için onu yüreklendiriyordu. Hastaya arketipik amacın engellenmiş olması nedeniyle varoluşsal dengesini yitirdiğini ve belirtilerin esas kaynağının da bu olduğunu gösteriyordu. Tedavi, bu arketipik eksikliklerin tanımlanması ve giderilmesi, hastanın tek taraflı yapısını terk etmesi ve kişiliğindeki karşıt güçler arasında yeni bir denge kurulması üzerinden işliyordu.

Hastanın bunu başarabilmesi için salt bilinç düzeyindeki varlığıyla hesaplaşması yeterli değildi. Aslolan bilinçdışındaki durumu saptayabilmekti. İşte, bu noktada düşlerin ve aktarımın analiz edilmesinin yeri vazgeçilmezdi. Psikiyatrik yaklaşım ise bundan epey farklıdır: Amaç bilinçdışına ulaşmak ya da verdiği mesajları almak değil, onu ilaçlarla bastırmak ve uyutmaktır. Psikiyatrinin ilk hedefi destek olmak ve "rehabilitasyon" uygulamaktır – hastanın toplum içine geri dönebilmesi için tabii. Ruhsal bir çöküntünün varoluşsal bir anlamı olduğu ve gelişme adına bir fırsat yarattığı pek akla getirilmez.

Yine de, psikiyatri disiplinine haksızlık etmeyelim; ne de olsa Burghölzli'den ayrıldıktan sonra Jung'un hastaları pek öyle sıradan insanlar değildi. Pek çoğu eğitimli, varlıklı kişilerdi ve yaşamlarının ikinci yarısındaydılar. Bir kısmı psikoloji konusunda bilgi sahibiydi ve ona gelmeden önce zaten psikoterapi desteği almışlardı ve hatırı sayılır

bir bölümü de psikiyatrik bir sorun taşımıyordu. "Bana gelen vakaların yaklaşık üçte birinde açıkça tanılanabilen bir nevroz durumu yoktu; daha çok yaşamlarının amaçsız ve anlamsız olması şikâyetiyle gelmişlerdi. Çağımızda genel anlamıyla nevrozun bu biçimde seyrettiğini ben de kabul ediyorum" (*TE* XVI, s. 83).

Peki, "çağımızın genel nevrozu" derken Jung ne demek istemişti? Kolektif bir "ruh yitimi"ydi bunun anlamı: Geçmişimize ait önemli mitik ve dini sembollerle temasın yitirilmesi ve bizi arketipik doğamıza yabancılaştıran sosyal kurumların doğuşu. Bu, Diderot ve Nietzsche gibi filozofların ileri sürdüğü, daha sonra *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* kitabında Freud'un geliştirdiği ve uygarlığın getirileri karşısında doğal mutluluğun feda edildiğini ileri süren düşüncenin bir uzantısıydı da. Jung, uygarlığımız sekülerleştikçe, materyalist bir hal aldıkça ve dışa dönüklüğü teşvik ettikçe, mutsuzluğun ve yaşamın "amaçsız ve anlamsız" bulunmasının artacağına inanıyordu. Peki, bunun çaresi neydi? Gnostik bir aydınlanma yaşanmadıkça "Kiliseye dönmek" olamazdı, çünkü örgütlü dinlerin ruhu nasıl öldürdüğünü ilk elden deneyimlemişti. Yine kendi deneyimlerine dayanarak, toplumumuzun sürekli yaptığı gibi maddesel dış dünyada anlam arayışından vazgeçilmesi gerektiğini ve psişik doğamızda halihazırda mevcut olan sembol yaratma yetimizle temasa geçmenin tek çare olduğunu duyumsuyordu. Yapılması gereken, zorlu bir psikolojik uğraşla, bilinçdışının içsel zenginliklerine zihnimizin kapılarını açmak ve gerçek anlamıyla bütünleşebilme yetimizin farkına varmaktı. Bu süreçle birlikte yaşamlarımız tekrar bir anlama ve amaca kavuşabilecekti.

Jung, analizi kaçınılmaz olarak birbirinin içine geçen ve genellikle belli bir düzen takip etmeyen dört aşamaya ayırdı. Bunlar:

I *İtiraf*: Bu, kişinin sırlarını analistine açtığı ilk arınma anıdır. Bu aşamada hasta genellikle yoğun bir rahatlama duygusu yaşar, sırtındaki yükten kurtulur ve içindeki zehri döker. Suçluluk duyguları hafifler; yalıtılmış, aşağı ve kabul edilemez biri olma hisleri azalır ve gölge sürece dahil olur.

II *Açıklığa kavuşturma*: Bu, kabaca, Freudyen "yorumlamacı" analize benzer. Belirtiler ve aktarım hadisesi incelenerek gelişimin sekteye uğradığı alanlar saptanır. Bu evrede kökten dönüşümlere pek rastlanmasa da, artık bilinçdışı üzerine ciddi bir çalışmanın adımları atılmıştır.

III *Eğitim*: İlk iki aşamada elde edilenler bu evrede hayata geçirilir. Kişi kendini farklı biçimde görmeye başlar ve yeni varoluş biçimleri keşfeder. Buna genellikle toplumun beklentilerine daha iyi uyum sağlayabilme yetisi eşlik eder.

IV *Dönüşüm*: Bilinçdışı üzerinde yapılan çalışma sonucunda, kişi, daha önceki sığ, nevrotik ve tek taraflı gelişiminin, doğal ve homeostatik bir biçimde ödünlenmesi suretiyle gölgesiyle, anima ya da animusuyla ve etkinleşen diğer arketipik öğelerle yüz yüze gelir. Bu aşamada semboller aşkınsal işlevlerini yerine getirmeye başlar. Artık bütünleşme arayışında yola çıkılmıştır; bu yolda "normallik"in ve "sosyal uyum"un ötesinde bir düzeye geçen kişi kendini ayrı bir varlık olarak kabul ederek ve bunu tümden içselleştirerek "bireysel" varoluşuna kavuşur.

Jung analiz sürecini simya çalışmaları ışığında açıklıyordu ve analizi, tıpkı simyada olduğu gibi, bilimden öte bir tür sanat, bir *ars spagyrica –spagyrica* sanatı– olarak düşünüyordu. "Spagyric" iki Yunanca sözcüğün bileşiminden oluşur: *Span*, parçalamak, ayrıştırmak, yaymak (yani analiz etmek) ve *ageirein* de toparlamak ya da biraraya getirmek (yani sentezlemek) anlamına gelir. Simyacıların şiarı *solve et coagula* (erit ve koyult) sözünün anlatmak istediği yol aslında şudur: "Simyacı sanatınının esasını bir yanda ayrıştırma ve analize, diğer yanda sentezleme ve birleştirmeye dayandırıyordu" (*TE* XIV'in önsözünden). Simyanın analitik safhası Freud'un indirgemeci metoduyla ve Jungçu analizin ilk iki aşamasıyla uyuşurken, ikincisi, yani sentez safhası da Jung'un son iki aşamasını karşılıyordu.

Bir analizin hedefine ulaşabilmesi, analistin ve hastanın analitik ortama (imbik: vas) beraberinde getirdiği ham malzemeye (simyada *prima materia*) ve bunlar arasındaki etkileşimle açığa çıkacak dönüşümün niteliğine dayanıyordu. İlk şart her iki tarafın kendinden sorumlu olduğunu ve bu ilişkideki katılımını kabul etmesiydi. "Doktor, hastasından kendini anlatmasını bekliyorsa, o da anonimliğinden sıyrılmalı ve kendini ifade etmelidir" (*TE* XVI, s. 23).

Başlangıçta pek çok hasta rahatsızlıklarının ve kendi kişiliklerinin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınır; analist karşısında edilgen ve muhtaç bir tutum benimseyerek sorumluluğu başkalarına yıkmayı tercih eder. Oysa ikinci aşamanın ötesine geçebilmek için bu durumun değişmesi gerekir: "Hasta, önündeki engellerin annesi ya da babası değil, asıl kendisi olduğunu anladığı an, terapi gerçekten başlamış demektir..." (*TE* VII, s. 88).

Rahatsızlığının sorumluluğunu üstlenmesi için hastayı ikna etmeye çalışırken incelikli olmak gerekir; dikkat edilmezse hasta bu sefer de kendini suçlamaya yönelik ahlaki bir tutum edinebilir. Rahatsızlığının kendi "hata"sı olmadığını, ancak bir tek kendisinin bunun anlamını ve çaresini bulabileceğini kavramasına yardımcı olmak gerekir. Amaç, rahatsızlık ve bir bütün olarak kişilik arasında yaratıcı bir ilişkinin doğmasını sağlamak ve bunu yaparken suçluluk ya da pişmanlık gibi duyguların yeşermesine izin vermemek olmalıdır.

Jungçu analiz yöntemlerinin tümü –iki iskemle, iki eşit birey arasında eytişimsel karşılıklılık, sık sık ara verme, ilerleme kaydettikçe seansların azaltılması, analiz haricinde düşler ve "aktif imgelem" üzerinde kişisel çalışma yapılması– gelişim süreci itibarıyla hastanın sorumluluk duygusunun pekişmesi için tasarlanmıştır.

Jung'un görüşme odasından divanı çıkarmasının esas nedeni de budur. Çünkü divan, hastayı edilgenleştirerek ve muhtaç kılarak, onu çocukluk komplekslerine Freudyen bir geri dönüş yapmaya itiyordu ve bu da Jung'un savunduğu analizin işbirlikçi ve ileriye dönük bir serüvene dönüşebilmesini zora sokuyordu. Jung her ne kadar hastasının geçmişte nasıl biri olduğunu hesaba katsa da, onun için asıl önemlisi, hastanın şimdide neye *dönüştüğüydü*. Aynı tip iskemlelerde karşı karşıya oturmak, hem terapistin hem de hastanın kendilerini ortak bir amaca yönelik çalışan birer meslektaş gibi deneyimlemelerini ve birbirlerine yansıttıklarının gerçekliğini test edebilmelerini kolaylaştırıyordu.

Jung, Freudyen uygulamada olduğu gibi bir hastayı çok uzun bir süre ve sık sık görmeyi doğru bulmuyordu.

> Psikiyatristler hastalarını aylar boyunca her gün en az bir saat görmeleri gerektiğini düşünür; bense en zorlu vakalarda bile haftada en fazla üç ya da dört görüşme yaparım. Çoğunlukla iki saat bana göre yeterlidir ve bir kez hasta gelişme gösterdi mi bire düşürürüm. Görüşme aralarında benim kontrolümde olmak kaydıyla hasta kendi üzerinde çalışır. Ona, tıbbi otoritemden çıkabilmesi için gerekli psikolojik bilgileri mümkün olan en kısa sürede vermeye çalışırım. Buna ek olarak, yaklaşık on haftada bir tedaviye ara vererek onun normal hayatına dönmesini sağlarım... Böylesi bir uygulamada hasta doktora boş yere para vermek zorunda kalmadan, zamanın iyileştirici yönünden faydalanabilir. Eğer yönlendirme işi doğru yapılırsa hastaların büyük bölümü çok geçmeden ortak hedef doğrultusunda kendi katkılarını –başlangıçta küçük de olsa– ortaya koymaya başlar. Tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki, oturum sayısını artırmak kesin tedavi süresini asla kısaltmaz (*TE* XVI, s. 43).

Yapılan bir araştırmaya göre haftada beş seans, haftada bir ya da iki görüşmede elde edilenlerden daha fazlasını sunmuyordu ve bu da Jung'un analiz için gereken sürenin haftalık seansların sayısını çoğaltmakla kısaltılamayacağına dair iddiasını destekliyordu. Ne var ki, başta Freudyenler olmak üzere bazı analistler ve "Gelişim" ekolünden gelen kimi post-Jungçular, eğer *analiz* haftada dört ya da beş kere yapılmıyorsa "ona analiz denemez" gibi körü körüne bir kanı besler. Her koşulda, analiz süreci aceleye getirilemez. Tıpkı "spagyric sanat" söz konusu olduğunda, hedefe ulaşmak için belirli bir zamana gereksinim olması gibi.

Jung'un on haftada bir analize ara vererek hastanın normal hayatına dönmesini salık vermesi ve bu süre içinde Benliğine güvenmesi doğrultusunda onu cesaretlendirmesi, Jung'un uygulamasında analistlerin es geçtiği (genellikle ekonomik nedenlerden ötürü) yönlerden biri. Oysa bu yolla hastayı analiz etmek için değil, yaşamak için analiz etmiş olur. Bunun hastalara olduğu kadar analiste de büyük yararları dokunur: Terapistin yoğun çalışma süreleri nedeniyle tükenmesi ve işinin "sıradanlaşması" da böylece önlenmiş olur. Düzenli aralıklarla klinik sorumluluğundan uzaklaşan analist, araştırma yapmak, yazmak, ders vermek, resim yapmak, seramikle uğraşmak, gezilere çıkmak ya da spor yapmak gibi farklı uğraşlara kendini verebilir ve böylelikle yaratıcı enerjisini tekrar toplayarak, terapistlerde, sosyal çalışanlarda ve psikiyatristlerde sıklıkla görülen psişik etkilenme ve "psikolojik yıpranma" gibi durumlara karşı bağışıklığını güçlendirebilir.

Şu da var ki, bazı hastalar için bu yöntemi uygulamak olanaksızdır; özellikle de sorunlu bir çocukluk geçirmeleri nedeniyle "sınırdakiler" ya da "narsistik" kişilik bozukluğu gösterenler ya da Bowlby'nin "kaygılı bağlanma" dediği yapıyı geliştirenler bu gruptadır. Bu tür hastaların analistleriyle aralarında içten, güvenilir ve uzun soluklu bir bağ kurma becerilerini ortaya çıkaracak, işbirlikçi bir ilişki doğması zaman alabilir. Ancak bu sağlandıktan sonra, Jungçuların analizin özü olarak nitelendirdikleri bilinçdışı üzerindeki imgesel çalışma başlayabilir. Böylesi durumlar ve başkaca istisnalar dışında klasik Jungçu yaklaşım, pek çok farklı kişisel zorlukların ve nevrotik bozuklukların giderilmesinde verimli biçimde uygulanabilir.

Jung'un bilinçdışıyla uğraşısı onun için bir yaşam biçimiydi ve esas *olmak* istediği yer ruhtu (*esse in anima*). Psişenin yaratıcı özgünlüğü karşısında her an tetikte olmak anlamına geliyordu bu. "Ruhu olan bir varlık, canlı bir varlık demektir. Ruh, kendini yaşatan ve yaşamı sağlayan insanın içindeki biricik canlı şeydir..." (*TE* VI, s. 59). Şeyler, imgelemin etkisi altına girdikleri an canlanır ve ruha kavuşurlar. "Psişe gerçekliği her gün yeniden yaratır ve bana göre bu etkinliği en iyi ifade eden tanım fantezidir" (*TE* VI, s. 78).

Analizin ve yaşamın sırrını çözebilmek, hem uyurken hem de uyanıkken işte bu fanteziye dahil olabilmekten geçer. "Uyku esnasında fantezi, düş formuna bürünür. Öte yandan uyanıkken de bilincimizin sınırları ardında düş görmeye devam ederiz" (*TE* XVI, s. 125). Ruh, bizim daimi yoldaşımızdır; oysa çoğu zaman onun sözlerine, aslında işitmeyi başaramadığımız için aldırmayız. Eğer *aktif imgelem* yoluyla düşlerimize eğilirsek, bu durumu telafi edebiliriz. Bu yöntem aracılığıyla psişenin, egonun engelleriyle karşılaşmadan kendini olduğu gibi ifade edebilmesi için gereken özgürlük ve zaman sağlanmış olur. Bu, Jung'un seanslar sırasında Hélène Preiswerk'te ve bilinçdışıyla yüzleşmesi sırasında kendisinde gözlemlediği "şeyleri oluruna bırakma sanatı"dır. "Meister Eckhart'ın öğretisindeki şeyleri oluruna bırakma sanatı, eylemsizlikteki eylem, kişinin kendini bırakması fikri benim için kilit bir önem taşıyordu. Psişenin kendini gerçekleştirmesine izin vermemiz gerekiyordu" (Önsöz, *Altın Çiçeğin Sırrı*, Richard Wilhelm, Routledge & Kegan Paul, 1962, 93).

Aktif imgelemin harekete geçmesi için, uykuyla uyanıklık arasında seyreden hülyalı bir durum içinde olmak

gerekir. Tam uykuya dalacakmış gibi olmak, ama bilinç kaybolmadan hemen önce uyanmak ve bu arada kalma halini sürdürerek o sırada olanları gözlemlemek gibi bir durumdur bu. Bu evrede deneyimlenenleri bilince aktarabilmek için kaydetmek büyük önem taşır: Bir yere yazabilir, resmedebilir, kille şekillendirebilir, hatta dans ederek ya da canlandırarak aktarabilirsiniz.

Başlangıçta kişi izleyiciden öte biri değildir; fakat psişenin *gerçekliği*'ni deneyimlemenin ve onun dönüştürücü gücüne tümden teslim olabilmenin tek yolu, fantezinin içine girmek ve bu dramaya yürekten katılmaktır:

> Bu süreçte hakiki ve kişisel tepkiler vermeniz gerektiğini unutmamalısınız; fantezideki kişiliklerden biri olduğunuzu düşünün, hatta daha iyisi, gözlerinizin önünde canlandırılan bu dramanın gerçek olduğunu hayal edin. Bu fantezinin gerçekliği psişik bir olgu ve en az sizin kadar gerçek – psişik bir varlık olarak. Eğer bu süreç doğru biçimde uygulanmazsa, tüm değişimler imgesel bir düzlemde kalır ve Benliğinizde hiçbir değişiklik olmaz (*TE* IV, s. 753).

Jung, yine kendi deneyimlerinden aldığı sonuçlara dayanarak, özellikle hastalarına gördükleri psişik imgeleri resmetmelerini tembihlerdi.

> Bu metotla, hasta, tabiri caizse yaratıcı bağımsızlığını kazanabilir. Böylelikle düşlerine ya da doktorunun bilgisine dayanmak zorunda kalmaz; bunun yerine, *kendini resmederken yine kendisine şekil vermiş olur*. Aktif fantezilerdir

resmettiği... Egosu ise içinde harekete geçen gücün hedefi olmuştur; en nihayetinde yeni ve o ana dek kendine yabancı birine dönüşür (*TE* XVI, s. 106).

Düşleri üzerinde çalışan ve aktif imgelem becerisini geliştiren hasta, gitgide hem kendi yaşamının sorumluluğunu hem de bütünleşme sorumluluğunu içselleştirir.

Böylece görüşmeler arasında geçen süre boşa gitmemiş olur. Bu yolla hem kendiniz hem de hastanız epey bir zaman kazanır ve hasta yüklü bir masraftan da kurtulmuş olur. Dahası, doktoruna yaslanmak yerine kendi ayakları üstünde durabilmeyi öğrenir. Bilinçdışı içerikleri ilerlemeci bir tutumla kendi başına özümseyen hasta, en sonunda nevrotik çözülmeden kurtularak bütünleşmiş bir kişiliğe kavuşacaktır (*TE* XVI, s. 26, 27).

Terapist

Tıbbi yeterliliğe sahip olan ya da olmayan pek çok kişi, Jung'a gelir ve analist olmak istediklerini söylerlerdi. Özyaşamöyküsünde, bu adaylardan biri kusursuz bir özgeçmişe ve kıymetli referanslara sahip bir doktordur. Analist olma niyetini açıkladığında Jung ona şu karşılığı verir:

"Bunun ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Bunun anlamı ilk önce kendinizi bilmeniz gerektiğidir. Burada kullanılacak yegâne alet siz olacaksınız. Bir hastayı düzeltebilmeniz için, öncelikle sizin düzgün olmanız gerekir,

öyle değil mi? Sizin inanmadığınız bir şeye hasta nasıl inanacak? Siz, ama siz hakiki olmalısınız. Eğer bunu başaramamışsanız, Tanrı yardımcınız olsun! Çünkü hastalarınızı çok yanlış yönlendireceksiniz demektir bu. Dolayısıyla öncelikle sizin analiz edilmeniz gerekli" (*ADD* 134).

Jung bu adamın ona anlattığı ilk düşünden sonra isteğini geri çevirmek durumunda kaldı: Psikoz belirtilerine rastlamıştı. Bu anısı, başkaları için öngörülen sürecin terapist için de geçerli olması gerektiği düşüncesini doğrular nitelikte. "Kadim bir üstad zamanında şöyle demişti: 'Eğer doğru hedeflerin peşine yanlış adam düşerse, yanlış sonuçlar doğar.' Yöntemi uygulayan kişinin buna uygun olup olmadığına aldırmaksızın salt 'doğru' metoda odaklanan bizler ve bu çok yerinde Çin özdeyişi arasında büyük bir karşıtlık var. Aslolan şudur ki, her şey insana bağlıdır; metodun pek az önemi vardır, hatta hiçbir önemi yoktur" (*TE* XIII, s. 4).

Bir analist, salt eğitimi süresince analize tabi tutulmaz; tüm meslek hayatı boyunca kendi üzerinde çalışmaya devam etmesi gerekir.

> Analist öğrenmeye asla ara veremez... Her tedavinin en az yarısını doktorun kendi kendisini incelemesi oluşturur dersek pek abartmış olmayız; çünkü hastanın içinde rayına oturtması gereken şey her neyse, kendi içinde de bunu düzeltmiş olması gerekir. Öte yandan hastanın onu hırpaladığı, hatta aşağıladığı durumlarda bile, hissettiği acı iyileştirme gücüne yansıyacaktır. İşte, o Yunan mitinde geçen yaralı şifacı olmak, böyle bir şeydir (*TE* XVI, s. 239).

Analistin de kendini hastası kadar analize adamasını öngören Jung'un analitik ilişki kavramı, kendi kendine analiz uygulanmasını şart koşar. Simyacıların *coniunctio* (Lat. birleşme) kavramında olduğu gibi, doktor ve hasta bilinçdışı düzeyde ortaklaşa çalışırlar: Tıpkı iki kimyasal madde gibi, *benzeşim* özelliği vasıtasıyla bir araya gelirler ve bu etkileşimle bir değişim açığa çıkar. "İki kimyasal maddenin birleşmesi her ikisini de değiştirir. İşte, aktarım sırasında gerçekleşen de tam olarak budur" (*TE* XVI, s. 358).

Hastanın bilinçdışı bir biçimde, aslında kendi geçmişinden gelen belirli kişilere özgü tutumlar göstermesi ve analistine kimi duygular atfetmesini tanımlamak adına "aktarım" kavramını ilk kullanan Freud idi. Bunun ardından ise, *analitik ilişki* ya da *terapötik ittifak*'la karıştırılmaması gereken ve birer insan olarak hasta ve analist arasında gelişen ilişkinin tümünü ifade eden *aktarım ilişkisi* kavramı geldi.

Jung, zamanın başlangıcından beri var olduğuna inandığı doktor-hasta ilişkisinin arketipik olduğunu ileri sürerek Freudyen aktarımın kapsamını genişletti. Bu doğrultuda, analiz sürecinde körüklenen arketipik imgelerin analiste yansıtılması, ona büyük bir iyileştirme (ya da yok etme) gücü kazandırıyordu. Jung'un deneyimlerine göre, büyücü, şaman, büyücü hekim ve yaşlı bilge adam en sık yansıtılan arketipik figürlerdi. Ayrıca, tedavinin sonucu bakımından en önemlisi şuydu: hastanın analistine yansıttıkları yoluyla geçmişte giderilememiş arketipik ihtiyaçları bulgulanabilirdi. Örneğin, hastanın çocukluğunda eksikliğini duyduğu güçlü bir baba figürüne dönüşebilirdi analist, ki bu aynı zamanda Jung ve Freud arasındaki aktarımın

en can alıcı yönü olmuştu. Tüm bu uygulamaların sonucunda hastanın bilinçdışı etkinliği, analistin bilinçdışında çift taraflı bir etkinliğe yol açar ve aralarındaki bağ en nihayetinde geleneksel doktor-hasta ilişkisinden çok daha yoğun bir hale gelir. İşte, aktarımın bu yönü nedeniyle terapistin adamakıllı analiz edilmesi gerekir ki kendi "kişisel dengesi"ni koruyabilsin. Analist ancak ondan sonra hastasına bilinçdışı biçimde yansıttıklarının (buna *karşı aktarım* denir) ayırdına varabilir ve bunu tedavi sürecinde yıkıcı değil, yapıcı bir biçimde kullanabilir.

Jung ayrıca diğer ekollerden gelen analistlerin aksine *duygular*'ın öneminin de altını çiziyordu – salt hastanın analistine karşı değil, analistin hastasına karşı hissettiği duygular da buna dahildir. Duygular sürece büyük bir ivme katabilir. Analitik ilişkide olduğu gibi, ego ve bilinçdışı arasındaki ilişki için de gereklidir duygular. Bunun önemi özellikle hasta ve analistin her ikisi de kadın ya da her ikisi de erkek olduğu zaman ortaya çıkıyor; başarı ise, iki insanın da birbirlerinin bilinçdışıyla duygusal bir ilişki kurabilmesinden geçiyor. Bazı aşırı rasyonel hastalar "salt beyinlerini kullanmaya çalışırlar... Ve anladıklarını düşündükleri zaman kendi paylarına düşeni yaptıklarına inanırlar. Bilinçdışının içerikleriyle *duygusal bir ilişki* kurmaları gerektiği düşüncesini tuhaf, hatta çok saçma bulurlar" (*TE* XVI, s. 489).

Dolayısıyla, etraflıca yapılan her analizde hem doktorun hem de hastanın kişilikleri tam anlamıyla iç içe geçer. Jung oldukça derin bir bağ gerektiren bu analitik ilişki anlayışını uygularken, yaşamı boyu ürettiği çalışmalarına sinen temel düşüncesini de gerçekleştiriyordu. Bu

düşünceler ise, henüz bir tıp öğrencisiyken Krafft-Ebing'in kitabında akıl hastalığının aslında "kişilik rahatsızlıkları" olduğunu ve bunları tedavi etmek isteyen bir doktorun "kendi deneyimlerinin nesnelliğini" koruyarak "tüm varlığını" vermesi gerektiğini okuduğunda filizlenmişti.

VII. Bölüm

JUNG'UN BİR ANTİ-SEMİTİST OLDUĞU İDDİASI

Bu kitabın girişinde, içindeki evrensel insanı ararken, kendine özgü ve benzersiz bir yol izleyen Jung'un paradoksların insanı olduğunu söylemiştim. Jung kendi "küçük ışığı"na öylesine inanıyordu ki pek çok kişi bu yüzden onu biraz kaçık buluyor, düşüncelerini ve yazdıklarını anlamak için pek az çaba sarf ediyordu. Bu çabayı gösteren bir avuç insan ise onu yanlış anlıyor ve pek de adaletli olmayan bir tutumla bunu ona karşı kullanmaya çalışıyordu. Jung'un kendi psikolojik tipi bu durumun nedenini açıklayabilir. İçedönük düşünen-sezgisel bir tip olan Jung'un gölgesi, dışadönük duygusal-duyusaldı. Bu şu anlama geliyordu: Zeki ve parlak düşünceler ve sağlam psikolojik içgörüler üretebilme yetisi vardı. Ancak, duygusal kararlar vermesi ve dış dünya ile kurduğu ilişki biçimi onun en büyük eksikliğiydi. Bu tipler, temkinli ve politik davranmalarının daha uygun düşeceği durumlarda, doğru olduğuna inandıkları bir düşünceyi cesurca ve inatla savunurlar. Bu tutumları

ise onlara kaçınılmaz olarak hem dost, hem de düşman kazandırır. Jung da bu sorununun farkındaydı.

> Pek çok kişiyi gücendirdiğimi biliyorum. Çünkü beni anlamadıklarını gördüğüm an, benim için tartışma bitiyordu: Kendi yoluma devam etmeliydim. Hastalarım dışında hiçbir insana karşı sabrım yoktu. Bana seçme şansı tanımayan içsel bir buyruğa itaat ediyordum. Elbette her zaman itaat etmedim ona ama kim tüm yaşamı boyunca tutarlı kalabilir ki? (*ADD* 328)

Bunu hem güçlü, hem de zayıf bir yön olarak yorumlayabiliriz. Bu tutumu sayesinde pek çok keşif yapabilmiş ve o dönem kimsenin aklına gelmeyen savlar atabilmişti ortaya. Böylece davranışçılığın anti-psişik ve çevresel etmen yanlısı önyargılarının, Freudyen psikolojinin indirgemeci önyargılarının ve kültürümüzün materyalist önyargılarının karşısına bir başka bakış açısı getirebilmişti. Öte yandan, kimileri bazı düşüncelerine düşmanca karşı çıkıyor, kimileri de kavrayamıyor ya da hiç ilgilenmiyordu. Ve elbette bir diğer olumsuzluk da, ırkçılık gibi ciddi anlamda yıpratıcı suçlamalara kendini açık hale getirmesiydi.

Burası, bu suçlamayı ayrıntılarıyla incelemek için doğru bir mecra değil; yine de, zaman zaman gündeme getirildiği ve salt bu nedenle Jung'un tüm düşüncelerinin bir kenara atılması gerektiğine inanıldığı için, okurun bu ithamın nedenini ve Jung'un buna dair kendi anlatımını bilmeye hakkı olduğunu düşünüyorum.

Onu suçlayanların iddiasına göre, Hitler 1933'te iktidara geldikten sonra, Jung, sanki bir anti-Semitist ve

Nazi sempatizanı olduğunu göstermek ister gibi davranışlar sergilemeye başlamıştı. Bu suçlamayı kanıtlamak için başvurdukları iki temel delil vardı: (1) Yahudi ve Aryan psikolojisi arasında farklar olduğunu savunan makaleler yayımlamıştı ve (2) 1933 yılında çoğunluğu Almanlardan oluşan Psikoterapi Tabipleri Birliği'nin başkanı olmuş ve kurumu Uluslarası Birlik'e dönüştürerek 1939'a dek başkan olarak kalmıştı ki bu dönemde Alman toplumu Nazi ideolojisine resmi anlamda "uyum sağlamıştı" (*gleichgeschaltet*).

Jung'un bu ifadelerin gerçekliğine bir itirazı yoktu ancak Nazi ya da ırkçı olduğunu kesinlikle kabul etmiyordu. Peki, o zaman bu davranışlarını nasıl açıklıyordu? Birincisi, bahsi geçen makaleler, okur kitlesini ağırlıklı olarak Yahudilerin oluşturduğu *Zentralblatt für Psychotherapie* adında, psikoterapistler için hazırlanan profesyonel bir dergide yayımlamıştı. 1930'ların başında Yahudi-Aryan meselesi en hafif tabiriyle pek çok insanın kafasını zaten kurcalıyordu. Jung'a göre sorunun kaynağı bir tür gölge yansımasıydı: Aryanlar gölgelerini Yahudilere, Yahudiler de Aryanlara yansıtıyordu. Yapılması gereken iş, bu iki grubun bilinçleri arasındaki *esas* psikolojik farklılıkları bulup çıkarmak ve bu sayede gölge yansıtma edimini azaltarak, iki tarafın da birbirini kabul etmesini kolaylaştırmaktı.

27 Şubat 1934'te *Neue Züricher Zeitung*'da İsviçreli psikiyatrist Dr. Gustav Bally bu meseleye eğildiği için onu eleştirdiğinde, Jung şu yanıtı vermişti:

> İhtiyatsız davrandığımı kabul ediyorum; özellikle içinde bulunduğumuz şu dönemde yanlış anlaşılmaya en mü-

sait davranışı sergilemek hakikaten ihtiyatsızca: *Yahudi meselesini masaya yatırdım.* Fakat bu davranışım kasıtlı. Bu pek kıymetli muhalifim ise, en hassas, en tehlikeli ve en yanlış anlaşılmış hususlar hakkında ayrıntılı olarak konuşulması gerektiğini öngören, psikoterapinin o ilk kaidesini unutmuş görünüyor (*TE* X, s. 1024).

Bu ve diğer makalelerinde Freud'un Yahudi olmasının ve kendisinin de bir Hıristiyan olarak yetiştirilmesinin, yaklaşım farklılıkları üzerinde büyük etki yarattığını ileri sürmüştü:

> Her psikolojik kuramın kişisel bir itiraf niteliği olduğunu ve bu nedenle ilk fırsatta eleştirilmesi gerektiğini yıllar önce belirtmiştim... Bu kişisel altyapı, psişik ayrıksılığımızla özdeştir. Ayrıksılığı (1) bireyin kendisi, (2) aile, (3) milliyet, ırk, iklim, çevre ve tarih şekillendirir... Ben, kişisel altyapısıyla gurur duyan biriyim; İsviçreli bir dokunuşu olmasını seviyorum ve ilahiyatçı atalarımdan bana aktarılan Hıristiyan altyapıma da minnet duyuyorum...

Freud'un Yahudi psikolojisini şekillendiren de Yahudi halkının tarihi olmuştu.

> Yahudileri ve Hıristiyanları birbirinden ayıran temel farklılığın ne olduğunu sormak gerekmez mi...? Tarihte binlerce yıl boyunca "Tanrı'nın seçilmiş halkı" olarak oradan oraya sürüklenmiş bir kabilenin bu vargıya ulaşmasına neden olan belirli psikolojik özellikleri olmadığına gerçekten inanmak mümkün mü? Eğer böyle bir ayırıcı

özellikleri yoksa, o zaman bir insanın Yahudi olduğunu nereden anlayabiliyoruz?

İnsanlık tek bir köke sahip olsa da, ayrı ayrı dallara ayrılmıştır. "Peki, neden herhangi biri Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki psikolojik farklılıktan söz etmek istediğinde bu saçma hassasiyetle karşılaşır? Hem de bir çocuk bile bu farkları görebiliyorken" (*TE* X, s. 1029).

Jung bu konuya eğilmesinin Nazi sempatizanı olmasıyla bir ilgisi olmadığını söyleyerek son noktayı koyar. Yaptığı tek şey, 1913'ten beri savunduğu düşüncelerini tekrarlamaktı. Yine de: "Yalnız tüm içtenliğimle itiraf etmem gerekir ki, oluşturduğum bilimsel programın benim onayım ya da desteğim olmaksızın siyasi bir manifestoyla ilişkilendirilmesi son derece talihsiz ve kaygı veren bir rastlantı olmuştur" (*TE* X, s. 1034).

Hitler diktatoryasının ilk altı yılıyla, Psikoterapi Tabipler Birliği'ne başkanlık ettiği dönemin çakışmasıyla suçlanmasına gelince, Jung, başkanlığı kabul etmesinin en önemli nedeninin birliğin Yahudi üyelerini koruyabilmek olduğunu belirtmişti. Gerçekte olup biten şuydu: Birliğin bir önceki başkanı Profesör Ernst Kretschmer, 1933'te Hitler başa geldiğinde istifasını sunmuştu; bunun en olası nedeni, Birlik'in her an *Gleichgeschaltung* (birebir anlamı hizaya sokmak) belirtileri göstermeye başlayabileceğiydi. O sırada Birlik'in Onursal Başkan Yardımcısı olan Jung, belli başlı üyelerin de ricasıyla onun yerine geçmeyi kabul etti. Ancak bir şartı vardı: Birlik'i *uluslararası* bir organizasyona dönüştürecek köklü bir tüzük değişikliğine gidilecekti.

Bu isteği uygulandı ve Alman Birliği, Almanlara ek olarak Hollanda, Danimarka, İsveç ve İsviçre gibi farklı ulusların katılımıyla *Uluslararası Psikoterapi Genel Tabipler Birliği*'ne dönüştürüldü. Ve bir ikinci oluşum da (*Deutsche allgemeine ärtzliche Gesellschaft für Psychotherapie*) Eylül 1933'te Berlin'de, *Reichsmarschall*'ın (Devlet Mareşali) kuzeni ve psikiyatri profesörü M. H. Göring'in Başkanlığında kuruldu ve "uyum" sağlamayı tercih etti. Uluslararası Birlik'in başkanı olarak Jung'un ilk resmi adımı, Mayıs 1934'te Bad Nauheim'da gerçekleşen bir kongrede, "uyum" sağlayan ulusal Birlik'ten ihraç edilmiş tüm Yahudi doktorlara bu Uluslararası Birlik'e bireysel olarak üye olabilme hakkı tanımak oldu; böylece, sosyal ve mesleki hakları da korunabilecekti. Dahası, kongrenin bitiminde Jung özellikle şu ilkeyi vurgulayan bir genelge dağıttı: "Uluslararası Birlik hiçbir din ya da siyasi inancın tarafı olmayacak."

Doğrusu, bir anti-Semitist ya da faşist olmakla suçlanan biri için pek uygun davranışlar değil bunlar – en azından Jung adına. Öyleyse neden bu suçlamalar sürekli gündeme getirilmeye devam ediyor? Bir tanesi açıkça aleyhine işleyen bir kanıttı; gerçi Jung buna da bir açıklama getirmişti ancak bu herkesi tatmin etmeye yetmedi. *Zentralblatt für Psychotherapie* dergisi editörlüğünde olduğu sırada, onun sorumluluğunda yayımlanan bir yazı neden olmuştu buna. Almanya'da yayımlanan *Zentralblatt* dergisi, ilk Birlik'in kuruluşundan beri hazırlanıyordu. Uluslararası Birlik'e ait bir yayın organına dönüştüğünde ise derginin editörlüğünü Jung Zürih'ten yapmaya başlamıştı. 1933 sonbaharında Profesör Göring, *Zentralblatt*'ın yanında Alman Birliği

üyelerine yönelik, Nasyonal Sosyalizm ideolojisine uymaya çağıran özel bir ek hazırlama niyeti olduğunu söylemişti. Jung böyle bir istek karşısında elinden bir şey gelmeyeceğini, bunun sadece Almanların meselesi olduğunu belirtmişti. Ne var ki, uluslararası dağıtıma yönelik ve editör olarak Jung'un adını taşıyan *Zentralblatt*'ın Aralık sayısı çıktığında, yayımcının Göring'in bildirisini de eklediğini gören Jung dehşete düşmüştü. "Dr. Bally'ye Yanıtım"da, Jung, bunun kesinlikle kendi bilgisi ve onayı dışında gerçekleştiğini açıkça belirtti. Onu itham edenler ise buna inanmaya yanaşmadı. Üstelik, kimilerinin iddiasının aksine, masumiyetini savaştan sonra değil, 1934'te beyan etmişti ki o yıllarda böyle bir durumu ifşa etmekten kaçınmayacak çok sayıda kişi de vardı. Kaldı ki, Jung'un kendi hikâyesini doğrulayan mektuplar da vardır. Örneğin, Mart 1934'te, Uluslararası Birlik'in kurucularından Danimarkalı Dr. Olaf Brüel'e yazdığı bir mektubunda, Göring'in bildirisinin "kendisinin değil de Göring'in imzasının olduğu" özel bir sayıyla verilmesini öngören "açık talep"ine karşın yayımlandığını açıklamıştı. Jung ayrıca Birlik'in sekreteri Walter Cimbal'a, gerçekleşen hadise karşısındaki itirazını belirten ve gelecekte *Zentralblatt*'ın uluslararası dağıtıma yönelik hiçbir sayısının "siyasi içerikli" olmamasını talep eden bir yazı yazmıştı.

Jung'u zor duruma sokan bir diğer unsur da Aryan ve Yahudi farklılıkları üzerine yazdığı makalelerde kullandığı dildi. Buna ek olarak, Freud'un bilinçdışına "olumsuz bir değer" atfetmesini, Aryan psişesinde biriken yıkıcı güçlerin serbest kalmasına neden olabilecek kültürel bir tehdit olarak algılamıştı.

Tıpkı Çin kültüründe olduğu gibi, üç bin yıllık bir medeniyete sahip bir ırkın üyeleri olan Yahudilerin psikolojik bilinçleri bizimkine göre çok daha geniştir. Bu nedenle *genel olarak* bir Yahudinin bilinçdışındaki olumsuz bir değerin yıkıcı etkisi çok daha azdır. Öte yandan, "Aryan" bilinçdışı, patlayıcı bir güç ve henüz yeşermemiş tohumlar barındırır ve onu psişik tehlikeler içermeyen, yapıcı bir romantizm gibi algılayarak azımsamak doğru olmaz. Hâlâ genç sayılabilecek Germen halkları, tek tek bireylerin bilinçdışı karanlığında uykuda yatan, patlamaya ve muazzam biçimde yayılmaya hazır tohumlardan yeni kültürel formlar yaratma becerisine sahipler. Her daim bir göçebe olan Yahudiler ise, asla kendilerine özgü kültürel bir form oluşturamamışlardır ve görünen o ki bu asla gerçekleşmeyecek; çünkü, yetenek ve becerilerini geliştirebilmek için ihtiyaç duydukları tek şey, iyi kötü medenileşebilmiş bir ulusta "konaklamak" (*TE* X, s. 353).

Jung, devamında Aryan bilinçdışının Yahudilere oranla "daha yüksek potansiyel" barındırdığını, çünkü Aryanların hâlâ "barbarlıkla bağlarını tam olarak kesememiş bir toyluk içinde" olduklarını ileri sürmüş ve bunun en açık kanıtı olarak da "tüm dünyayı şaşkınlığa sürükleyen, Nasyonal Sosyalizm denen korkunç hadise"yi göstermişti (*TE* X, s. 354).

Bu düşüncelerini Nazi Almanyası'nda yayımlanan bir dergide ifade etmesi ise onun Adolf Hitler'le bir bakıma aynı kefeye konulmasına yol açmıştı. Bu aşırı düşmanca yargı, o dönem tüm Avrupa ülkelerinde yaygın olan tutumu pek az hesaba katıyordu. Jung'un yetiştiği kültürel

ortam zaten özünde anti-Semitistti ve günümüz şartlarına göre ırkçı bir toplumdu bu. Kendini en iyi şekilde eğitmiş Avrupalılar bile siyahların aşağı olduğuna inanıyor ve Yahudileri bir sorun olarak görüyorlardı. Çoğunluk bu düşünceyi sorgulamaksızın doğal kabul ediyordu. Avrupa ruhunu dev bir korku dalgasıyla yutan ve azınlık bir gruba ait olma duygusuna dair anlayışımızı tümden değiştiren o uğursuz 1945 yılından sonra doğan nesil için bunu anlamak çok zor.

20. yüzyılın ilk kırk yılına ait şartlar düşünüldüğünde Jung ırkçı biri değildi. Aksine, insancıl, açık fikirli ve özgürlükçü biriydi. Düşmanlarının tanımladığı gibi tipik bir İsviçreli burjuva değildi o; düşünceleri oldukça yenilikçi ve zamanının ötesindeydi. Örneğin, daha 20. yüzyılın başında eşcinselliğin suç olmaktan çıkması gerektiğini savunuyor, ahlaki açıdan bir sorun teşkil etmediğini ve doğum kontrolü açısından kullanışlı bir yöntem olabileceğini düşünüyordu; çocuk cinselliğine dair görüşleri nedeniyle geniş bir kesimin nefretini kazanan Freud'a katılarak mesleki saygınlığını tehlikeye atmıştı; her erkeğin içinde bir kadın ve her kadının içinde bir erkek kişiliği olduğunu ve bunun bilincine varılması, onunla bütünleşilmesi ve yaşanması gerektiğini öngören oldukça tedirgin edici bir fikir ileri sürmüştü. Dostluklarının sonuna doğru Freud'a yazdığı bir mektupta, "Sana katılmakla en başından hata ettim ama kanımda aykırılık vardı bir kere," der (*Freud/Jung Mektuplaşmaları*, 491, Mart, 1912).

Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasındaki meseleyi sorgulamaya çalışırken siyasi bakımdan acemice ve patavatsızca davrandığını elbette düşünebiliriz; oysa, aynı

şeyi Freud yaptığında ona hiç kimse saldırmamıştı. Freud, Jung'la dostluğu sona erdikten sonra Sandor Ferenczi'ye yazdığı mektubunda, "psikanalize hizmet çatısı altında *goyim** ve Yahudiler"i birleştirme girişiminde başarısız olduğunu, "tıpkı yağ ve su gibi bir türlü bir araya gelemiyorlar" diyerek belirtmişti. Ferenczi'ye yazdığı bir başka mektupta da, "Yahudi ve Aryan ruhu arasında muazzam bir fark olduğu açık. Bunu her gün gözlemlemek mümkün. Yaşama ve sanata bakışta belirli farklar elbette olacaktır. Ancak, Aryan ya da Yahudi bilimi diye bir ayrım söz konusu olmamalı," demişti. Şayet psikanaliz ve analitik psikoloji gerçekten bilim olsaydı (fizik ve kimya gibi), bu düşüncede bir doğruluk payı olabilirdi. Ancak, hakiki bir bilim değil de bir yorumbilim disiplini oldukları için, Jung'un dediği gibi, kişiliklerle ve kültürlerle renklenen "öznel itiraflar" olarak düşünülmeleri daha doğru olur.

Jung'un az önce belirttiğimiz ve Yahudilerin yetenek ve becerilerini geliştirebilmeleri için "konak" olarak kullanabilecekleri bir ulusa gereksinim duydukları iddiası epey bir tartışma yaratmıştı. Çünkü "konak" sözcüğü akla ister istemez Nazilerin de sürekli vurguladığı gibi Yahudilerin birer "parazit" olduğu görüşünü getiriyordu. Ne var ki, aynı terminolojiyi kullanan Freud bunun için asla eleştirilmemiştir. Freud, 1938'de yayımlanan *Musa ve Tektanrıcılık* kitabında, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar arasındaki farkları tartışmaya açarken, "konak" olarak kullandıkları

* Goyim: İbranice *goy* (ulus) sözcüğünün çoğulu; Yahudi olmayanlar için kullanılır. (ç.n.)

uluslardan ne gibi yönlerle ayrıldıklarını gösterir... "Kendilerini diğer insanlara göre daha seçkin, daha üst seviyede ve daha nitelikli insanlar olarak tanımladıkları bir gerçek... Bu tutumlarının esas nedeninin ve gizli hazinelerinin ne olduğunu biliyoruz. Kendilerini gerçekten de Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak görüyorlar..." Freud bu tür saptamalar yapmakta serbestti; çünkü o da bir Yahudiydi. Jung ise bir Yahudi olmadığı için onun böyle bir hakkı yoktu.

Madem Jung'un anti-Semitist olmakla suçlanması adil değil, peki bunun kaynağı neydi? Jung şundan emindi: "Bu şüpheleri yayan kişi Freud'du" (*TE* X, s. 166). Buna inanmak için bazı nedenler var. Freud'un Jung'un psikanaliz uyguladığı ilk hastası olan Sabina Spielrein adında Rus bir Yahudiye yazdığı bir mektup var. Spielrein bir oğlan dünyaya getirdikten kısa bir süre sonra ve Münih'teki psikanaliz konferansından hemen önce, 1913'te yazılmış: "Bildiğiniz gibi, üzerimde kalan son Aryan etkisinden de sıyrılmayı başardım ve eğer bir oğlan doğurursanız onun da yiğit bir Siyonist olacağından hiç kuşkum yok... Münih'te Jung'dan kesinlikle övgüyle söz etmeyeceğimi sanırım siz de çok iyi biliyorsunuz... Biz Yahudiyiz ve hep öyle kalacağız. Diğerleri bizi hiçbir zaman anlayamayacak ya da asla takdir etmeyecek; yalnızca sömürmeye çalışacaklar." Freud'un ve Viyanalı çevresinin, muhaliflerinde anti-Semitist bir yön bulmada ne kadar atak davrandıklarını onun yaşamöyküsünü yazan Ernest Jones da fark etmişti. "Yahudilerin en ufak bir anti-Semitist belirti karşısında böylesine şüpheci davranmaları ve pek çok açıklamalarının ve eylemlerinin bu doğrultuda yorumlanabileceğini" görmek onu da hayrete düşürmüştü. Freud da bir istisna

değildi. "En küçük bir anti-Semitist ima, o bildik Yahudi hassasiyetini tetikliyordu ve Yahudi olmayan pek az dostu vardı."

Jung gayet iyi biliyordu ki, Freudyen cephede oluşan bu olumsuz duyguların esas nedeni davadan "elini çekmesi" ve bu davranışının altında kötü bir niyet aramalarıydı. Ne yazık ki, bu önyargılar kimi Freudyen ve Yahudi çevrelerince hâlâ kabul görmeye devam ediyor.

Ona yöneltilen bu haksız suçlamayı kınayanlar ise, yine onu en iyi tanıyan bazı Yahudi dostları olmuştu. Gerhard Adler, James ve Hilda Kirsch, Rivkah Kluger, Sigmund Hurwitz ve Jung'un sekreteri Aniela Jaffé, hepsi de onu sadakatle savundular ve Jung'un Nazi zulmünden kaçmaya çalışan Yahudi meslektaşlarına ve onların ailelerine nasıl cömert yardımlarda bulunduğunu, asla herhangi bir anti-Semitik ya da Nazi taraftarı duygu belirtisi göstermediğini açıkça belirttiler. Jung, 1938'de o günleri tanımlamak için "günümüzün siyasal psikozu" demiş olmasına karşın, Uluslararası Psikoterapi Birliği'nin başkanlığını yaptığı müddetçe Yahudilerin tüm toplumsal haklarını savunmaya devam etti. Ne zaman ki bu psikoz II. Dünya Savaşı'nda her yere yayıldı, ondan sonra istifasını sundu. Savaş boyunca ve hatta Nazilerin zafere çok yaklaştıkları en karanlık günlerde bile, Jung, müttefik kuvvetleri büyük bir gayretle destekledi ki kendi mektupları ve tarafsız tanıklar da bunun kanıtlarıdır.

Savaş bittikten sonra, Jung, Theresienstadt toplama kampında geçen üç yılın ardından sağ kurtulan saygın bir haham ve din profesörü Leo Baeck'le kayda değer bir görüşme yapar. 1946'da Zürih'e dönen Baeck, Jung'un da-

vetini geri çevirir; bunun üzerine Jung görüşebilmek için onun kaldığı otele gider. İki saati bulan konuşmaları boyunca Baeck'in ona yaklaşımı, o güne dek Jung aleyhine duydukları nedeniyle suçlamalarla geçer. Jung elden geldiğince bunları Baeck'e açıklamaya çalışır ve dostça ayrılırlar.

Tartışmaları sırasında Jung, başlangıçta Nasyonal Sosyalizm konusunda "hatalı" bir değerlendirme yaptığını itiraf eder. Peki, bununla ne kastediyordu? O dönem, herkes gibi o da, Hitler'in çok hızlı biçimde iktidara gelmesinden etkilenmişti; bu diktatörün Germen bilinçdışında yatan muazzam bir enerjiyi açığa çıkardığını düşünmüştü. Oysa, 1934'ün sonlarına gelindiğinde, biraz aklı başında her insan gibi, bu enerjinin şeytani ve patolojik yönelimleri olduğunu idrak etmişti. Gerçek olan şu ki, Nasyonal Sosyalizm'i siyasal bir hadise olmaktan çok, *psikolojik* bir vaka olarak görüyordu: Kişisel-üstü bir düzeyde işleyen arketipik bir öğeydi; bastırılmış arketipik unsurların, bilinçdışından ilkel ve yıkıcı biçimlerde fışkırdığına dair gözlemleriyle de uyuşuyordu.

Aslında, Jung olağanüstü önsezi yeteneğiyle, 1918 gibi erken bir dönemde yayımladığı bir makalesinde bu Nazi patlamasını öngörebilmişti:

> Hıristiyanlık, Germen barbarını, bir yanı aşağıda, bir yanı da yukarıda olan iki kısma ayırdı ve karanlık yönünü bastırmak suretiyle daha aydınlık olan yönünü ehlileştirerek medenileşmesini sağladı. Oysa aşağıdaki o karanlık yarı da kurtarılmayı ve ehlileştirilmeyi bekliyor hâlâ. O gün gelene dek tarihöncesi çağların izini taşımaya devam

edecek; tekinsiz ve hızla artan bir etkinlik gösteren kolektif bilinçdışına bağlı kalacak. Hıristiyan dünya görüşü otoritesini yitirdikçe, yeraltındaki hapishanesinden kaçmayı kollayan bu "sarışın canavar"ın yıkıcı tehditleri daha bir duyulur olacak (*TE* X, s. 17).

Hıristiyanlık ve Alman toplumunun disiplinli ve hiyerarşik yapısı birleştiğinde, Germen bilinçdışında yatan Wotan'a özgü öğeleri bastırılabilmişti – fırtınanın ve öfkenin tutkulu ve çılgın tanrısı; vahşi ruhuyla insanların kalbini ele geçiren, kana ve yıkıma olan iştahlarını kabartarak onları kudurmuş birer hayvana dönüştüren savaş tanrısı. İşte, bu korkunç arketipik kalıntılar harekete geçmişti. 1936'da kaleme aldığı bir yazıda, meselenin ekonomik ve siyasi açıklmalardan çok daha öte bir boyutta olduğunu şu sözleriyle ifade etmiş: "Aykırı bir görüş gibi gelebilir ama, bana göre Nasyonal Sosyalizm'i açıklayabilmek için Wotan'ın ele geçirilmesi imkânsız karakterine bakmak gerek" (*TE* X, s. 385).

Alman mitolojisini eşsiz kılan özelliklerden biri de, karanlık güçler tarafından alt edilen tanrılar barındırmasıdır. Mitik drama *Ragnarok*'un sonunda alevler Valhalla'yı yutar – tıpkı 1945'te Üçüncü Reich'a olduğu gibi. Jung 1936'da Hitler'i Wotan'a özgü bastırılmış öğelerin etkisine kapılmış biri olarak görüyordu: "Açıkça 'kendini kaybetmiş' tek bir adamın tüm ulusa nüfuz etmeyi ve onu sonu felaketle bitecek bir yola sürmeyi başarmış olması, hiç kuşkusuz Almanlık durumunun en ilginç yanlarından biri" (*TE* X, s. 388).

Tüm bunların ışığında değerlendirdiğimizde, Jung'un bir Nazi taraftarı ya da anti-Semitist olmadığı ortaya çıkı-

yor; hele ki şu yazdıklarıyla ne demek istediğini anlayabildiğimizde: "Yazdığım kitaplardan herhangi birini okumuş herkes görecektir ki, ben asla ne bir Nazi taraftarı, ne de bir anti-Semitist oldum. Kaldı ki, yazdıklarım ne kadar yanlış aktarılsa, ne kadar yanlış çevrilse ve tahrip edilse de, gerçek düşüncelerimin somut kanıtları asla değişmeyecek" (C. G. *Jung Anlatıyor*, s. 193).

Jung, zaten doğası gereği kesinlikle bir Nazi olamazdı. Hiçbir kitlesel harekete sıcak bakmıyordu; çünkü bu hadiselerde, bireysel psişenin en önemli değerini yadsıyan bir yön vardı. Ne şekle sokulursa sokulsun, tüm "izmler"den ve dogmalardan nefret ediyordu. Öte yandan, herkes gibi onun da bir gölgesi vardı ve yetiştiği kültürel çevre düşünüldüğünde az da olsa faşist ve anti-Semitist tutumlar geliştirmesi hiç şaşırtıcı değildi. Jung aleyhtarları aksini savunsa da, özellikle kendi gölgesiyle hesaplaşmış olduğu açıktır: "İçimizdeki şeytani unsurların ve kendi kusurlarımızın bilincinde olmak kesinlikle azımsanmamalı. Kaldı ki, gölgemizi görmezden gelerek hiçbir şey kazanamayız. Bilakis, kusurlarımızın farkında olmak lehimizedir – en azından kendimizi değiştirmeye ve geliştirmeye dair bir umudumuz olur" (*TE* X, s. 440). Baeck'e giderek "hatalı" davrandığını itiraf etmesini sağlayan da ondaki bu ruhtu.

Son yıllarda bir grup Jungçu bu ithamları elden geldiğince açıklığa kavuşturabilmek adına tarihsel verileri yeniden incelemeye girişti ve düşüncelerini *Lingering Shadows*'da (Boston: Shambhala, 1991) yayımladı. Bu çalışmada yer alan kimi yazarlar ise eldeki veriler doğrultusunda Jung'un anti-Semitist görüşleri olduğunun açık olduğunu iddia ediyorlardı; yine de, Jungçu çevrenin bü-

tünü içinde ufak bir kesimi temsil ediyorlar. Jung'u suçlu görmekte ısrar edenlerin, hiç kuşkusuz, makul gerekçeleri vardı; Gelgelelim, bunların çoğu bu Jungçu çevre dışındandı. Bu suçlamaların sürdürülmesinin bir nedeni de, bu kimselerin bastırdıkları faşist, anti-Semitist ya da anti-Hıristiyan gölgeleri üzerinde çalışmamaları ve kendi üstünlük duygularını Jung'a yansıtmaları olabilir.

VIII. Bölüm

SONUÇ

Diyelim ki Jung bir Nazi taraftarıydı; peki, bu onun geliştirdiği analitik psikolojinin toptan reddedilmesi için yeterli bir gerekçe olabilir mi? Kimilerine göre yeterli, çünkü bir insanın çalışmalarının ciddiye alınabilmesi için, görüşlerinin çağdaş bir anlayış çerçevesinde siyasal doğruluk barındırması gerekir. Analitik psikolojinin kurucusu Jung'un kendi psikolojisi de faşist unsurlar içeriyor olsaydı, o zaman bu görüş doğru olabilirdi. Oysa Jung'un bireysel psişeye ve kişisel bütünlük arayışına verdiği büyük önem ve dogmatizme, çoğulculuğa ve toplumsal konformizme karşı duruşu birleştiğinde, faşizmle uzaktan yakından ilgisi olmayan, entelektüel düzeyde bir analitik psikoloji çıkıyor karşımıza.

Jung devletin erkini artırmaya yönelik hiçbir siyasal harekete sıcak bakmıyordu; çünkü, bu hareketlerin bireyin *özgün*'lüğünü kaybettirdiğine inanıyordu – insanın kendi varoluşsal ilkelerine bağlı kalması gerekirdi: "Kendi varoluşsal ilkelerine ters düşen ve bireyselliği yakalayama-

mış biri, yaşamının anlamını da kavrayamaz" (*TE* XVII, s. 314). Herhangi bir parti çizgisi takip eden biri kendi kararlarını veremez ve bütünlüğe erişme potansiyellerini kullanmak yerine, kolektif konformizmin görece bilinçdışı âleminde yaşar. Jung'un döneminde siyasal hareketlerin en belirgin özelliği bireyi devlete daha da bağımlı kılmaktı ve Jung bunun çok sağlıksız olduğunu düşünüyordu: "Bu ise tüm ulusun bir koyun sürüsüne dönüşmesi ve onu verimli otlaklara götürebilecek bir çobana her daim bağımlı olması anlamına gelir. Çok geçmeden o çobanların değneği demir bir sopaya ve çobanlar da birer kurda dönüşecektir" (*TE* X, s. 413).

Öte yandan, Jung'u faşist olmakla suçlamayan, fakat yine de düşüncelerine karşı çıkanlar da vardı; onların gerekçesi ise, 1875 yılında, İsviçre'de ve tam bir "burjuva" ailesi içinde doğmuş bir adamın varsayımlarının evrensel geçerliğinden duydukları kuşkuydu. Örneğin, Jung'un bütünleşme kuramının, kendi içedönük psikolojisinin fazlasıyla etkisinde olduğunu ve terapötik yaklaşımının da yine gereğinden fazla içsel hadiselere ve kişisel ilişkilere odaklandığını düşünüyorlardı. Ek olarak, dini altyapısı nedeniyle ruhsal yönelimlerinin geliştirdiği psikoloji üzerindeki etkileri, günümüz insanının varoluşsal sorunlarını karşılamaya yetmiyordu.

Bu eleştirilerde mutlaka bir haklılık payı vardır: Ne kadar parlak biri olursak olalım, hepimiz bir yerde, bir zamanda ve bir toplulukta doğar ve kaçınılmaz olarak bu kaderin sınırlamalarına maruz kalırız. Jung psikolojisinde içedönük, bireyci ve ruhsal eğilimler inkâr edilemeyecek ölçüde belirgindir. Ancak, insanın en önemli varoluşsal

sorunlarıyla uğraşan birinin esas yapması gereken, yerel kökenlerini kabul etmekle birlikte hayal gücünü ve zekâsını kullanarak onları aşabilmek olmalıdır. Kaldı ki, bu da Jung'un en sıradışı –ve en paradoksal– yeteneklerinden biriydi: Bir yandan kendi zamanı *içinde* yaşarken, bir yandan da onun dışına çıkarak o güne dek yaşamış tüm insanlarla, insanlıkla yakınlık kurabiliyordu. Yazdığı her şeyde bu yakınlık duygusu hâkimdi ve bu da haliyle düşüncelerinin modern olamayacak kadar köktenci bulunmasına yol açıyordu. Jung'un uzun uzun ve dikkatlice aynada yansıyan iç Benliğine bakmasının nedeni, kesinlikle içedönük bir hayalperest ve içgözlem yapmaya pek meraklı biri olmasıydı ve orada gördüğü insanlığın daha önce tanımlanmamış biçimde tesirli, bilge ve kapsayıcı olduğuna inanıyordu.

Jung'un kendi bilincinin sınırlarını aşabilme yeteneği ilk kez, daha önce de değindiğimiz üzere, çocukluğunda oynadığı fantezi yüklü oyunlarda kendini göstermişti. Belki de bunlar içinde en belirleyeci olanı, Klein-Hüningen'deki papaz konutunun bahçesinde taşla oynadığı oyundu: "Ben bu taşın üstünde oturan kişi miyim, yoksa ben, *onun* üstümde oturduğu taş mıyım?" Bu tekrar eden ritüeli, insanlığa karşı "temel bir güvensizlik" içinde olan, bir taşla kurduğu hayali ilişkiyle yaşadığı sosyal izolasyonu ödünlemeye çalışan ve duygusal yoksunluk çeken bir çocuğun patolojik davranışı olarak düşünmek pekâlâ mümkün. Ne kadar makul gelirse gelsin, yine de, böyle indirgemeci bir yorumlama yaparsak eğer, bu oyunun Jung'un çocukluğu ve yetişkin döneminde mesleği üzerinde yarattığı çok önemli etkileri yadsımış oluruz. Jung taşla diyaloğa

girdiği an, Jungçu psikolojinin tohumları atılmış ve hatta filizlenmeye başlamıştı – ikilik, karşıtlık ve *enantiodramia* ilkeleri, yansıtma yoluyla dünyaya yaşam gücü ve anlam katan imgelemin canlandırıcı gücü, psişik denge ve gelişim bakımından temel oluşturan tez, antitez ve sentezin içsel diyalektiği.

Jung'un bilinçdışıyla ilk ve en yakın karşılaşması bu taşla olmuştu: Onunla birlikte bilinmeyene olan ilgisi ortaya çıkmış ve daha sonraları Athai düzlüklerinde kavradığı gibi, psişenin *dinsel* işlevi sayesinde yaratılmış bir şeyin kendi varlığının bilincine varması düşüncesiyle büyülenmişti. Tıpkı simyacıların imbikleri içindeki *prima materia*'ya gözlerini dikip bakarak yapmaya çalıştıkları gibi, Jung da, psişesini taşa yansıtarak ona bir hayat, kimlik, bilinç kazandırmıştı. Ona göre imgelem, değerli olan her şeyi yaratan psişik bir cıvaydı; çünkü, nesnelerin maddi dünyası bir tek psişemiz aracılığıyla anlam kazanabilir.

Bu görüşleri onu iki yönden daha eleştiriye açık hale getiriyordu: Geliştirdiği psikoloji, hem benmerkezci hem de antisosyaldi ve üstelik bilimsel de değildi. Jung, kişisel gelişimde çevresel etmenlerin etkisini yeterli biçimde açıklamamıştı ve terapötik yaklaşımı da toplumun beklentilerine uyum sağlamaya yönelik bir tasarıma sahip değildi. Bu eleştirilerde bir haklılık payı var ve sanırım Jung da bunu inkâr etmiyordu. Ancak, Jung o kadar içedönük biriydi ki, ona göre, dış gerçeklikle ilişki kurabilmenin tek yolu iç dünyamızı bilinç düzeyinde kavrayabilmemizden geçiyordu. "Benliğimizle kurduğumuz ilişki, aynı zamanda tüm insanlıkla kurulan bir ilişkidir ve ilkini gerçekleştirmeden ikincisine ulaşmamız mümkün olmaz" (*TE* XVI, s.

445). Jung'un açıklamasına göre, bütünleşme sürecinin iki temel yönü vardı: "Öncelikle içsel ve öznel bir tamamlanmadır bu; ikinci olarak da aynı ölçüde ereksel bir ilişki biçimidir" (*TE* XVI, s. 448). "Everest'in tepesinde bütünleşemezsiniz," demişti (Hannah, *Jung: Yaşamı ve Çalışmaları* 290). Bütünleşme insanı dünyadan uzaklaştırmaz, aksine dünyayı ona getirir (*TE* VIII, s. 432).

Jung, çocukluğunda eksikliğini duyduğu güvenliğe kendi içinde keşfettiği o "içsel kesinlik"le ulaştığında, Freud'a ve diğer akademik psikologlara karşı çıkabilmiş ve kendi yolunu çizebileceğini anlamıştı; o da William Blake gibi içedönük bir hayalciydi ve yaşadığı çağla arasındaki ilişki *ödünleyici* bir ilişkiydi. Freud, nedensellik ve psişik determinizm ilkelerini benimsemiş, çocukluk evresinin psikopatolojisine yoğunlaşmış ve dini de bir çocuğun anne-babasının koruyuculuğuna duyduğu arzuya benzeterek lanetlemişti. Oysa Jung teleolojik bir bakış açısını benimsemiş, özgür irade anlayışını desteklemiş, gelişim evresinin çocukluk evresine ek olarak yaşam boyu sürdüğünü savunmuş, hastalıkları da bu gelişim sürecinin bir parçası olarak düşünmüş ve dini de insanın en temel gereksinimi olarak görmüştü.

Öte yandan, akademik psikologlar da Jung'u ödünleyici olmaya zorlamıştı. Onun yaşadığı dönemde, üniversitelerde davranışsal psikoloji anlayışı egemendi; dış uyaranlara verilen, ölçülebilir davranışsal tepkilerin kesin olarak saptanmasını öngören dogmatik bir yaklaşımdı bu ve psikoloji araştırmalarında psişeye ya da içgözlem tekniklerine yer vermiyordu. Jung ise, tam aksine, sembolik deneyimlerin ve içsel hadiselerin önemini vurguluyor, psi-

şe ve onun üzerine içgözlem yöntemiyle yapılan çalışmaları her şeyden daha önemli buluyor ve tüm psikolojik bilgi ve deneyimin temelini kalıtsal eğilimlerin oluşturduğunu ileri sürüyordu.

Jung'un kültürel rolü de bir o kadar ödünleyiciydi. Yahudi-Hıristiyan köklerinden uzaklaşan Batı toplumu, aşırı ölçüde materyalist, ruhani açıdan fakirleşmiş ve teknoloji bağımlısı hale gelmişti. En değerli olanın peşinde olduğumuz sanrısı içinde, ruhani arzularımızı maddi varlıklara yansıtarak, elbirliğiyle simyacıların da düştüğü bir hatayı tekrar ediyorduk. Bu da bizi birbirimize ticari birer malmış gibi davranmamıza ve gezegenimizin doğal kaynaklarını hor kullanmaya iterken, bir yandan da –kendi zararımıza bile olsa– Benliğimizin ruhani kaynaklarını göz ardı etmemize neden oluyordu. Toplumumuzu etkisi altına alan "ruhun yitirilmesi"nin yegâne ilacı da, bireyin içsel yaşamına yeniden yatırım yapmaya başlaması ve böylelikle "bir zamanlar yaşadığımız hakiki yuvamız olan mitik dünya" (*ADD* 237) ile kişisel bağımızı tekrar kurmaktı. Mitik ve dini sembolizmden mahrum kalan toplumların anlamla herhangi bir bağları da kalmayacağı için yok olmaya mahkûmdular.

Akademisyenlerin Jung'u "bilimdışı" olarak yaftalamalarının nedeni işte bu tür açıklamalarıydı. Jung ise bunlara aldırış etmiyordu: "Kendimi bilimsel bir formülmüş gibi ifade etmem mümkün değil. Mit çok daha bireyseldir ve yaşamı bilime göre daha kesin biçimde anlatır" (*ADD* 17). Öte yandan, Jung'un erken dönem araştırmalarına baktığımızda bilimsel metodu tümden dışladığı söylenemez. Ancak, o, bilimin çok daha *ötesine* bakma gereği duyu-

yordu: "Mantığın sınırına geldiğinizde, bilimin de sınırlarına gelmişsiniz demektir; oysa doğanın böyle bir sınırı yok: O, henüz kuramlaştırılmamış da olsa ilerlemeye devam eder" (*TE* XVI, s. 524). Jung'un hoş görmediği şey, *bilimselciliğin* –bilimsel bir açıklaması olmayan her şeyin inkârı– genel kabul gören yanılgısıydı. Jung tüm dikkatini bilimin incelemeye değer görmediği bu tür akıldışı ve nedensiz deneyimlere vermeyi tercih etmişti. Bu bağlamda, "bilimsel" psikoloji ona göre yaşam karşıtıydı: "Eleştirel aklın hâkimiyeti ne kadar artarsa, yaşam da bir o kadar yoksullaşır; öte yandan, ne kadar çok miti bilinç düzeyine ulaştırmayı başarırsak, yaşam da bir o kadar zenginleşecektir. Bu açıdan, mantığa verilen bu aşırı önem, siyasi mutlakiyetçilikle de benzeşiyor: Onun hâkimiyetine giren birey de yine muhtaç birine dönüşüyor (*ADD* 280).

Dolayısıyla, analitik psikoloji, psikanalizden daha deneysel bir bilim olamaz: Onu *yorumbilim* –anlamlandırabilmek adına çözümleme sanatı– olarak sınıflandırmak daha doğrudur. Jung, BBC televizyonunda yayınlanan o ünlü söyleşisinde şöyle demişti: "İnsan anlamsız bir yaşama asla katlanamaz." Peki, ama anlam nereden gelecekti? Jung'a göre, *Benliğin tam anlamıyla olumlanmasıyla.* Bütünleşme arzusuyla dolup taşan Benlik, yaşadıklarımızla gelişme ve büyüme arayışındadır. Benliğin olumlanması, ondaki yaratıcı gücü açığa çıkarır ve birey en iyi yaşamın *sub specie aeternitatis* olabileceğinin farkına varır: "İnsanı yanıltabilecek soru şu: Sonsuz bir şeyle bağlantısı gerçekten var mı?" İşte, tüm mitleri doğuran ve dinlerin ortaya çıkmasına neden olan, insanlığın bu nihai sorusudur; tüm mitler ve dinler de, sonsuz ve mutlak olanla bir bağları olduğuna

inanan bir grup insanın yürekli girişimleriyle meydana gelmiştir. Kozmik bir bağlantı arayışı ve Kutsal ve İlahi bir deneyimleme, Benliğin temel gereksinimidir. Bunu inkâr etmek, ruhsal bir parçalanmaya yol açar; fakat onu kucaklarsak eğer, anlama kavuşan ruh aydınlanır. "Psişik doğamızın derinliği ve yüceliği karşısında hayranlık duymamak ve ona hürmet etmemek mümkün değil. Onun uzamdan bağımsız evreninde, milyonlarca yıldır biriken ve henüz bilinmeyen bir imge hazinesi saklı." Tıpkı geceleri yıldızlarla dolup taşan göklerin ihtişamı gibi, "çünkü bu içsel evreni bir tek o dışsal evren karşılayabilir" (*TE* IV, s. 331).

Jung'un bilinçdışına ve bilinmeyene, sembollerin *giz*'ine, imgelemin olağanüstü gücüne ve aşkınsal işlevin uzlaştırıcı dehasına, kendimize dair her şeye yüklediğimiz anlama ve sonsuz evrenin esrarengiz amaçları ve yaşamlarımız arasındaki bağı kuran bireysel psişenin üstünlüğüne karşı duyduğu saygının temelinde işte bu kozmik anlayış yatar. Bireyin eşsiz değerine yaptığı vurgu; *gnosis*'e (okuyarak ya da inanarak değil, deneyim yoluyla edinilen bilgi) verdiği büyük önem; akıldışı, kendiliğinden ve eşzamanlı olan karşısında açık fikirli olması; yaşamın yaratıcı ereklerini yüceltmesi; yaşamın tüm ereklerinin aslında bütünleşme gayesine hizmet ettiğini anlaması; düşlerin ve mitlerin aslında ruhun o zamansız diliyle konuştuklarına inanması; işte, tüm bunlar, onun yaşamını dolduran evrendoğumsal esinin bir ifadesi.

Jung'un biraz tuhaf ve sıradışı biri olduğu su götürmez bir gerçek; öte yandan, şayet öyle biri olmasaydı, böylesi bir başarıya da ulaşması mümkün değildi. Düşüncelerini pek çok farklı zamanda ve şekilde ifade etmiş olmasına

karşın, yazdıkları arasında bir bölüm var ki, her şeyi özetler nitelikte: "Kişilik, canlı bir varlığın içkin ayrıksılığının en üst seviyede gerçekleştirimidir. Yaşam karşısında tüm yüreğinizle durmak, bireyi meydana getiren her şeyi olumlamaktır ve en değerli özgürlüklerden biri olan kendi kaderini tayin etme özgürlüğüyle birlikte, evrensel varoluş şartlarına en başarılı biçimde uyum sağlayabilmektir" (*TE* XVII, s. 289).

Jung, türümüzün ve gezegenimizin karşı karşıya olduğu büyük tehliklerin farkında olmakla birlikte, yaşamının sonuna dek temkinli bir iyimserlik gösterdi. Esas olan hiçbir şeyin yitirilmeyeceğine, çünkü "hâkim düşüncelerin kör edici ışığından gözlerini kaçırabilme ve gelip geçici sloganlara kulak tıkayabilme sanatını öğrenmiş olanlar" sayesinde, başlangıçtan beri içimizde var olan temel yapının yeniden kurulabileceğine inanıyordu. Yaşamının son yılında M. Serranno'ya yazdığı bir mektupta (14 Eylül 1960) öğrencisini teskin etmeye çalışan bir simyacının şu sözlerini aktarır: "Kendini ne kadar dışlanmış, ne kadar yalnız hissetsen de, işini hakkıyla ve dürüstçe yaptığın takdirde, hiç tanımadığın pek çok dost gelip seni bulacaktır." Ve bir de Çin özdeyişi: "Bir adam evinden hiç çıkmasa da, dürüst ise ve doğru şeyler düşünüyorsa, sesi yüzlerce kilometre öteye ulaşacaktır."

Aynı mektubun son bölümüyle bitirmek sanırım uygun olacak:

> Elimden geldiğince hakikate ve en berrak ışığa ulaşmaya çalıştım; artık varabileceğim son noktadayım ve daha fazla ilerlemem mümkün değil. İşte, bu nedenle, ışı-

ğımı ve hazinemi muhafaza etmem gerekiyor... Bu salt benim için değil, yaratısını aydınlatması için İnsan'a ihtiyaç duyan yaratıcının karanlığı bakımından da değerli. Tanrı, yarattığı dünyanın gelecekte nasıl duygusuz bir makineye ve İnsan varoluşunun nasıl faydasız bir garabete dönüşeceğinin belki de farkında. Aklım her ne kadar bu ihtimali öngörse de, tüm benliğim buna "Hayır" diyor.

EK OKUMA

Bu kitapta karşınıza çıkan özel terimleri elimden geldiğince açıklamaya çalıştım; yine de, bir sözlük ihtiyacı duyanlar, *Anılar, Düşler, Düşünceler*'in sonunda yer alan dizini kullanabilirler. Ek olarak, Daryl Sharp'ın C. G. *Jung Lexicon*'u (Toronto: Inner City Books, 1991) başlıca terimler ve kavramlar bakımından eşi bulunmaz bir eser ve ciltsiz kopyası da mevcut.

Jungçu psikoloji, bir kuram ve uygulama dizgesi olduğu kadar, bir ruh halini de yansıtır. Nitekim, Jung, biraz da şakayla karışık, şöyle demişti: "Çok şükür bir Jungçu değil, Jung'um." Bir de her analistin analiz edilmesi konusundaki ısrarı var. Analistin kuramsal duruşu ne olursa olsun, bir analizin başarısı kitapta yazanı uygulamaktan çok yöntemi uygulayan kişinin taşıdığı ruha bağlıdır. İşte, analitik psikoloji uygulamasını oluşturan da, hiç kuşkusuz, kurucusunun kendi ruhudur. Bu sıradışı, zengin ve karmaşık kişiliğin eserlerini aşağıda sıraladık.

Jung'un Eserleri

The Collected Works of C. G. *Jung* (C. G. Jung'un Toplu Eserleri), yay. haz.: Herbert Read, Michael Fordham ve Gerhard

Adler (20 c.; Londra: Routledge, 1953-78). Bu kitapta yer alan alıntılar, cilt ve paragraf numaralarıyla belirtilmiştir (örn. *TE* VIII, s. 788). *TE*'ye ulaşma şansı olan okurlar, kendi yapacakları keşif yolculuğunda bu alıntıları birer çıkış noktası olarak kullanabilirler. XX. cildi oluşturan muazzam dizin, yönelim bakımından müthiş fayda sağlayacaktır.

Memories, Dreams, Reflections (Anılar, Düşler, Düşünceler), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1963); bu kitaptaki alıntılar *ADD* olarak gösterildi), bu yüzyılda yayımlanan en etkileyici hatıratlardan biri.

Man and His Symbols (İnsan ve Sembolleri), (Londra: Aldus Books ve W. H. Allen'in katkılarıyla, 1964).

The Tavistock Lectures (*Analytical Psychology: Its Theory and Practice*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1968) (Tavistock Dersleri, Analitik Psikoloji: Kuram ve Uygulama).

C. G. *Jung: Psychological Reflections: A New Anthology of his Writings 1905-1961* (C. G. Jung: Psikolojik Düşünceler: Eserlerinin Yeni bir Antolojisi 1905-1961) drl. ve haz.: Jolande Jacobi (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1971).

C. G. *Jung Letters* (C. G. Jung'un Mektupları), drl. ve haz.: Aniela Jaffé'ın katkılarıyla Gerhard Adler (2 cilt; Londra: Routledge & Kegan Paul, 1973, 1976).

The Freud/Jung Letters (Freud/Jung Mektuplaşmaları), haz.: William McGuire (Londra: The Hogarth Press ve Routledge & Kegan Paul, 1974).

C. G. *Jung Speaking* (Jung Anlatıyor), haz.: William McGuire ve R. C. F. Hull (Londra: Thames & Hudson, 1978).

Selected Writings (Seçme Yazılar), önsöz Anthony Storr (Londra: Fontana Pocket Readers, 1983) doğrudan *Toplu Eserler*'in

üstesinden gelmeye çekinen okurlara naçizane tavsiyem olacaktır.

Bunlara ek olarak, öğrencilerinin kaydettiği ve yayımladığı pek çok seminer de mevcut.

Jung Üzerine Kitaplar

Jung üzerine yazmak, pek çok önemli belge (örn. günlükleri ve bazı mektupları) hâlâ halka açık olmadığı için riskli bir iş ve kapsamlı bir yaşamöyküsü de hâlâ yazılmayı bekliyor. Yine de, şu aşağıdakilere göz atmak pek çok temel niteliğini kavramayı sağlayacaktır:

Bennet, E. A., *Meetings with Jung* (Jung'la Görüşmeler), (Londra: Anchor Press, 1982).

Brome, Vincent, *Jung: Man and Myth* (Jung: Bir İnsan ve Efsane), (Londra: Macmillan, 1978).

Hannah, Barbara, *Jung: His Life and Work* (Jung: Yaşamı ve Çalışmaları), (Londra: Michael Joseph, 1977).

Hayman, Ronald, *A Life of Jung* (Jung'un Yaşamı), (Londra: Bloomsbury, 1999).

Hopcke, Robert H., *A Guided Tour of the Selected Works of* C. G. *Jung* (C. G. Jung'un Seçme Eserlerine Açıklamalı bir Bakış), (Boston: Shambhala, 1989).

Jaffé, Aniela, *From the Life and Work of* C. G. *Jung* (C. G. Jung'un Yaşamı ve Eserleri), (Londra: Hodder & Stoughton, 1971).

Stern, Paul J., C. G. *Jung – The Haunted Prophet* (C. G. Jung – Huzursuz Mesih), (New York: George Brazillier, 1976).

Stevens, Anthony, *On Jung* (Jung Üzerine), (Londra: Penguin, 1990), Jung'un düşüncelerinin, yaşamı bağlamında ve insanlığın yaşam döngüsüyle ilişkili olarak gelişimini inceliyor.
Storr, Anthony, *Jung* (Londra: Fontana/Collins, 1973; Routledge, 1991).
Van der Post, Laurens, *Jung and the Story of our Time* (Jung ve Zamanımıza bir Bakış), (New York: Pantheon Books, 1975).
Von Franz, Marie-Louise, *C. G. Jung: His Myth in our Time* (C. G. Jung: Yarattığı Mitin Günümüzdeki Yeri), (Londra: Hodder & Stoughton, 1975).

Post-Jungçu Değerlendirmeler

Papadopoulos, Renos (yay. haz.), *Carl Gustav Jung: Critical Assessments* (Carl Gustav Jung: Eleştirel Düşünceler), (Londra: Routledge, 1992).
Samuels, Andrew, *Jung and the Post-Jungians* (Jung ve Post-Jungçular), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1985).

Kanımca, arketipik kuramının kapsamını çocuk gelişimine, kadın psikolojisine, dinsel sembolizme, sosyal ve politik araştırmalara, mitolojiye ve kültür tarihine kadar genişletmek en önemli gelişmelerden biri oldu. Bu başlıklar altında ele alınan başlıca çalışmaları aşağıda sıraladım.

Çocuk Gelişimi

Fordham, Michael, *Children as Individuals* (Birey Olarak Çocuk), (Londra: Hodder & Stoughton, 1969).

Neumann, Erich, *The Child: Structure and Dynamics of the Nascent Personality* (Çocuk: Kişilik Oluşumunun Başlangıç Yapısı ve Dinamikleri), (Londra: Hodder & Stoughton, 1973).
Wickes, Frances G., *The Inner World of Childhood* (Çocukluğun İç Dünyası), (New York: Appleton-Century, 1966).

Kadın Psikolojisi

Harding, M. Esther, *The Way of All Women* (Kadınlık Yolu), (New York: Harper & Row, 1975).
Wehr, Demaris S., *Jung and Feminism: Liberating Archetypes* (Jung ve Feminizm: Özgürleştiren Arketipler), (Londra: Routledge, 1988).
Whitmont, Edward C., *Return of the Goddess: Femininity, Aggression and the Modern Grail Quest* (Tanrıçanın Dönüşü: Kadınlık, Saldırganlık ve Kutsal Kâse Arayışının Modern Hali), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1983).
Young-Eisendrath, Polly, *Gender and Desire: Uncursing Pandora* (Cinsiyet ve Arzu: Pandora'nın Lanetini Kaldırmak) (Texas A&M University Press, 1997).

Dinsel Sembolizm

Edinger, Edward, *Ego and Archetype: Individuation and the Religious Function of the Psyche* (Ego ve Arketip: Bütünleşme ve Psişenin Dinsel İşlevi), (New York: Putnam, 1972).
Hostie, Raymond, *Religion and the Psychology of Jung* (Din ve Jung'un Psikolojisi), (Londra: Sheed & Ward, 1957).

White, Victor, *God and the Unconscious* (Tanrı ve Bilinçdışı), (Londra: Harvill, 1952).

Sosyal ve Siyasal Araştırmalar

Bernstein, Jerome S., *Power and Politics* (Güç ve Siyaset), (Boston: Shambhala, 1989).
Odajnyk, Volodymyr Walter, *Jung and Politics* (Jung ve Siyaset), (New York: Harper & Row, 1976).
Progoff, Ira, *Jung's Psychology and its Social Meaning* (Jung'un Psikolojisi ve Sosyal Anlamı), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1953).
Samuels, Andrew, *The Political Psyche* (Siyasal Psişe), (Londra: Routledge, 1993).

Mitoloji ve Kültür Tarihi

Campbell, Joseph, *The Hero with a Thousand Faces* (Kahramanın Sozsuz Yolculuğu), (New York: Pantheon, 1949).
Eliade, Mircea, *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstacy* (Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1964).
– *Birth and Rebirth* (ya da *Rites and Symbols of Initiation*) (Doğuş ve Yeniden Doğuş), (New York: Harper, 1975).
Henderson, Joseph L., *Thresholds of Initiation* (Geçiş Eşikleri), (Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1967).
Neumann, Erich, *The Origins and History of Consciousness* (Bilincin Kökenleri ve Tarihçesi), (New York: Pantheon Books, 1954).

– *The Great Mother: An Analysis of the Archetype* (Ana Tanrıça: Bir Arketip Olarak Çözümlenmesi), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1955).

Yazarın Kitapları

Archetype: A Natural History of the Self (Arketip: Benliğin Doğal Tarihi), (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1982); başta çocuk ve ergen gelişimi bağlamında, Jungçu kuramın biyolojik temelleri üzerine bir çalışma.

The Two Million-Year-Old Self (İki Milyon Yaşındaki Benlik), (College Station: The Texas A&M University Press, 1993); bu kitapta Jung'un düşüncesi ile etoloji, antropoloji, dilbilim ve psikiyatri arasındaki bağlar anlatılıyor.

Private Myths: Dreams and Dreaming (Şahsi Mitler: Düşler ve Düş Görmek), (Londra: Hamish Hamilton, 1995); bu kitapta, son araştırmalar ışığında Jung'un düş kuramlarının güncel konumu inceleniyor.

An Intelligent Person's Guide to Psychotherapy (Zeki İnsanın Psikoterapi Elkitabı), (Londra: Duckworth, 1998).

Ariadne's Clue: A Guide to the Symbols of Humankind (Ariadne'nin İpucu: İnsana Ait Sembollerin Elkitabı), (Londra: Allen Lane ve Princeton University Press, 1998).

Evolutionary Psychiatry: A New Beginning (Evrimsel Psikiyatri: Yeni Bir Başlangıç), (Londra: Routledge, 2. Baskı, 2000); Jung'un arketipik kuramının çağdaş psikiyatri ve psikoterapi üzerindeki etkilerine dair bir çalışma.

JUNG

ANTHONY STEVENS

Türkçesi: NURSU ÖRGE

CARL GUSTAV JUNG'UN YAŞAYAN EN ÖNEMLİ BİYOGRAFI SAYILAN ANTHONY STEVENS, BU ALANDAKİ OTORİTESİNİN EN ÇARPICI ÖRNEKLERİNDEN BİRİNİ BU KİTAPLA ORTAYA KOYUYOR. JUNG DÜŞÜNCESİNİN İZİNİ SÜRERKEN ELEŞTİREL OLDUĞU KADAR NESNEL BİR VURGUYLA BU BÜYÜK DÜŞÜNÜRÜN YAPITINI VE ETKİSİNİ İNCELİKLE ÇÖZÜMLÜYOR. "ARKETİP", "BİLİNÇ İÇERİĞİ", "PERSONA", "ANİMA", "KOLEKTİF BİLİNÇALTI" GİBİ KAVRAMLARI İRDELEDİĞİ TEKNİK BİR ANALİZDEN JUNG'UN SİMYAYA VE DOĞU BİLGELİĞİNE DÖNÜK MERAKINA KADAR BİRÇOK ALANI KAT EDİYOR TİTİZLİKLE. HEM ZAMANININ EN ETKİLİ DÜŞÜNÜRLERİNDEN BİRİ HEM DE BİRÇOK KESKİN FİKİR AYRILIĞININ ODAK NOKTASI OLAN JUNG, BU DERİNLİKLİ SORUŞTURMADA DÜŞÜNSEL VE KİŞİSEL YAŞANTISININ FARKLI KESİTLERİYLE İRDELENİYOR.

Kültür Kitaplığı: 136; Psikoloji: 13

D